

SOSYAL DEMOKRASİ EL KİTABI 2

Simon Vaut ve diğer yazarlar

Ekonomi ve Sosyal Demokrasi

AKADEMIE
FÜR
SOZIALE
DEMOKRATIE

FRIEDRICH
EBERT
STIFTUNG

ISBN 978-3-95861-036-1

Güncelleştirilmiş 3. baskı

Yayımlayan:

Friedrich Ebert Vakfı

Sosyal Demokrasi Akademisi

Baskı: Bonn, Aralık 2009; Türkçe baskı: Aralık 2014

Redaksiyon: Jochen Dahm, Tobias Gombert, Christian Krell, Simon Vaut

Yayın sorumlusu: Dr. Christian Krell / Proje yönetimi: Jochen Dahm

Baskı: Sena Ofset

Sayfa düzeni ve dizgi: DIE.PROJEKTOREN, Berlin / Kapak fotoğrafı: Nyul/Hans12/Chesse

Çeviren: Recai Hallaç

Bu yayının içeriğinden, bölümlerin yazarları sorumludur. Burada dile getirilen görüşler, Friedrich Ebert Vakfı'nın görüşleriyle her konuda uyum içinde olmak zorunda değildir.

SOSYAL DEMOKRASİ EL KİTABI 2

Simon Vaut ve diğ̈er yazarlar

Ekonomi ve Sosyal Demokrasi

İÇİNDEKİLER

3. BASKI İÇİN ÖNSÖZ	4
1. GİRİŞ	6
2. TEMEL İKTİSAT KURAMLARI	9
2.1. Adam Smith – İktisadi liberalizmin kurucusu	12
2.2. Karl Marx'ın kapitalizm eleştirisi	16
2.3. John Maynard Keynes: kapitalizmin yönlendirilmesi	21
2.4. İktisat kuramının ideal tipleri	26
2.5. Günümüzde iktisat	29
3. EKONOMİK SİSTEMLER VE EKONOMİK DÜZENLER	40
3.1. Kapitalizm ve demokrasi	40
3.2. Eşgüdümlü kapitalizm ve eşgüdümlü olmayan kapitalizm	44
3.3. Küreselleşmede çerçeveyi çizen yeni koşullar	48
4. SOSYAL DEMOKRASİNİN EKONOMİK POLİTİKA YÖNELİMLERİ	53
4.1. Temel değerler	53
4.2. Temel haklar	56
4.3. Ekonomi politikası ilkeleri	62
4.4. Değini: Nitel büyümeyi ölçmek	70
5. SİYASAL PARTİLERİN EKONOMİK PROGRAMLARININ KARŞILAŞTIRILMASI	72
5.1. Hamburg Programı - Almanya Sosyal Demokrat Partisi'nin temel ilkeler programı	73

5.2. Almanya için temel ilkeler – CDU'nun programı	77
5.3. "Gelecek yeşildir" – 90 İttifakı/Yeşiller'in temel ilkeler programı	79
5.4. FDP'nin Karlsruhe Tezleri	82
5.5. Sol Parti Erfurt Programı	84
5.6. Programların, sosyal demokrasinin hedefleri açısından değerlendirilmesi	87
6. EKONOMİK DÜZENLER: ÜLKE MODELLERİ	90
6.1. ABD	90
6.2. İngiltere	94
6.3. Almanya	99
6.4. Japonya	107
6.5. İsveç	112
7. SOMUT EKONOMİ POLİTİKALARI: UYGULAMADAN ÖRNEKLER	118
7.1. Ekolojik sanayi politikası: Sürdürülebilir bir gelecek için büyüme politikası	119
7.2. Bütçe politikası: Almanya'ya borcumuz	123
7.3. Özelleştirmenin riskleri ve barındırdığı fırsatlar	128
7.4. İyi çalışma koşulları ve yönetime katılma: İyi çalışma koşulları politikası	133
8. DÜŞÜNMEYE DEVAM	146
KAYNAKÇA	147
1. BASKI HAKKINDA YORUMLAR	150
YAZARLAR HAKKINDA	152

3. BASKI İÇİN ÖNSÖZ

Mali ve ekonomik kriz bir dönüm noktası oldu. Yapılması gereken, krizin somut sonuçlarıyla başa çıkmaktan ibaret değil. Kriz, toplumumuzu temelden etkiledi. Bugün, önümüzdeki yıllar ve on yıllar içinde nasıl yaşayacağımıza ve çalışacağımıza karar vermek zorundayız. Adil ve dayanışmacı bir iktisadi düzen nasıl bir tarza sahip olabilir? Devlet ve piyasa arasında nasıl bir denge bulunmalıdır? Modern, değerlere bağlı bir sosyal demokrat ekonomi politikası nasıl başarılabilir?

Siyasette söz sahibi olmak ve siyaseti biçimlendirmeye katkıda bulunmak isteyen herkes için bu sorular tayin edici bir öneme sahip. Denetim dışı piyasaya duyulan inanç, sonunda karaya oturdu. Şimdi rotayı yeniden çizme fırsatı doğdu. Fikirlerimizle başkalarını etkileyebilmek ve hedeflerimize ulaşabilmek için, yolculuğun yönünü bilmek zorundayız. Bu yüzden, kendi rotamızdan emin olmak daha da önem kazanıyor.

Bu el kitabı, işte bu emin olma çabasına bir katkı sunmayı amaçlıyor. Burada, önemli iktisadi kuramlar açıklanıyor, iktisadi düzenler tarif ediliyor, temel önemdeki değerler ve yönelimler saptanıyor ve bu değerlerin, somut bir sosyal demokrat ekonomi politikası için ne anlama geldiği sorgulanıyor. Kuşkusuz, burada nihai cevapların verilmesi mümkün değil. Sosyal demokrat bir ekonomi politikasının nasıl başarılabileceği, her defasında yeniden düşünülme ve gerekçelendirilmek zorunda. Bu yüzden bu kitap, bütün zamanlar için geçerli olacak cevaplar sunmayı değil, okuru okumaya ve yeniden düşünmeye davet etmeyi amaçlıyor.

Bu kitap, *Sosyal Demokrasi* El Kitapları dizisinin ikinci kitabı ve *Sosyal Demokrasinin Temelleri* adlı ilk kitabın oluşturduğu zemine oturuyor. Söz konusu kitapta, sosyal demokrasinin temel değerleri açıklanıyor, liberal, muhafazakâr ve sosyal demokrasi birbiriyle karşılaştırılıyor ve liberter demokrasiyle sosyal demokrasi arasındaki farklar ortaya konuyor. Dizinin üçüncü kitabı, *Sosyal Devlet ve Sosyal Demokrasi* başlığını taşıyor.

21. yüzyılın ekonomisini tartışırken, küreselleşmenin beraberinde getirdiği köklü değişimleri görmezden gelemeyiz. El kitapları dizisinde, *Küreselleşme ve Sosyal Demokrasi* konulu bir kitap daha çıkacak. Bu kitapta küreselleşme, iktisadi düzenin biçimlendirilmesi ve düzenin çerçevesini çizen koşullar üzerindeki etkileri açısından incelenecek. Küreselleşme kitabında, küreselleşmenin ardında yatan gelişmeler ve siyaset tarafından biçimlendirilme olanakları çözümlenecek.

Bu vesileyle Simon Vaut ve Tobias Gombert'e yürekten teşekkür ederiz. Simon Vaut, el kitabının en büyük kısmını kaleme aldı. Tobias Gombert, redaksiyon ve yöntem çalışmalarına eşsiz bir yetkinlikle ve büyük bir gayretle eşlik etti. Ayrıca Thomas Meyer ve Michael Dauderstädt'e el kitabının tasarlanmasında yaptıkları öneriler, Wilhelm Nölling'e yararlı yorumları ve tüm yazarlarımıza, gösterdikleri mükemmel işbirliği için teşekkür borçluyuz. Onların katkısı olmaksızın bu el kitabı başarıyla hazırlanamazdı; muhtemel eksikliklerin sorumluluğu ise bize aittir.

Sosyal Demokrasi Akademisi'nin simgesi pusuladır. Friedrich Ebert Vakfı, Akademi'nin sunduğu programlar aracılığıyla, tutum ve yönelimlerin berraklaştırılabileceği bir ortam hazırlamayı amaçlamaktadır. Siyasi yöneliminizi belirlemek için sunduğumuz olanaklardan yararlanmanız bizi sevindirecektir. Sosyal demokrasi, insanların onu sürekli yeniden tartışmalarıyla ve savunmalarıyla hayat bulur.

Dr. Christian Krell
Sosyal Demokrasi Akademisi Yöneticisi

Jochen Dahm
Sosyal Demokrasi
El Kitapları Proje Yöneticisi

Bonn, Aralık 2009

1. GİRİŞ

Hangi ekonomi politikası sosyal demokrasiye uygundur?

Eski Federal Şansölye Gerhard Schröder 1998 yılında hükümet adına yaptığı bir açıklamada, yönettiği koalisyon hükümetinin sağ veya sol değil, modern bir ekonomi politikasını temsil ettiğini söylemişti.

O halde, siyasetin bu alanında artık liberaller, muhafazakârlar ve sosyal demokratlar arasında bir fark kalmadı mı? Sosyal demokrasinin, diğer akımlardan farklı bir iktisat kuramı var mı?

Yoksa artık gerçekten sadece “modern” ve “demode” kavramları mı kaldı geriye? Peki, kim çıkıp da, kendisinin “demode” bir politikayı savunduğunu söyler; ayrıca bu bağlamda “modern” ne anlama gelir? Bir keresinde futbol antrenörü Otto Rehaegel, “Kim başarılıysa, modern oynayan odur” demişti. Bunun siyasete tercümesi ise, hangi ekonomi politikası başarılıysa, modern politika odur, olacaktır.

Ekonomi politikasının başarısı neyle ölçülür?

İyi güzel de, bu başarı neyle ölçülecek? Kimilerine göre, mümkün olan en fazla refah ve büyümeyle. Bazıları, özellikle eşitlik ve adaleti vurguluyor ve bir iktisadi düzenin eşitsizliğe, sömürüye ve adaletsizliğe yol açmaması gerektiğini söylüyor. Sürdürülebilirliği, kaynakların verimli kullanılmasını ve ekolojiyi bir ekonominin başarısını değerlendirme ölçütü olarak tanımlayanlar da giderek daha fazla önem kazanıyor. Bu düşünceye göre, büyüme, kaynakların tahribatına yol açmamalı.

Ekonomik büyüme, sosyal dengeleme ve ekolojik sürdürülebilirlik arasında denge

Sosyal demokrasinin temel değerleri, özgürlük, adalet ve dayanışmadır. Dolayısıyla, sosyal demokrat bir bakış açısıyla, uygulanacak programa dair tek bir cevap olabilir. Üç ilke, yani birincisi büyüme, ikincisi sosyal dengeleme ve üçüncüsü sürdürülebilirlik, birbiriyle uyum içinde uygulanmalıdır.

Ama bu hedefe giden yol, çizilmiş ve karşımızda hazır bekleyen bir yol değil. Gerhard Schröder’den yapılan alıntı doğrultusunda değerlendirildiğinde, modern ve değerlere bağlı bir iktisadi politika, siyasetin ne sadece klasik sol, ne de sağ araçlarına başvurma reflekslerine sahip olmalı. Modern, değerlere bağlı bir sosyal demokrat ekonomi politikası, her şeyden önce, yol açtığı sonuçlara göre yönlendirilir. Hedefi, temel değerler olan özgürlük, adalet ve dayanışmanın ve herkes için kapsamlı siyasal, sosyal, iktisadi ve kültürel temel hakların fiilen gerçekleştiği bir topluma ulaşılmasıdır.

Elinizdeki kitap, sosyal demokrasinin bunu yaparken hangi kuramsal temellerden yararlanabileceği, hangi iktisadi sistem ve düzenlerin, amacına ulaşmasını kolaylaştıracağı, diğer ülkelerdeki iktisadi düzenlerin hangi özelliklere sahip olduğu ve bu kuramsal sorunların somut siyasal tasarılar açısından ne anlama gelebileceği konularında temel bir yönelim sunmak amacıyla hazırlandı.

		Sosyal demokrasinin ekonomi politikası yönelimi (4. bölüm)						
El kitabının konuları	"Sosyal Demokrasinin Temelleri" kitabının konusu		Liberal Demokrasi					
			Sosyal Demokrasi			Liberter Demokrasi		
	"Ekonomi ve Sosyal Demokrasi" kitabının konusu							
	2. bölüm	Kuram	Marx	Keynes	Smith			
	3.1. bölüm	Sistem		Kapitalizm				
	3.2. bölüm	Düzenler	Otoriter	Eşgüdümlü			Eşgüdümlü değil	
	6. bölüm	Ülkeler		İsveç	Japonya	Almanya	İngiltere	ABD
	5. bölüm	Parti programlarının karşılaştırılması						
	7. bölüm	Uygulamadan örnekler						

Bu kitapta önce **iktisat kuramı** düzleminde, tarihteki en etkili ekonomi kuramcıları Adam Smith, Karl Marx ve John Maynard Keynes'in yaptıkları çözümler ve ulaştıkları sonuçlar açıklanıyor. Ardından, bunlardan hareketle oluşturulan ideal tipler olan iktisadi liberalizm, antikapitalizm ve yönlendirilen kapitalizm, bugünkü bakış açısıyla ve sosyal demokrasinin hedefleri göz önünde bulundurulmuş olarak değerlendiriliyor (2. bölüm).

İktisadi sistemler ve düzenler düzleminde, kapitalizm ve demokrasi arasındaki bağıntı inceleniyor ve Batı sanayi ülkelerinde egemen olan iki iktisadi düzen, yani eşgüdümlü kapitalizm ve eşgüdümlü olmayan kapitalizm tanıtılıyor (3. bölüm).

Ekonomi politikası programı düzleminde bir yandan, temel değerler, temel haklar ve ekonomi politikası ilkelerinin arasındaki bağıntılardan hareketle, **sosyal demokrasinin ekonomi politikası yönelimi** geliştiriliyor (4. bölüm).

Öte yandan, eşgüdümlü iktisadi düzenlerin ve eşgüdümlü olmayanların kriterleri ve sosyal demokrasinin bu kitapta tarif edilen ekonomi politikası yönelimi temelinde **beş ayrı partinin** savunduğu **ekonomi politikası programı**, bu partilerin temel ilkeler programları aracılığıyla karşılaştırılıyor (5. bölüm).

2. bölüm:
İktisat kuramı

3. bölüm:
İktisadi sistemler
ve düzenler

4. bölüm:
Sosyal demokrasinin
ekonomi politikası
yönelimi

5. bölüm:
Partilerin ekonomi
politikası programı

ABD, İngiltere, Almanya, Japonya ve İsveç'in farklı iktisadi düzenleri arasında yapılan bir karşılaştırma (6. bölüm) ve **özelleştirme, ekolojik sanayi politikası, iyi çalışma koşulları ve katılım** ile **asgari ücret** konularında örnek oluşturmak üzere yapılan somut politika önerileri (7. bölüm) kitabı tamamlıyor.

Demek ki, sosyal demokrat bir ekonomi politikası, bu kitapta ele alınan çok sayıda farklı düzlemle ve özellikle sosyal demokrasinin tayin edici özellikleriyle bağlantılı bir konu.

Tayin edici özelliklerle ilgili ilk cevabı SPD, temel ilkeler programında sunuyor:

“Sosyal demokrasi, tüm insanların sadece yurttaş haklarının, siyasal ve kültürel haklarının değil, aynı ölçüde, sosyal ve ekonomik temel haklarının da garantisidir. Toplumsal demokratikleşme, özellikle katılım, yurttaş haklarına dayalı, önceden tedbir alan sosyal devlet ve demokrasinin piyasalar karşısındaki önceliğinin tesis edildiği eşgüdümlü bir piyasa ekonomisi aracılığıyla, herkesin, eşit haklarla toplumsal hayata dahil olmasını güvenceye alır.” (Hamburg Programı 2007: 19)

2. TEMEL İKTİSAT KURAMLARI

Bu bölümde

- tarih boyunca en fazla etkili olmuş iktisat kuramları tanıtılacak;
- bu kuramların bugünkü önemi sorgulanacak;
- ve sosyal demokrasi açısından sahip oldukları önem ortaya konacak.

“Entelektüel etkilerden tamamen bağımsız olduklarını zanneden uygulamacılar, genellikle herhangi bir renksiz ekonomistin kölesidirler” (Keynes 1966: 323) diyordu tarihin en önemli iktisat bilimcilerinden biri olan John Maynard Keynes. Bu bölümde, Keynes’in ve onunla beraber en önemli ve etkili ekonomistler oldukları söylenebilecek olan Adam Smith ve Karl Marx’ın kuramlarının ana hatları tanıtılacak ve karşılaştırılacak. Böylece tarihin en önemli iktisat kuramlarının üç kutbu ele alınmış olacak.

Peki ama, eserlerini onca yıl önce yazmış olan ekonomistlerin düşünce dünyasıyla uğraşmaya değer mi? Yaptıkları açıklamalar sürekli değişmekte olan küreselleşmiş dünyaya halen uyuyor mu, yoksa çoktan örümcek bağlamış, anlaşılabilirliğini kaybetmiş ve tarih tarafından yalanlanmış düşünceler mi?

Kuramlar sosyal demokrasi için neden ve ne tür bir önem taşır? İki açıdan yararları dokunabilir kuramların:

Birincisi, birçok durumda, “ideolojik taş ocakları” oluştururlar ve siyaset bu ocaklardan kendisine malzeme sağlar. Ocağı bilmek, öne sürülen ekonomi politikası argümanlarının içerdiği hakikat derecesini ölçmeye, dolayısıyla “körlemesine” ideolojik “taş sevkياتına” maruz kalmamaya katkıda bulunabilir.

İkincisi, sosyal demokrasi bu üç iktisat kuramının herhangi birine tam olarak ait olmayıp, kapsayıcı bir normatif çerçeve oluşturmakla birlikte, üç kuramdan da yararlanır ve Keynes’in tarif ettiği türde yönlendirilmiş kapitalizm fikrine belirgin bir öncelik verir.

Bu kuramların her üçü de ağır eleştirilere hedef oldu. Yanlışlıklarını kanıtlamak için sayısız girişimde bulunuldu. Ölüp gittikleri söylendi, ama onlar yedi canlı olduk-

Üç büyük ekonomist: Smith, Marx ve Keynes

Klasikler halen güncel mi?

„İdeolojik taş ocakları“

Sosyal demokrasi: her üçünden yararlanır

larını her seferinde yeniden kanıtladılar. Bugün, ekonomiyle ciddi olarak uğraşmak isteyen hiç kimse, Smith, Marx ve Keynes'in fikirlerini görmezden gelemmez.

*Tarihsel bağlam:
Smith: 18. yüzyılın
ortaları*

Bu klasikleri incelerken, dönemlerinin koşullarını dikkate almak gerekir. Adam Smith, fikirlerini 18. yüzyılın ortalarına doğru, merkantilizm, yani hükümdarlara, saraylarının aşırı masraflarını, ticaretin denetimi ve ekonominin idaresi yoluyla karşılımları gerektiğini öğreten kuram döneminde kaleme aldı. Yani, devlete karşı duyduğu kuşkuyu, mesela modern bir refah devletini örnek olarak değil, kendi cebini doldurmakla uğraşan savurgan monarşilerle yaşadığı tecrübelerden hareketle geliştirdi.

*Marx: 19. yüzyılın
ortaları*

Marx'ın ateşli bir dil ustalığıyla yaptığı kapitalizm eleştirisi, 19. yüzyılın ortasında, sanayileşmenin ilk dönemi ve ilk küreselleşme dalgası sırasında kitlelerin sefaletime bir cevap arayışıydı. Bugün Marx'ın algılanmasında 20. yüzyılın devlet sosyalizmi etkili oluyor ki, bu da zaman zaman fikirlerinin çarpıtılmasına yol açıyor.

Keynes: 1930'lar

Nihayet Keynes, 1930'larda, dünya ekonomik bunalımıyla birlikte apaçık rayından çıkan iktisadi liberalizmin çözümlemesini yaptı. "İstihdamın, Faizin ve Paranın Genel Teorisi" adlı eseri, aynı zamanda, ekonomik sistemin istikrara kavuşturulmasına yönelik önerilerde bulunma ve böylece daha fazla sayıda demokrasinin radikal diktatörlüklere dönüşmesini önleme çabasıydı. 2007 yılında başlayan dünya mali kriziyle birlikte Keynes'in fikirleri yeniden revaçta. Hem dünya çapında mali piyasaların denetlenmesi, hem de kamu yatırım programları yine hararetle tartışılır hale geldi.

*Eskimeyen iktisadi
kavram ve imajlar*

Bu üç büyük ekonomist Smith, Marx ve Keynes'le ilgilenmenin, temel yönelimi belirlemeye katkısının yanında, son derece pratik bir avantajı daha var. Bugün, kaynağını bilmemekle birlikte aşına olduğumuz ve sıklıkla kullandığımız birçok iktisadi kavram ve açıklama, onların damgasını taşımaktadır.

*Smith: „piyasanın
görünmez eli“*

Örneğin "görünmez el" kavramı Adam Smith tarafından ortaya atıldı. Amaç, piyasanın etkinliğini açıklamaktı. Bugün, piyasanın her şeye çözüm olabileceği yolunda mitolojik bir yanıltma yaratma amacıyla da kullanılıyor.

*Marx: „iyi çalışma
koşulları“*

Buna karşılık, "iyi çalışma koşullarını" sağlayacak bir siyaseti hedefleyenler, Marx'ı görmezden gelemmez. Çünkü Marx, "emeğin yabancılaşması" kavramının yerleşmesinde tayin edici bir öneme sahiptir.

	Smith	Marx	Keynes
Ne zaman	18. yy. ortaları	19. yy. ortaları	1930'lar
Neden	Merkantilizm, mutlakiyetçilik	Sanayileşme ve işçilerin sefaleti	Dünya ekonomik bunalımı ve diktatörlükler
Temel amaç	Merkantilist devletten özgür olmak	İşçilerin durumunun düzeltilmesi ve sömürden kurtulmaları	Ekonominin ve istihdam piyasasının istikrarı yoluyla demokrasinin sağlanması
Sosyal demokrasiyle bağlantı	Özgürlük ve işbirliği ilkesi	"İyi çalışma koşulları" ilkesi ve emek-sermaye dengesi	Eşgüdümlü ekonomi ve aktif ekonomi politikası ilkesi

Keynes ise, sık sık alıntılanan "uzun vadede hepimiz ölmüş olacağız" sözünün sahibidir. Keynes bu sözle, piyasanın doğru işlememesi halinde devletin buna karşı harekete geçmekle yükümlü olduğunu savundu. Bu "hatırlatma" öncelikle, devletin ekonomi politikasında taşıdığı sorumluluğa değil, piyasanın uzun vadede kendi kendini mutlaka iyileştireceğine bel bağlayanlara yönelikti.

Keynes: „Uzun vadede hepimiz ölmüş olacağız“

Ayrıca bkz.:

Nikolaus Piper (yay.) (1996), Die großen Ökonomen: Leben und Werk der wirtschaftswissenschaftlichen Vordenker, Stuttgart.

2.1. Adam Smith – İktisadi liberalizmin kurucusu

Smith: „Ulusların zenginliği“

İktisadi liberalizm savunucularının temel eseri, Adam Smith'in 1776'da yayımladığı "Ulusların Zenginliği" adlı kitabıdır.

*Dönemin koşulları:
18. yüzyılın ortalarında merkantilizm*

O dönemde İngiltere merkantilizmden kapitalizme geçiş aşamasındaydı (bkz. Gerstenberger 2006: 40, 57-65; Conert 2002: 64).

16. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar uzanan merkantilizm çağında, prensler ve krallar ekonomi politikalarının başarısını, biriktirebildikleri altın ve gümüş miktarıyla ölçerlerdi. Ticaret, sonucu sifıra eşit bir faaliyet olarak görülürdü: Bir ülke kazandığında, diğeri kaybetmek zorundaydı. Karşılıklı bir yarar doğacağı kabul edilmezdi. Bu yüzden, mal ithalatından yüksek vergi alınır ve hammadde ithali teşvik edilirdi. Saraylar, ekonomiyi yönlendirmeye çalışırdı. Lonca sistemi, kimin hangi işi yapabileceğini ve malların üretim miktarlarını ayrıntılı olarak düzenlerdi.

*Smith'in hedefi:
merkantilizmin aşılması*

Smith "kapitalist manifestosunu" bu katı iktisadi düzeni kırmak amacıyla yazdı. Fikirleri yankı buldu. Böylece, ekonominin ve ticaretin liberalleşmesine katkıda bulundu.

Smith bir ekonominin zenginliğine dair kuramı temelden değiştirdi. Zenginliği, merkantilistlerin yaptığı gibi altın rezervleriyle değil, sadece yapılan işle ölçtü.

Refahın üç kaynağı

Smith için, genel refahın üç kaynağı vardı:

- Kişinin kendi yararı ve mülkiyet için gösterdiği çaba
- İşbölümü ve uzmanlaşma
- Serbest ticaret ve rekabet

Adam Smith (1723–1790) ekonomik liberalizmin kurucusu olarak kabul edilir. İskoçya'da ahlak felsefecisi ve gümrük memuru olarak yaşadı.

Piyasadaki güçlerin serbest hareket edebildiği koşullarda, herkesin kendi yararını gözetmesi halinde en fazla refahın oluşacağı tezini ortaya attı. 1776'da yayımladığı "Ulusların Zenginliğinin Doğası ve Nedenleri Üzerine Bir İnceleme" (genellikle "Ulusların Zenginliği" olarak anılır) adlı kitap, yeniçağın ekonomisinin temeli olarak görülür. Başlıca görüşleri halen ekonomi ders kitaplarında yer almaktadır.

Ahlak felsefecisi Smith'in "Ahlaki Duygular Kuramı" adlı kitabında, adil davranışın, güvenin ve dürüstlüğün, iktisadi etkinlik için vazgeçilmez bir önem taşıdığını ve toplumsal birlikteliğin en önemli itici gücünün karşılıklı empati olduğunu ortaya koyduğu ise daha az bilinir.

İnsanın kendi yararı ve mülkiyet için göstereceği çabadan, sonuçta ortak yarara hizmet eden üretken bir şeyin nasıl doğabileceğini, bir örnek üzerinde anlatmıştı.

*Kendi yararını
gözetmek*

“Karnımızı doyumak için ihtiyaç duyduğumuz şeylerin teminini, kasabın, bira imalatçısının ve fırıncının iyi niyetinden değil, kendi çıkarlarına uygun davranmalarından bekleriz. İnsanlara duydukları sevgiye değil, kendilerine duydukları sevgiye güveniriz ve kendi ihtiyaçlarımızdan değil, onların kendilerine sağlayacakları yarardan söz ederiz.” (Smith 1974: 17)

Smith, “Ulusların Zenginliği” eserinin daha ilk cümlesinde, işbölümünün, iktisadi gelişmenin tayin edici unsuru olduğunu belirtir:

*İşbölümü yoluyla
üretkenlik*

“İşbölümü, emeğin üretken güçlerini her şeyden daha çok teşvik edebilir ve geliştirebilir.” (Smith 1974: 9)

Smith, işbölümünün sağladığı avantajı bir iğne fabrikası örneğiyle anlatır: Bir işçi tek başına günde ancak birkaç iğne üretebilir. Ancak üretim aşamalara bölünür, uzmanlaşmış işçiler tarafından yapılır ve her işçi üretimin belli bir aşamasına yoğunlaşırsa, günde binlerce iğne üretilebilir.

Smith serbest ticareti ve serbest rekabeti savunur. İşçiler arasında yapılan işbölümünde olduğu gibi, birbirleriyle serbest ticarete girebilen taraflar, en iyi yapabildikleri işte uzmanlaşabilirler. Böylece üretkenlik toplam olarak artar. Smith’e göre “piyasanın görünmez eli” üzerinden gerçekleşen dağılım, her türlü merkezi iktisadi planlamadan daha etkin ve cezbedicidir. Smith, İskoçya ve Portekiz arasındaki ticareti buna örnek gösterir.

*Serbest ticaret ve
rekabet yoluyla
refah*

İskoçya yün üretimini çok iyi yapabilmekte, Portekiz ise şarabı ucuz üretebilmektedir. Smith bunu “karşılaştırmalı üstünlük” olarak adlandırır. İki ülke, büyük masraf ve çabalarla hem şarap hem de yün üretmek yerine kendi ürünlerinde yoğunlaşır ve birbirleriyle ticaret yaparsa, her ikisi de kazançlı çıkacaktır.

*Ticaret yoluyla
„karşılaştırmalı“
üstünlükten
yararlanmak*

Bu düşünce, o dönemdeki hakim görüşün, yani ticarete artılarla eksilerin birbirini götürüp sonuçta sıfır getiri elde edileceği fikrinin reddiydi. Talihin garip bir cilvesi ise, Smith’in gümrük memuru sıfatıyla on yıldan uzun bir süre merkantilist ticaret kurallarının uygulanmasından sorumlu olmasıydı.

„Laisser faire“ nedir?

Smith'e göre, devlet, refahın kaynaklarının (kazanç elde etme çabası, işbölümü, ticaret ve rekabet) işlerliğini sağlamak amacıyla, piyasa üzerinde sadece dolaylı bir etkiye sahip olmalı ve piyasaya olabildiğince serbestlik tanınmalıydı. Buradan, "laisser faire" olarak adlandırılan doktrin çıktı¹. Bu doktrine göre, devlet kendisini kamu güvenliği, ülke savunması, hukuk güvencesi, altyapı ve eğitim alanlarıyla sınırlamalı ve piyasaya müdahale etmemelidir. O zaman, mümkün olan en büyük üretkenlik sağlanacaktır.

Üretici güçlerin zincirlerinden kurtulmasından kurtulması

Smith, özellikle 19. yüzyılda sanayileşmeyle birlikte o güne kadar hayal bile edilemeyen üretici güçleri zincirlerinden kurtaran ekonomik liberalleşmenin kuramsal temelini attı. Bunu yaparken, serbest piyasa ekonomisinin kendiliğinden dengeyi bulacağını varsayıyor, kriz ve durgunlukları öngöremiyordu.

İşbölümünün doğurduğu sorunlar

Ancak, kuramında işçilerin sömürülmesini ve işin yabancılaşmasını çözümlen Marx gibi Smith de kapitalizmin sorunlarını görmüştü. İşbölümünün giderek daha parçalı hale gelmesinin insanları zihinsel olarak köreltebileceğini düşünüyor, bunu dengelemek için daha fazla eğitim imkânı talep ediyordu.

Smith:
„Ahlaki duygular kuramı“

Smith, daha az bilinen "Ahlaki Duygular Kuramı" (1759) adlı ikinci büyük eserinde, insanların dürüst ve adil davranma ve topluluğa ihtiyaç duyan varlıklar olarak benmerkezciliklerini aşma ihtiyacından söz eder. Böylece kendisini, insanı sadece azami çıkar sağlamaya çalışan *homo economicus* anlayışının baş savunucusu olarak göstermek isteyenleri haksız çıkarır.

Smith kendisini ilk planda ekonomist değil, ahlak felsefecisi olarak görüyor ve adil davranmanın, güvenin ve dürüstlüğün iktisadi davranışlardaki önemini vurguluyordu.

Smith'in etkisi

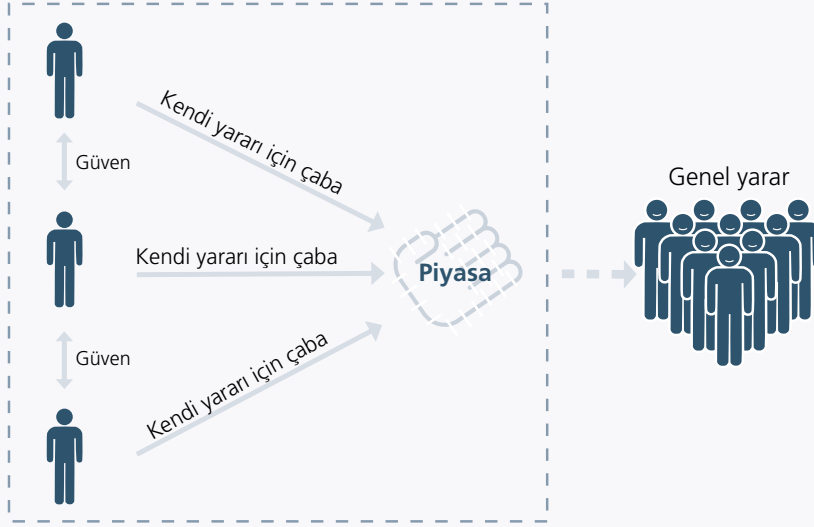
Smith'e dayanan klasik iktisadi liberalizm kuramı 1929 dünya ekonomik bunalımına dek hakim görüştü. Ancak daha sonra, görünmez el tarafından yönetilen piyasaların er geç dengeye kavuşacaklarından yaygın olarak kuşku duyulmaya başlandı. Derin bunalım ve ardından gelen yüksek işsizlik, "laisser faire" düşünce kalıplarıyla açıklanamıyordu. Klasik iktisadi liberalizm temelinden sarsılmıştı. Nobel Ödülü sahibi Joseph E. Stiglitz, ekonomi tarihine dönük bir yorumunda, görünmez elin görünmeme nedeninin, çoğu zaman zaten mevcut olmamasında yattığını söyledi (Stiglitz 2002).

¹ Laisser faire (Fransızca) "müdahale etmemek, serbest bırakmak"; Türkçeye "bırakınız yapsınlar" olarak çevrilmiştir.

Bireylerin yararı → Genel yarar

Düzenleyici çerçeve olarak devlet

Şekil 1: Smith: Bireylerin yararı aracılığıyla ortak yarar

Ardından, onyıllar boyunca, bir sonraki bölümde anlatılan Keynesçilik dönemi geldi. İktisadi liberalizm fikri, yıllarca gölgede kaldıktan sonra, 1980'lerden itibaren neoliberallerle bir yeniden doğuş yaşadı.

Smith'in fikirlerini yeniden ele alan, geliştiren ve savunan ekonomistler arasında en tanınmış isimler Friedrich August von Hayek ve Milton Friedman'dır. Friedman "Chicago Okulu" olarak da tanımlanan bir iktisadi liberalizm ideolojisi oluşturdu. (Okulun adı, Friedman'ın profesör olduğu Chicago Üniversitesi'nden gelir.) Ancak neoliberaler Smith'in görüşlerini, devlete yönelik eleştirisine ve serbest piyasa savunusuna indirgedi. "Ahlaki duygular kuramı" Hayek ve Friedman tarafından dikkate alınmadı.

Smith'in eserlerine getirdikleri yeni yorum özellikle ABD'de Başkan Ronald Reagan ve Büyük Britanya'da Başbakan Margaret Thatcher döneminde çok büyük bir etkiye sahip oldu. Her ikisinin de siyasi düsturu "devlet çözümün parçası değildir, devlet sorunun kendisidir" idi. Bu ise, deregülasyon, özelleştirme ve devlet hizmetlerinin azaltılması demektir.

Chicago Okulu

Thatcher ve
Reagan'la gelen yeni
yorum

Piyasaya iman edenler, Dünya Bankası'nın ve Uluslararası Para Fonu'nun siyaseti üzerinde de büyük bir etkiye sahipti. Bu kurumlar, Washington Uzlaşısı çerçevesinde iktisadi liberalizm ideolojisini Latin Amerika'da, komünizm sonrası ülkelerde ve 1997 Asya krizinden sonra Güneydoğu Asya'da yaydılar. Mali piyasaların deregülasyonu da önemli ölçüde bu ideoloji tarafından körüklendi. Sonuç, küresel mali mimarinin on yıllardır karşılaştığı en ağır kriz ve 2008 yılından başlayarak dünya çapında bir durgunluk oldu. Krizin kapsamı ve derinliği ekonomik ve siyasal düşüncelerin değişmesine yol açtı. Piyasaya körü körüne güvenen iktisadi liberal ideoloji yerine şimdi devletle piyasa arasında yeni bir dengelyi ve siyasetin ekonomi karşısındaki önceliğini savunanların etkisi artıyor.

2.2. Karl Marx'ın kapitalizm eleştirisi

Smith'e atf

Alman filozof Karl Marx'ın kapitalizm eleştirisi sıklıkla, Smith'in fikirlerinin kuramsal antitezi olarak görülür. Bu sadece kısmen doğrudur: Marx, Smith'in eserini dikkatle inceledi ve benzer bir çözümlenmeye ulaştı. Hatta kapitalizmin üretken gücünü ve ilerleme yeteneğini Smith'ten çok daha fazla vurguladı. Ancak buradan farklı sonuçlar çıkardı. Smith'in tersine, Marx kapitalizmi ilke olarak istikrarsız ve tahripkâr olarak görür, "ulusların zenginliğine" değil, işçilerin büyük çoğunluğunun sefaletine yol açtığını söyler.

Karl Heinrich Marx (1818–1883) bir Alman filozofu ve siyasal gazeteci idi.

Marx, liberal ekonomistlerin istikrar ve piyasanın serbest gelişmesiyle sağlanan büyüme olarak gördüğü olguları, sınıf mücadelesi, sömürü, sefalet ve proleter devrimle sonuçlanabilecek krizlere gebe bir sistem olarak tanımladı.

Marx'ın iktisat kuramı açısından en önemli çalışması, 1867 ile 1894 arasında üç cilt halinde ve bir kısmı ölümünden sonra yayımlanan olan "Das Kapital" adlı eserdir. 1848'de yayımlanmış "Komünist Manifesto" ise büyük bir siyasal etkiye sahip olmuştur.

*Dönemin koşulları:
19. yüzyılın ortaları,
sanayileşmenin
erken dönemi*

Marx'ın fikirlerini anlayabilmek için, 19. yüzyılda, sanayileşmenin erken dönemindeki işçilerin her türlü güvenceden yoksun yaşam koşullarını algılamak gerekir. Duisburg'da Sanayi Kültürü Müzesi'ndeki bir metin bu dünyayı etkileyici bir dille anlatıyor (Baier v.d. 2002: 18):

*“Hali vakti yerinde kesimler kendilerine şehrin kıyısında villalardan oluşan mahal-
leler kurarken, işçiler için izbe sokaklarda çirkin kiralık bloklar yapıyordu, burada
evler tıklım tıklım dolu, sağlıksız ve aşırı pahalıydı. [...] Bütün bir ailenin bir yaban-
cıyla birlikte aynı odada uyuması olağandı ve birkaç kişi dönüşümlü olarak aynı
yatağı paylaşırdı: Uyku ritmi vardiyalara göre ayarlanırdı. Fabrikalarda çalışma
koşulları tamamen makinelere göre düzenlenirdi, makineleri kullanan işçiler bu
koşullara uymak zorundaydı. Kural olarak haftada 70 saat çalışılırdı, hatta teks-
til sanayiinde 80 saat. Çocukların çalıştırılması yaygın bir uygulamaydı, sosyal
güvence neredeyse hiç yoktu, sağlık hizmetleri ise yetersizdi.”*

Bu anlatılanlar, hiç kuşkusuz günümüzde de, aynı ya da benzer şekilde birçok yoksul ülkedeki yaşam ve çalışma koşullarına denk düşüyor.

Marx bu gayriinsani çalışma ve yaşam koşullarını talihsiz bir tesadüf değil, kapita-
lizmin zorunlu bir sonucu olarak görüyordu. Çözümlemesinde, serbest piyasanın
kaçınılmaz olarak sefalete ve sömürüye yol açtığını, çünkü kapitalistlerin kârının
işçilerin sömürülmesinden doğduğunu belirtiyordu.

*Kapitalizmin sonucu
olarak sömürü*

“Artı değer” kavramı

Artı değer, Marx'ın emek değeri kuramına göre, işçilerin emeğiyle yaratılan değerden, ücretler ve üretim araçlarının masrafları düşüldükten sonra, işverenin elde ettiği kazançtır. Dolayısıyla, işçilerin sömürülmesiyle eşanlamlıdır. Marx, daha fazla çalışmadan (yani daha uzun çalışma sürelerinden) kaynaklanan artı değer ile üretkenlik artışıyla sağ-lanan artı değer arasında ayırım yapar. (Ekonomi Sözlüğü, 2009)

Marx'ın kuramında “artı değer” kavramı merkezi bir öneme sahip-tir. Marx bu kavramı “Das Kapital” adlı eserinin 1867’de yayımlanan ilk cildinde tarif etmiş ve ölümün-den sonra yayımlanan diğer ciltlerde geliştirmişti. Artı değer, işverenin, yatırdığı sermayenin ötesinde, deği-şim sürecinde kâr olarak gerçekle-şirebileceği değerdir; yani üretime

100 avro harcayıp (ürün ve tüm üretim araçlarına denk düşen ücret) piyasada 110 avro elde etmesidir. Marx’a göre, bu artı değer sistematik olarak sadece ve sadece insanların değer yaratan çalışmasından doğabilir. Başka bir ifadeyle, işçi-nin, ücret olarak elde ettiğinden daha fazla değer yaratmasından.

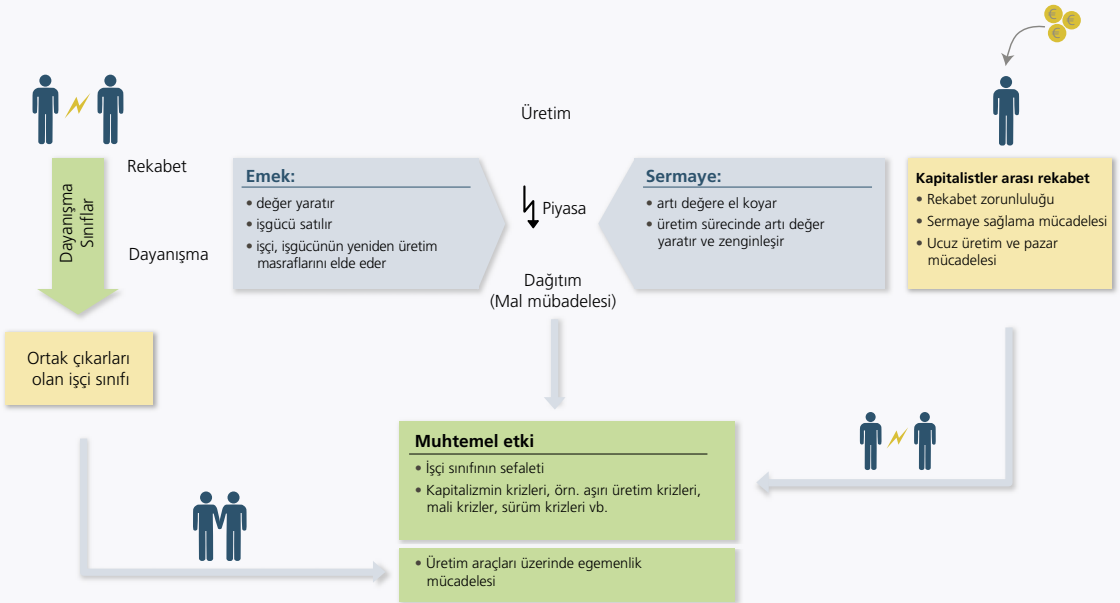
Marx, işçilerin, ancak varlıklarını sürdürmelerine yetecek kadar ücret aldıklarını anlatmıştır. Kapitalistler ise, ücret ve yaratılan artı değer arasındaki farkla zen-ginleşmektedirler.

“Yabancılaşma”
kavramı

Marx, kapitalistin, giderek keskinleşen rekabetin zorlamasıyla, bu artı değeri artırmaya çalışacağını varsayıyordu. Ücretler daha da düşürülecek, çalışma süreleri uzatılacak ve makine kullanımı artacaktı. Sonuç, işsizliğin artması olacaktı. Aynı zamanda rakipler de ardi ardına piyasadan sürülecekti. Nihayet, toplum, giderek daha fazla, mülksüzlerle ellerinde sermayenin yoğunlaştığı küçük bir gruba bölünecekti.

Marx, “artı değer” kavramının yanında, 1844’te kaleme alınan “Felsefi ve Ekonomik Elyazmaları” adlı metinde “emeğin yabancılaşması” kavramını da yerleştirdi. Smith gibi Marx da bu yabancılaşmada, üretken işbölümünün sorunlu yönünü görüyordu. İşçi, kitlesel üretim içinde sadece küçük parçalara bölünmüş tekdüze üretim aşamalarına dahil olur. Nihai olarak üretilen ürünle ve bunun getireceği tatminle ilişkisi kopar.

Rekabet ve işbölümü Smith’e göre, ilerlemenin kaynaklarıydı. Marx ise rekabet ve işbölümünün kapitalizmin en kötü özelliği olduğunu söylüyor, sömürü ile yabancılaşmanın nedeni olarak görüyordu. Yaşadığı dönemde, üretimdeki ilerlemelerin sadece sermaye sahiplerine yaradığını, işçilerinse sefalete sürüklendiğini saptamıştı.

Şekil 2: Marx'ın düşüncesinin temel yapısı

Marx'a göre, kâr amacına yönelik bir ekonomik düzen istikrarsız ve krizlere karşı korunaksızdır. Dolayısıyla, sonuç, sömürülenlerin yapacağı devrim olabilir.²

“Üretim araçlarının merkezileşmesi ve çalışmanın toplumsallaşması öyle bir noktaya ulaşır ki, kendilerini çevreleyen kapitalist kabukla bağdaşamaz hale gelirler. Kabuk kırılır. Özel mülkiyetin ölüm çanları çalmaya başlar.” (Marx 1991: 684 f.)

Karl Marx'ın kuramında, özellikle 1848'de Komünist Partisi Manifestosu'nda ele aldığı temel kavramlardan biri “mülkiyet” olmuştur; kastedilen, üretim araçları üzerindeki özel mülkiyettir.

Üretim araçları üzerindeki özel mülkiyet Marx'a göre kapitalizmdeki sınıflı toplumun ana özelliklerinden biridir. İlk metinlerinde öngördüğü proleter devrimin ardından ortadan kaldırılacaktır. İşçi sınıfı, ancak varlığını sürdürmesine yeten düşük ücretlerinden dolayı, zaten kayda değer bir mülkiyet edinme imkânından yoksundur. Kapitalistler ise, sahip oldukları mülkiyeti sömürü yoluyla elde etmiştir.

Bu yüzden, Komünist Partisi Manifestosu'nda şunları talep eder:

- Kredilerin, devlet sermayesine ve mutlak tekele sahip olan bir milli banka aracılığıyla devletin elinde merkezileştirilmesi,
- Ulaştırmanın devletin elinde merkezileştirilmesi,
- Ulusal fabrika ve üretim araçlarının artırılması, bir ortak plana göre tüm arazilerin tarıma elverişli hale getirilmesi ve iyileştirilmesi. (bkz. Marx/Engels 1987: 54)

Ancak Marx'ın en önemli yorumcusu Friedrich Engels daha sonra bu tür devletleştirmelerin olumsuz yönleri de olduğunu belirtti: “[Devlet] ne kadar çok üretici gücü kendi mülkiyetine alırsa, o kadar fazla topyekûn gerçek kapitaliste dönüşür ve o kadar fazla yurttaş sömürür. [...] Sermaye ilişkileri ortadan kalkmaz, tersine, zirveye tırmanır.” (Engels 1988: 553 vd.)

Bu bağlamda ekonomist John Kenneth Galbraith'a da şu alıntı atfedilmektedir: “Kapitalizmde insan insanı sömürür. Komünizmde bunun tam tersi olur.”

2 Marx üzerine yapılan araştırmalarda, devrimi zorunlu bir tarihsel gelişme olarak mı, yoksa sadece bir ihtimal olarak mı değerlendirdiği konusunda farklı görüşler mevcut. Görüş farklılıklarında tayin edici unsur, Marx'ın farklı dönemlerini birbirinden ayırmak ya da kuramını bir bütün olarak ele almak konusunda yapılan tercihtir. Daha fazla bilgi için bkz.: Heinrich (2004: 169–178).

Komünist Manifesto'nun, bankaları, ulaşımı ve üretim araçlarını merkezileştirme ve toplumsallaştırma taleplerini uygulayan Sovyetler Birliği ve Demokratik Alman Cumhuriyeti gibi devletler, bu konuda başarısız oldu.

*Sınıf mücadeleleri-
nin sonucu
olarak tarih*

Marx, tarihi bir sınıf mücadeleleri zinciri olarak yorumluyordu; bu mücadeleler burjuvaziyle proletarya arasındaki çelişkide zirveye ulaşacak ve nihayet bir proleter devrimle sonuçlanabilecekti. Rekabetin ve üretim araçları üzerinde özel mülkiyetin olmadığı sınıfsız bir toplum ütopyası geliştirmişti.

Sefalet zorunlu değil

Ancak tarih, Marx'ın öngördüğü şekilde işçilerin sefalete sürüklenmesinin ve sermaye sahipleri elinde mülkiyetin giderek daha fazla yoğunlaşmasının zorunlu olmadığını gösterdi. Refahın kazanımları, işçilerin sendikalarda örgütlenmesi ve sosyal devletin oluşturulması ve sağlamaştırılmasının da sayesinde daha adil dağıtılabildi.

*Schumpeter:
"yaratıcı tahribat"*

Sermayenin yoğunlaşması, Avusturyalı ekonomist Joseph Schumpeter'in tanımladığı "yaratıcı tahribat" tarafından kesintiye uğratıldı. Schumpeter, iktisadi kuruluşların, yenilikler, rekabet, krizler ya da yeni ticaret piyasaları aracılığıyla nasıl sürekli yeniden düzenlendiğini anlatıyor.

Marx'ın sık kullandığı "**burjuvazi**" ve "**proletarya**" kavramları, birbiriyle mücadele içindeki sınıfları ifade eder. "Proleter" kavramı Latincedeki "proletarius" (halkın en alt kesiminin üyesi) kelimesinden gelir. "Burjuvazi" kavramı Fransızcadan gelmektedir ve "şehirli orta sınıf" demektir.

"Yeni yabancı ya da yerli pazarların açılması ve zanaat işletmesinin ve fabrikanın örgütsel yapısının gelişerek bu tür tröstlere dönüşmesi [...], aynı sürecin tezahürleridir [...], [bu süreç] ekonominin yapısını kendi içinde durmaksızın devrimsel bir dönüşüme tabi tutar, durmaksızın eski yapıyı tahrip eder ve durmaksızın yeni bir yapı yaratır. Bu 'yaratıcı tahribat' süreci kapitalizmin tayin edici olgusudur." (Schumpeter (1942: 137 vd.)

Otomotiv sanayii arabacıların, nabantların ve seyislerin yerini alır. Daktilo üreticisi işini sürdüremez olur, onun yerine bilgisayar üreticisi geçer. Bunlar, bir yandan yenilikleri teşvik eden, ancak öte yandan yeni belirsizlikler yaratan ve insanların müthiş bir esnekliğe sahip olmasını gerektiren yaratıcı tahribat örnekleridir.

Marx'a atıfta bulunan devlet sosyalizmi deneyi iflas etti ve kuramcısının itibarını zedeledi. Peki, böylece kuramın kendisi yanlışlanmış mı oluyor? Bilinen o ki, bugüne kadar piyasa etkinliğine ve özel mülkiyete dayalı iktisadi düzene karşı işlerliği olan hiçbir seçenek uygulamada sınavı geçemedi.

Marx, çözümlerinde, yaptığı önerilere nazaran daha başarılıydı. Öğretilerinden, uygulanabilir çözümler elde edilemediği gibi, öngörülerini de doğru çıkmadı. Ama çözümlerini halen dikkate değer bulunuyor. Marx, dizginlenmemiş bir kapitalizmin tehlikelerini ve krizlerini fark etmemize en büyük katkıyı sağlayan düşünüdür.

O halde Marx'ı nasıl değerlendirmeliyiz? Belki de Willy Brandt'ın, 1977'de Trier kentindeki Karl Marx Müzesi'ni ziyaretinde talep ettiği gibi, "Marx'a layık olmanın en iyi yolu, onu –hem olumlu, hem olumsuz anlamda– dokunulmazlık kürsüsünden indirmektir. Marx hangi yöne çekilmiş ya da çekilmek istenmiş olursa olsun: onun düşünce ve eyleminin saiki, özgürlük, insanın kölelikten ve haklarından mahrum bırakılarak bağımlı kılınmasından kurtarılması uğraşydı."

2.3. John Maynard Keynes: kapitalizmin yönlendirilmesi

John Maynard Keynes (1883–1946)
20. yüzyılın iktisat kuramına tayin edici ölçüde damga vurmuş bir İngiliz iktisatçısıydı.

Yoğun bir etki yaratan "İstihdamın, Faizin ve Paranın Genel Teorisi" (1936) adlı eserinde, piyasanın kendi kendini iyileştirebilme gücüne kuşkuyla yaklaştı ve kapitalizmin yönlendirilmesini hedefleyen Keynesçiliği kurdu.

Keynes ayrıca, İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünya ekonomisini ve mali piyasaları belirleyen Bretton Woods Sistemi'nin geliştirilmesine katkıda bulundu.

Demek ki, hem Adam Smith'in, devletin olabildiğince az müdahale ettiği serbest kapitalizm öğretisi, hem de Karl Marx'ın rekabete ve özel mülkiyete itirazı sorunlu. Piyasanın üretken güçlerinden yararlanan, ama tahrip edici güçlerini dengeleyen ve yumuşatan eşgüdümlü bir kapitalist orta yol olabilir mi?

İngiliz iktisatçısı John Maynard Keynes çözümlerinde, etkin ve üretken ama aynı zamanda yapısal olarak istikrarsız kapitalizmin çift

Devlet sosyalizminin iflası

Çözümler kalıcı

*Marx'ı nasıl değerlendirmeliyiz?
Willy Brandt:
„Özgürlük uğraşı“*

Keynes bir orta yol mu?

Keynes'in neoklasik düşünce ekolüne yönelik eleştirisi

yanlılığını ele aldı. Keynes, mülkiyet ve rekabet temeline dayalı bir piyasa düzeninden yana olmakla birlikte, Smith'in öğretisine atıfta bulunan neoklasik düşünce ekolünü de eleştiriyordu.

Örneğin, bu ekolün, "adı konmamış varsayımlarının ender olarak gerçekleştiğini ya da hiç gerçekleşmediğini, dolayısıyla gerçek dünyanın ekonomik sorunlarını çözemeyeceğini" söylüyordu (Keynes 1966: 319).

*"Görünmez elden"
duyulan kuşku*

Keynes 1929 yılının ağır dünya ekonomik bunalımını göz önünde bulundurarak, "piyasanın görünmez elini" de sorguladı. Piyasanın, Smith'in görüşleri uyarınca varsayılması gerektiğinin tersine, yeniden dengeye kavuşmamış olduğunu, işsizliğin yüksek düzeyde kaldığını ve ekonominin sürekli bir durgunluğa sürüklendiğini belirtti.

*Ekonomide aşağı
doğru inen döngü
tehlikesi*

Keynes, giderek aşağı doğru inen bir döngünün oluştuğunu saptadı: Daha az mal üretildiği ve insanlar işten çıkarıldığı zaman, tüketiciler ve üreticiler endişe duymaya başlıyor ve daha da az para harcıyor ("korku tasarrufu"). Talep düşmeye devam ediyor, şirketler üretimlerini düşürüyor ve daha fazla insanı işten çıkarıyor, yeniden daha fazla tasarruf ediliyor vs. Kriz giderek tırmanıyor ve ekonomi sürekli bir depresyon tehlikesiyle karşı karşıya kalıyor. Bu açıklama, tam da her şeyin bu şekilde cereyan ettiği dünya ekonomik bunalımının ardından büyük rağbet gördü. Keynes, serbest piyasanın işlemediği durumları fark ettiği gibi, bu döngüye müdahale edebilmenin yöntemini de geliştirdi.

*Devletin aktif
müdahalesi talebi*

Keynes'e göre, devlet, düşüş aşamasında piyasaya müdahale etmeli, borçlanarak ve harcamalarını artırarak, özel talep eksikliğinin yarattığı boşluğu doldurmalıdır. Uygulanabilecek yöntemlerden biri, yurttaşlara doğrudan para vermektir; bu, örneğin vergiler düşürülerek yapılabilir. Ancak, insanlar duydukları endişeden dolayı tasarruf etmeye devam ederlerse, bu tedbir sonuçsuz kalabilir. Daha etkili bir yol, devletin, örneğin yol ya da okul yaparak parayı bizzat harcamasıdır. Üstlenilen bu ek görevler sayesinde daha fazla insan istihdam edilecek, bu insanların tüketimi artacak, yeni talep yaratılacak ve böylece olumlu bir döngüyü harekete geçireceklerdir. Keynes şöyle ifade eder bu durumu:

Devletin konjonktürü yönlendirmesi

Ayrıca bkz.:

*Francis Wheen
(2008),*

Über Karl Marx.

*Das Kapital,
München.*

“Eğer yüz elli milyon paunddan daha fazla para harcarsak, bütün insanların geliri artar; işsiz olanlarınsa, işsizlik yardımına ihtiyacı kalmaz. İlaveten, bu harcamalar başka birçok insanı da işe kavuşturur. Para ekonomi içinde döner ve çok çeşitli mallara harcanır, az sayıda sanayinin ürünlerine yoğunlaşmaz.” (Keynes 1939, Weinert’ten alıntı, 2008)

Keynes, Smith’in varsaydığı gibi piyasanın her zaman dengeye kavuşacağı inancını terk edişini böyle temellendirdi. Yukarıda andığımız “uzun vadede hepimiz ölmüş olacağız” sözü ünlüdür. Bu sözle, siyasal sorumluluk taşıyanlara sesleniyor, bugün istihdam ve büyüme sağlamanın, daha iyi olacağı düşünülen müphem bir geleceğe ve kendi kendini düzenleyen piyasaya güvenmekten daha önemli olduğunu söylüyordu.

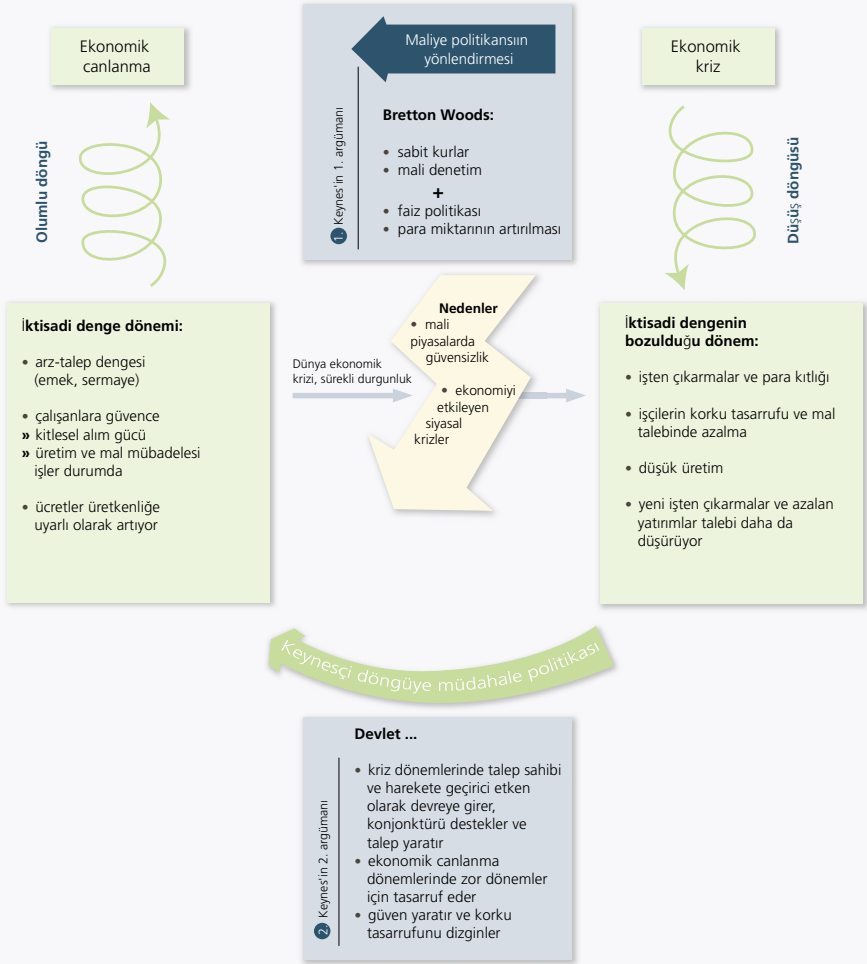
Ancak, piyasaya müdahalenin riskli olduğunu, çünkü doğru zamanın ve ölçünün saptanmasının güç olduğunu da teslim ediyordu. Bu konuda şöyle diyordu:

“En göze çarpan olgu, muhtemel getiri hakkındaki tahminlerimizi son derece kuşku götürür bilgilere dayanarak yapmak zorunda oluşumuzdur. Bir yatırımın birkaç yıl sonra sağlayacağı getiriyi belirleyecek etkenler hakkında sahip olduğumuz bilgi genellikle sınırlı ve çoğu durumda anlamsızdır.” (Keynes 1966: 126)

Çözömlerinin ve devletin piyasaya müdahale etmesi önerisinin o dönemde yarattığı etki, Keynes’in hem Smith’e, hem de Marx’a karşı çıktığı bir “Keynes devriminden” söz edilmesini sağlayacak kadar büyük oldu. Gelen tepkiler de buna uygundu. Liberaller ve muhafazakârlar, Keynes’in gizli bir sosyalist olduğunu iddia etti. Marksistlerse, onu, piyasaya aşırı güvenmekle suçladılar. Ancak şurası kesin ki, Keynes, yaşadığı dönemde Almanya’da ve başka ölkelerde yükselmekte olan diktatörlöklere muhalefet ediyordu ve yaptığı önerilerle demokrasiyi korumayı amaçlıyordu.

“Uzun vadede hepimiz ölmüş olacağız”

“Keynes devrimi”

Şekil 3: Keynes düşüncesinin ana hatları

"Görünen o ki, bugünün otoriter devlet sistemleri, işsizlik sorununu, verimlilikten ve özgürlükten feragat ederek çözüyor. Dünyanın, kısa dönemli canlanmalar bir tarafa bırakılırsa, bugünkü kapitalist bireycilikle – benim görüşüme göre kaçınılmaz olarak– bağlantılı olan işsizliğe daha uzun bir süre tahammül etmeyeceği kesin. Ancak sorunun doğru bir çözümlenmesi yapılarak bu hastalığın tedavisi ve aynı zamanda verimliliğin ve özgürlüğün muhafazası mümkün kılınabilir." (Keynes 1966: 321)

Keynes ayrıca “psikolojik yasa” ile, yeniden dağıtımın neden sadece sosyal açıdan arzu edilir olmayıp, aynı zamanda ekonomik açıdan da akılcı olabileceğini gerekçelendirdi. Dinamik bir ekonominin yeterli talebe ihtiyacı vardır. Artan gelirle birlikte tasarruf oranı arttığı ve tüketim eğilimi azaldığı için, tasarruf oranı daha az olan düşük gelirlielerin daha fazla gelir elde etmesi akıllıca olacaktır.

“Psikolojik yasa”

Bretton Woods sistemi: 1944’te Amerika’da, Bretton Woods adlı tatil beldesinde düzenlenen bir konferansta İkinci Dünya Savaşı sonrasının uluslararası mali mimarisi karara bağlandı. Sistemin çekirdeğini, kur dalgalanmalarının, ülkelerin para değerlerinin Amerikan Doları’na bağlanması yoluyla sınırlandırıldığı bir uluslararası para sistemi oluşturuyordu. Uluslararası kredi tahsisini ve mali piyasaların düzenlenmesini üstlenecek kurumlar olarak Uluslararası Para Fonu (İMF) ve Dünya Bankası kuruldu. Bretton Woods sistemi 1973’e kadar varlığını sürdürdü. Daha sonra, döviz piyasalarındaki çalkalanmalardan dolayı, kurların dolara bağlanmasından vazgeçilmek zorunda kalındı. Böylece mali piyasa istikrarı sistemi lağvedildi.

Keynes, Bretton Woods sistemi olarak anılan sistemin geliştirilmesinde de çok önemli bir rol oynadı.

Keynes, 20. yüzyılın en etkili iktisatçısıydı. Önerileri önce ABD’de, Demokrat başkan Franklin D. Roosevelt’in girişimiyle oluşturulan “New Deal” çerçevesinde uygulandı. Birincisi, kamu yatırımları, örneğin altyapı alanında belirgin olarak artırıldı. İkincisi, sosyal destek ve yardımlar artırılarak, az geliri ya da gelirden yoksun insanların tasarruf oranının düşük olmasından dolayı, tüketim desteklendi.

Keynes 20. yüzyıla damgasını vurdu

Keynes’in öğretileri 1970’lere kadar yaygın kabul gördü. Almanya’da özellikle 1966 ile 1972 arasında Federal Maliye ve Ekonomi Bakanlığı yapan sosyal demokrat iktisatçı Karl Schiller tarafından savunuldu. Bu dönemde, muhafazakâr ABD başkanı Richard Nixon bile şöyle demişti: “Artık hepimiz Keynesçiyiz.”

Ancak 1970’lerin ortalarından itibaren Keynesçilik krize girdi. Birincisi, döngüye müdahale eden bütçe politikası Keynes’in tasarladığı gibi işlemedi. Gerçi kriz dönemlerinde harcamalar artırıldı, ancak bütçe borçları ekonominin düzeldiği yıllar içinde ödenmedi. Böylece kamu borçları birikti ve bütçe açığıyla yapılacak harcama imkânları krizden krize daraldı. Buna bir de iki petrol krizi eklendi. Petrol fiyatlarındaki müthiş yükselmeye birlikte bir kısır döngü oluştu: Ücretler artırılıyor, ancak artan enerji fiyatları ücretlerdeki artışı eritiyor, ücretler bir kez daha artırılıyordu. Bu, enflasyonda yükselmeye yol açıyor, bu da yeniden ücretler üzerindeki baskıyı besliyordu. Devletin konjonktür programları etkisini yitirdi. Ekonomi, yüksek enflasyon eşliğinde durgunluğa sürüklendi (stagflasyon). Neoli-

Keynesçiliğin sorunları

beraller ve neoklasik siyaset taraftarları devreye girdi ve işveren dostu bir politikayı savundu: günün gerekleri, masrafların düşürülmesi yoluyla sağlanacak yatırım cazibesi, bütçe istikrarı ve tasarruf tedbirleriydi.

Stagflasyon: durgunluk ve enflasyonun aynı anda ortaya çıkması (Ekonomi Sözlüğü, 2009)

Liberal ekonomi politikasının hakim olduğu yılların ardından, şimdi, 2007’de başlayan mali krizin de etkisiyle, büyük ölçüde kuralsızlaştırılmış piyasaya devletin müdahale etmesi talepleri yeniden yüksek sesle dile getirilmeye başladı. Yeniden Keynes’e dönüş eğilimleri hissediliyor. Bu da şaşırtıcı değil, çünkü Keynes’in uluslararası mali piyasalar hakkında yazdıkları, bugün her zamankinden daha güncel:

“Spekülasyoncular, girişim heyecanının durmak bilmeyen nehri üzerinde birer sabun köpüğü olduklarında zararsız olabilirler. Ama, girişim heyecanı, spekülasyon girdabında bir sabun köpüğü haline gelirse, durum ciddi demektir. Bir ülkenin sermaye gelişimi, bir oyun salonundaki faaliyetin yan ürününe dönüşürse, işler muhtemelen kötü gidecektir.” (Keynes 1966: 134)

2.4. İktisat kuramının ideal tipleri

Güncel siyasal tartışmalarda Smith, Marx ve Keynes’in düşünceleri her zaman varlığını hissettirir. Bir liberal siyasetçi, devleti asli görevleriyle sınırlamak istediğinde ve devletin, çözümün bir parçası değil, sorunun kendisi olduğunu söylediğinde, bu Adam Smith’in fikriyatına denk düşer. Piyasaların giderek daha sık rayından çıktığı, frenlenemeyen küresel kapitalizm dönemlerinde, Keynes’in, piyasa ekonomisinin yönlendirilmesine dayanan çözüm önerileri yeniden güncellik kazanır. Gelişmekte olan ülkelerdeki fabrikaların ve bu fabrikalarda günde 14 saat çalışan ve emeği sömüren ücretler karşılığında elbise diken işçilerin görüntüleri ise, Marx’ın çözümlmelerini hatırlatır.

Bu da şaşırtıcı değildir, çünkü Smith, Marx ve Keynes, birer ideal tip³ olarak üç ayrı iktisadi dünya görüşünü temsil ederler. Farklı siyasal kesimler, dağıtımla ilgili konular, piyasayla devlet arasındaki ilişki ve diğer iktisadi meseleler üzerine yürütülen

3 Burada “ideal tip”, sosyolog Max Weber’in kastettiği anlamda, toplumsal gerçekliğin kesitlerini bir düşünce düzeni içinde ele alabilmek ve kavrayabilmek amacıyla, gerçekliğin bilerek ve belli bir amaç doğrultusunda abartılması anlamında kullanılıyor. “İdeal tip” teriminin burada bir anlamı daha var: Bu tür bir giriş metninde, bu kuramlar ancak basitleştirilerek ve özetlenerek ele alınabiliyor.

tartışmalarda sık sık bu üç tipi öne çıkarır. Üç ideal tipi, aşağıdaki gibi tanımlamak mümkündür:

1. Devlet, iktisadi süreçlere müdahale etmemelidir. Mülkiyet elde etme çabası, iktisadi faaliyetin itici gücüdür, bu yüzden engellenmemelidir (Smith'e dayalı liberter görüş).
2. Üretim araçlarının özel mülkiyetine ve rekabete dayalı kapitalist iktisadi düzen, sömürüye ve kitlelerin sefaletine yol açar. Bu yüzden değiştirilecektir (Marx'a dayalı komünist görüş).
3. İktisadi düzen mülkiyet ve piyasa ekonomisi üzerine inşa edilir, ancak devlet, düzenlemeler, yeniden dağıtım ve makroekonomik yönlendirme, yani talebin belli bir amaca göre yönlendirilmesi aracılığıyla ulusal ekonomiye müdahale eder. Mülkiyet güvencesi sağlanmıştır, ama mülkiyet aynı zamanda sosyal bir boyut içerir ve mülk sahibini toplumun geneline karşı sorumlu kılar (Keynes'e dayalı sosyal demokrat görüş).

İktisadi kuramlar tartışmasının gösterdiği üzere, dizginlenmemiş bir piyasa da, piyasa düzeninden tamamen vazgeçme denemeleri de başarısızlığa mahkûm. Tarih, hem piyasa radikalizminin, hem de piyasanın tamamen lağvedilmesinin iflas ettiğini öğretiyor. Sosyal demokrasinin hedeflerine ulaşabilmek için kapitalizmin yönlendirilmesi ve idaresi gerekiyor. SPD'nin (Sozialdemokratische Partei Deutschlands - Almanya Sosyal Demokrat Partisi)1959 tarihli Godesberg Programı'nda, o dönemde SPD içinde önemli bir ekonomist olan Karl Schiller'in çabasıyla, bu konuda etkili bir formül bulundu: "Mümkün olduğu kadar piyasa, gerekli olduğu kadar plan."

Daha önce belirtildiği gibi, burada anlatılan kuramların tarihsel bağlamları içinde değerlendirilmesi gerekir. Tarih, kapitalizmin, Karl Marx'ın öngörüsünün tersine, iç çelişkileri yüzünden yıkılmadığını gösterdi. Ancak, Adam Smith'in beklediği gibi, uyumlu bir dengeye de kavuşmadı. 20. yüzyıl, geniş kesimler için, daha önce eşine rastlanmamış bir refahı da, toplumsal sorunları ve sayısız krizi de beraberinde getirdi. Bu gelişme sosyal demokrasi açısından nasıl değerlendirilebilir? Matthias Platzeck, Peer Steinbrück ve Frank-Walter Steinmeier 2007 yılında yayımladıkları "Auf der Höhe der Zeit" (Zamana Ayak Uydurmak) adlı kitapta bu soruya muhtemel bir cevap veriyor:

1. *Saf kapitalizm*

2. *Antikapitalizm*

3. *Yönlendirilmiş kapitalizm*

„Mümkün olduğu kadar piyasa, gerekli olduğu kadar plan“

Sosyal demokrat siyasetçiler bu sorulara hangi cevapları veriyor?

"Bir tarafta ortodoks Marksistlerin, bir tarafta liberallerin dar ekonomik düşünce tarzına karşı, kuramcı Eduard Bernstein etrafındaki 'revizyonist' sosyal demokratlar, hem siyasetin önceliğini, hem de sınıfları ayıran sınırları aşacak şekilde reform ve ilerleme, uzlaşma ve çıkar dengesi ilkelerini savundu. Diğerleri, iktisadi ve tarihsel güçlerin kaçınılmaz dinamiklerine bel bağlarken, sosyal demokratlar, dönüşümün etkin ve pragmatik olarak düzenlenmesini önemsemi. Piyasaların dinamizmini, vakit kaybetmeden sosyal reformlarla ve toplumsal değişimle bir araya getirmeyi ve böylece, büyüme ve refahı sistematik olarak halkın bütün kesimlerine yaymayı amaçladılar. Piyasa ekonomisini, demokrasiyi ve toplumsal birliği sadece birbiriyle bağdaşır kılmak değil, siyasal araçların yardımıyla, birbirini karşılıklı olarak geliştiren bir etkileşime yöneltmek – işte sosyal demokrasinin, 20. yüzyılın başlarındaki, tarihsel olarak tamamen yeni ve benzeri görülmemiş ilerleme projesi tam da buydu. İlk kez, o güne kadar tarihsel olarak asla uzlaşmaz kabul edilen ve birbirine karşı koz olarak kullanılan unsurlar, uygulamada benzersiz bir başarıyla uzlaştırılabildi: dinamik piyasa ekonomisi, canlı demokrasi ve toplumsal birlik. Bu yüzden sosyolog Ralf Dahrendorf tamamen haklı olarak 'sosyal demokrat 20. yüzyıl' kavramını kullandı. [...] Sosyal demokrasinin zaferinin, karşıtlarına karşı hangi zorluklarla kazanılmış olduğunu ve bu başarının meyvelerinin 21. yüzyılda nasıl tehdit altında olduğunu bugün bir kez daha açık ve net olarak hatırlatmak gerek. [...] Bu yüzden, özgüven sahibi bir sosyal demokrasinin, başlangıçta Marksist ortodoksluğa ve liberal laissez faire'e karşı geliştirdiği ve başarıyla uyguladığı fikirlerin, 21. yüzyıl dünyası için de ne kadar anlamlı ve yol gösterici olduğunu fark etmesi acil bir önem taşıyor. Çünkü piyasalar, demokrasi ve toplum arasındaki temel gerilim, küreselleşme çağında da hiç değişmeden sürüyor." (Platzeck/Steinbrück/Steinmeier 2007: 19–21)

2.5. Günümüzde iktisat

Tarihteki en önemli iktisatçıları tanıttıktan sonra, bugün iktisadın nerede durduğu sorusunu ortaya atmak gerek. Aşağıda aktarılan olay, bu sorunun cevabının kolay olmadığını ortaya koyuyor:

1973 yılında Büyük Britanya'nın Avrupa Topluluğu'na katılması vesilesiyle "London Times" gazetesinde 154 ekonomistin imzasını taşıyan ve AT üyeliğinin ülkeye iktisadi olarak muhtemelen yarardan fazla zarar getireceğini belirten bir ilan yayımlandı. Ertesi gün, 142 ekonomist bir yorum yayımlayarak, söz konusu üyeliğin Büyük Britanya'ya iktisadi olarak muhtemelen zarardan fazla yarar getireceğini savundu. Bunun üzerine basılan bir okuyucu mektubunda, ekonomistlerin Büyük Britanya'ya iktisadi olarak muhtemelen yarardan fazla zarar getirdiği söylendi (alıntı kaynağı Wagner/Wiegard 2002: 773).

Bu hadise, iktisat biliminde hakim bir görüşün mevcut olmadığını gösteriyor. Bunun iki belirgin nedeni var:

Birincisi, bütün bilimler gibi iktisat da, filozof Karl Popper'in deyişiyle, kayalar üzerine değil, bataklık üstüne kurulmuştur. Yani, ekonomistlerin sonuç çıkarırken başvurdukları veriler, olgular ve gözlemler, belirsizlikler taşır ve açıkça yanlış da olabilirler.

İkincisi, iktisat bilimi, fazlasıyla değer yargılarına bağlıdır. Doğa bilimlerinden farklı olarak, bu bilimin varsayımları ve kuramları, insan ve toplum hakkında sahip olunan tasavvurlar tarafından belirlenir. İnsanın, azami çıkar elde etmek isteyen bir homo economicus olduğuna inanan bir ekonomist, insanı toplumsal ve karmaşık bir varlık olarak gören bir ekonomistten farklı sonuçlara varacaktır.

Ekonomi yazarı Andreas Hoffmann'ın kaleme aldığı bir metin, kanıtlanabilir olgular temeline oturduğunu zannettiğimiz iktisat biliminin yoğun olarak ideoloji içerdiğini, bu yüzden ekonomistlerin önerilerinin her zaman eleştirel bir gözle sorgulanması gerektiğini hatırlatıyor.

Bugün iktisat nerede duruyor?

Zor bir konu: bir örnek

Hakim bir görüş yok: iki neden

Birincisi: Hiçbir bilim „kayalar üzerine“ kurulmamıştır

İkincisi: İktisadi görüşler değer yargılarına bağlı

"Her uçağa binişimde aklıma sübvansiyonlar gelir. Ekonomistler sübvansiyonlardan nefret eder. Sübvansiyonlar kötüler diyarından gelir üstümüze, ekonomiyi felce uğratırlar. Ama sübvansiyonlar olmasa hiçbir Airbus havalanamaz. Bugün Airbus'la uçuyorsak, bunu bazı devlet başkanlarının uçak imal etmek istemesine borçluyuz. Yoksa şimdi Bill Gates'in bilgisayar dünyasına hakim olması gibi, göklere de Boeing hakim olacaktı. [...] Ya da sendikaların gücü. Sendikalar güya şirketlerin başarısını baltalıyor. Peki ama, o zaman neden Alman otomobil ve makina üreticileri, metal ve elektronik şirketleri dünyada bu kadar başarılı oluyor? Aslında tersi olması gerekir, en güçlü sendikalar onların şirketlerinde. [...] Bu arada, uygulamadan örnekler vermek, muhatabınız gerçek bir iktisat uzmanıysa, oldukça nafile bir gayrettir. Ekonomist size şöyle küçümseyerek bir bakış fırlattıktan sonra, burada gerçeklikten değil, 'düzenleyici bir siyasi ilkeden' bahsedildiğini söyler. [...] İyi güzel de, bu haritada neden genellikle yönler bile tutmuyor? Birinci Dünya Savaşı'nın hiçbir zaman çıkmaması gerekirdi, zira ekonomistler savaşı kazançlı bulmuyordu. Kara Perşembe'den sekiz gün önce, 1929 Ekim'inde, yıldız ekonomist Irving Fischer, borsanın hiçbir zaman çökmeyeceğini söylemişti. Bu ülkedeki beş durgunluk döneminin bir tanesini bile hiçbir araştırmacı öngöremedi, doksanların internet patlamasını da. 2002 sonbaharında enstitüler 2003'te % 1,4 oranında bir büyüme bekliyorlardı, ama ekonomi % 0,2 oranında küçüldü, şimdi de hepsi, bu ülkede neden istihdamın arttığını ve ekonominin yeniden büyüdüğünü çözmeye çalışıyor. Öyle ya, petrol çok pahalı ve Angela Merkel reformları ağzına yüzüne bulaştırıyor." ("Süddeutsche Zeitung", 16 Eylül 2006)

Ekonomi, kesinliği olan bir doğa bilimi değil

Demek ki, iktisat biliminin, hassas ölçümlere dayalı, güvenilir öngörülerde bulunan bir doğa bilimi olmayıp, varsayımlar üzerine kurulu, iyi kötü akla yakın, ampirik örneklerle dayalı tezler ileri sürdüğünü saptıyoruz.

Sonuç: Bakış açısı ortaya konmalı

Peki, buradan çıkarılması gereken sonuç nedir? Kuşkusuz, iktisat biliminin bilim-selliğini reddetmek gerektiği ya da söylediklerinin tamamen keyfi olarak yorumlanabileceği değildir. Ama önemli olan, bilim insanlarının, hangi varsayımlardan hareket ettiklerini ve bakış açılarını ortaya koymaları ve ulaştıkları sonuçların, bu arka plan göz önünde bulundurularak değerlendirilmesine ve yorumlanmasına imkân sağlamalarıdır.

İki cephe: Arz yönlü ve talep yönlü iktisat politikası

Kabaca bir ayrımla, iktisat bilimi bugün arz yönlü ve talep yönlü iktisat politikası olarak iki cepheye ayrılıyor; tabii aralarında geçişlilik ve kesişmeler olmak üzere.

Arz yönlü politika

Arz yönlü iktisat politikası Adam Smith'in neoklasik kuramının oluşturduğu geleceğe dayanır ve David Ricardo, John Stuart Mill ve diğer ekonomistler tarafından geliştirilmiştir. Devlete eleştirel yaklaşan ve piyasa liberalizminin damgasını taşıyan bu kuramdan doğan siyasal talep, şirketler için, iyi bir kazanç elde edebilecekleri uygun koşullar yaratmaktır. "Arz yönlü politika" terimi de buradan gelir: Amaç, mal ve hizmet arzını optimize etmektir. Kurama göre, bu sayede talep kendiliğinden doğacaktır. Devlet piyasaya olabildiğince az müdahale etmelidir. Sübvansiyonlar, kamu mülkiyeti ve düzenlemeler asgariye indirilmeli, vergiler olabildiğince düşük tutulmalıdır. Merkez bankası para değerinin istikrarını sağlamalı ama konjonktürel dalgalanmalara müdahale etmemelidir.

Talep yönlü politika

Talep yönlü iktisat politikası John Maynard Keynes tarafından geliştirilmiştir ve istihdamın teşviki ve konjonktürün yönlendirilmesinde devletin aktif bir rol üstlenmesini öngörür. En önemli husus, ulusal ekonomide sürekli bir talebi güvence altına almaktır. Bunu sağlamak için, ücret artışlarının en az üretkenlik artışı seviyesinde olması gerekir. Fabrikalarında seri üretimi başlatmış ve böylece üretkenlikte büyük bir artış yaratmış olan Henry Ford da, talebin düşmesinden duyduğu endişe yüzünden daha yüksek ücretleri savunmuştur. "Arabalar araba almaz" sözünün ona ait olduğu söylenir.

Özel tüketim ve yatırımlar düştüğünde, devlet, yatırım programları ve istihdam yoğunluklu tedbirlerle müdahale etmelidir. Bu ek talep sayesinde şirketler daha fazla yatırım yapacak, istihdam artacak ve özel talep yeniden tırmanacaktır. Merkez bankası, kriz dönemlerindeki konjonktür canlandırma tedbirlerini faizleri düşürerek ve para miktarını artırarak desteklemelidir.

Ayırt edici özellikler

Arz yönlü iktisat politikası ile talep yönlü iktisat politikası arasındaki temel fark, ücretleri değerlendirme tarzlarında ortaya çıkıyor. Arz yönlü politika, ücretleri, masrafları yükselten bir külfet olarak görüyor ve özellikle kriz dönemlerinde düşürülmesi gerektiğini savunuyor. Talep yönlü politika ise, ücretleri bir ulusal ekonominin tayin edici talep faktörü olarak görüyor ve 1920'lerdeki dünya ekonomik bunalımında görüldüğü gibi aşağı doğru inen bir döngünün oluşmasını engellemek amacıyla, ekonominin gerilediği dönemlerde yükseltilmesini öngörüyor. Bazı ekonomistler, Almanya'da 2001 ile 2005 yılları arasında yaşanan dur-

Arz yönlü politika:
Adam Smith,
David Ricardo,
John Stuart Mill

Talep yönlü politika:
John Maynard
Keynes

Fark, ücretleri
değerlendirme
tarzlarında

gunluğu da talep yetersizliğine bağlıyor. Söz konusu dönemde, ücretlerin yıllardır artırılmaması ve kamusal yatırımların düşmesinin ortak sonucu olarak iç talep düşmüş, bu da Alman ekonomisini zayıflatmıştı. Krizden çıkış yolu olarak ücret artışları ve kamusal konjonktür programları talep edilmişti (Horn 2005). Ancak talep politikasında iki sorun ortaya çıkıyor. Birincisi, kamusal bütçelerin borçlarının, ekonominin iyiye gittiği dönemlerde gerçekten ödenmesinin, uygulamada kolay kolay sağlanamadığı görüldü. Kamusal bütçelerin borç yükünün giderek artmasının nedenlerinden biri de buydu. Sonuç olarak, konjonktür programlarının ve siyasal yönlendirmenin hareket alanı giderek daralıyor. İkincisi, talebin desteklenmesi ve piyasaya bolca para süren merkez bankası politikasının bir araya gelmesiyle, ücret artışı döngüleri oluşabiliyor, bu da enflasyona yol açıyordu. Bu sefer de, artan ücretler enflasyon yüzünden hızla eriyip gidiyordu. Yine enflasyonun sonucu olarak bir “korku tasarrufu” başlıyor ve tüketimi frenliyordu. Bu gelişme mantıksal olarak, 1970’lerin sonlarında durgunlukla enflasyonun vahim bir bileşimini ortaya çıkardı. Stagflasyon olarak adlandırılan olguydu bu.

*1970’lerin
Keynesçiliğinden
1990’ların Washing-
ton Uzlaşısı’na*

Bu iki kuramdan hangisi daha etkili? Yukarıda anlatıldığı gibi, 1920’lerdeki dünya ekonomik bunalımından 1970’lere kadar Keynesçi talep politikası tüm dünyada hakimdi. Ancak, 1970’lerin sonlarında, dünya ekonomisindeki durgunluğa ve yaygınlaşan enflasyona (stagflasyon) tepki olarak neoklasik arz politikası atağa geçti. Arz politikası 1980’lerden itibaren ABD’de Ronald Reagan, Büyük Britanya’da Margaret Thatcher ve Almanya’da hafifletilmiş biçimiyle Helmut Kohl tarafından uygulandı. 1990’larda bu ekonomi politikası Washington Uzlaşısı doktrininde ele alındı ve bir kez daha uluslararası yaygınlık kazandı. Özellikle Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu üzerinden liberal politikaların propagandası yaygınlaştırıldı ve bu propaganda çerçevesinde vergi indirimleri, özelleştirme, deregülasyon, serbest ticaret ve sübvansiyonların kaldırılması talep edildi. Piyasa güçlendirilmeli ve devlet geriletilmeliydi. Dünya Bankası’nın eski şef ekonomisti ve Nobel Ödülü sahibi Joseph E. Stiglitz ise, zaman içinde Washington Uzlaşısı’nı eleştiren etkili isimlerden birine dönüştü. Stiglitz, körlemesine güvenin, ampirik bulgularla desteklenmeyen bir ideoloji olduğunu söylüyor. Nitekim piyasa liberalizasyonu reçetelerini uygulayan ve iktisadi durgunluk yaşayan ülkeler olduğu gibi, ekonomide daha fazla eşgüdüm sağlayarak ve piyasaları yönlendirerek sosyal ve ekonomik alanda başarılı olan ülkeler de var (Stiglitz 2002).

*Alman
ekonomistleri:
çoğunluğu arz
politikasına rağbet
ediyor*

Bugün Alman ekonomistlerin çoğunluğu arz politikasına rağbet eder görünüyor. Sosyal Demokratlar’la Yeşiller’in oluşturduğu koalisyon 2005 yılında, talep eksik-

liğini kamusal harcamalarla dengelemeyi, yani klasik Keynes politikasını uygulamayı tasarladığında, 250'den fazla iktisat profesörü "Hamburg Çağrısı'nda" arz yönlü iktisat politikasının uygulanmasını talep etti. Talep yönlü bir iktisat politikasını savunan iktisatçılar, geçtiğimiz yıllarda savunmadaydılar; bugünse, seslerini daha fazla duyurabiliyorlar.

Keynes'in talep kuramıyla, mali piyasa krizinin 2008'de neden bu kadar hızla ve derinlemesine reel ekonomiye darbe vurduğunu ve dünya çapında bir durgunluğa yol açtığını açıklamak mümkün. Dolayısıyla birçok ülke, krize cevap olarak, kamu harcamalarını artırarak ve halkın geniş kesimlerinin alım gücünü destekleyerek klasik Keynesçi talep destekleme politikasını uygulamayı yeğledi.

2008'den itibaren yaşanan mali piyasa krizi ve ekonomik bunalım, kapsamlı bir düşünce değişimine kaynaklık etti. Bugün Deutsche Bank'ın yönetim kurulu başkanı Josef Ackermann bile "artık piyasanın kendi kendini tedavi edecek güçlere sahip olduğuna inanmıyorum" diyor (Ackermann 2008) ve küresel bir mali denetim talep ediyor. Radikal piyasa savunucuları savunmaya geçti ve Keynes'in öğretileri yeniden keşfediliyor. Çünkü bu ağır krizi açıklayan da, krizi atlatmanın olası yollarını gösteren de Keynes'in kuramları.

Keynes'in güncelliği tesadüf değil, çünkü ana eseri olan "İstihdamın, Faizin ve Paranın Genel Teorisini", bugünkü duruma bir ölçüde benzeyen 1930'ların dünya ekonomik bunalımının bir ürünüydü. Bugün olduğu gibi o dönemde de mali piyasalarda doğan bir dengesizlik yüzünden aynı anda dünyanın her yerinde konjonktür çökmüş, bu ise aşağı doğru inen bir döngüyü harekete geçirmişti. Bu döngü içinde, alım gücünün düşmesinden ve daha derin bir krizin geleceğinden duyulan korkudan dolayı, hane halkları daha az tüketim yapıyor, şirketler yatırımlarını erteliyor ve bankalar nerdeyse hiç kredi vermez oluyor. Üretim daha da düşüyor, böylece istihdam daralıyor ve tüketim bir kez daha azalıyor. 1930'lardaki kriz, Keynes'in fikirleri çerçevesinde, piyasaya yönelik düzenlemelerin artırılması ve devletin uyguladığı yatırım programları sayesinde aşılabiliyordu.

Amerikan gayrimenkul piyasasında bugün yaşanan krizin kökeni nasıl açıklanabilir? Bu ülkede, devasa bir spekülasyon balonu oluşmuş ve uluslararası bankacılık sistemini çöküşün eşiğine sürüklemişti. Keynes'in öğrencisi Hyman Minsky, öğretmenin düşünceğini temel alarak, akla yakın bir açıklama getiriyor (Minsky 1986). Uzun süre devam eden ekonomik büyüme dönemlerinde hırs

2008 mali piyasa krizine Keynesçi cevaplar

Ayrıca bkz.:
Michael Dauderstädt (2009), Krisenzeiten: Was Schulden vermögen und was Vermögen schulden, Friedrich-Ebert-Stiftung (yay.), Bonn.

ve riske girme eğilimi artar. Daha fazla kazanç sağlamak amacıyla giderek daha fazla tehlike göze alınır. Bankalar arasındaki rekabet, bu kuruluşları, piyasaya yeni mali ürünler sürerek, düzenleyici tedbirlerle getirilmiş sınırlamaları aşmaya ve riskli yatırımları finanse etmeye yöneltir. Biriken riskler aşırı bir seviyeye ulaşır, sistem, iskambil kâğıdından yapılmış bir ev gibi çöker ki, nitekim tam da bu olmuştur. Minsky, çözüm olarak, piyasayı kendi kendisinden korumak ve mali krizleri önlemek amacıyla devlet düzenlemelerini öneriyor. Keynes, düzenlenmemiş küresel mali piyasalara veda edilmesini, daha 1926'da, "Laisser faire'in Sonu" başlıklı makalesinde (Keynes 1926) talep etmişti. Aynı zamanda, uygulamada da, dünya piyasası için kuralların oluşturulmasına katkıda bulunmuştu. Örneğin, dünya piyasalarına yönelik, onyıllar boyunca istikrar sağlayacak olan bir düzenlenmenin geliştirildiği Bretton Woods Konferansı'nda görev aldı. Bugün aynı konu yeniden uluslararası gündemde. 2009 Nisan'ında Londra'da düzenlenen ve ekonomik açıdan en önemli 20 ülkenin bir araya geldiği G20 Konferansı, ikinci Bretton Woods denemesi olarak da nitelendi. Bu buluşmada, küçük de olsa önemli adımlar atıldı: Hedge fonlarının ve reyting ajanslarının küresel çapta düzenlemelere tabi tutulması kararlaştırıldı ve Uluslararası Para Fonu'nda bir mali istikrar forumu kuruldu.

Peki, Keynes krizden çıkmak için hangi yolu öneriyor? Konjonktürel dalgalanmaların, alışlageldiği üzere faiz politikası aracılığıyla yönlendirilmesi öngörülüyor. Merkez bankaları, bu ilkeye uygun olarak, 2008 krizi karşısında dünya çapında faizleri düşürdü. Ancak krizin ağırlığından dolayı bu önlem her zamanki etkisini göstermedi. Para, Keynes'in çok ağır krizler için öngörmüş olduğu gibi, depolandı. Keynes, bunun sonucu olarak özel yatırımlarda ve tüketimde doğan eksikliği dengelemek için, borçlanmayla finanse edilen kamu yatırımlarını savunur. Dolayısıyla birçok ülke 2008 ve 2009 yıllarında klasik Keynesyen talep teşviki siyasetini uygulayarak, kamusal harcamaların kapsamını genişletti ve halkın geniş kesimlerinin satın alma gücünü o güne kadar eşi görülmemiş derecede artırdı. ABD, Çin ve Avrupa ülkelerinde kısmen devasa konjonktür paketlerinin karara bağlanmasının ardından, 2009 Nisan'ındaki G20 zirvesinde en güçlü ekonomilere sahip ülkeler, dünya çapında 1,1 trilyon Amerikan Doları değerinde parayı ekonomiye pompalama ve böylece ekonomiyi canlandırma konusunda görüş birliğine vardı. Sosyal Demokrat İngiliz Maliye Bakanı Alistair Darling, hükümetinin konjonktür paketini açıklarken, sadece Keynes'in kuramına atıfta bulundu.

İktisadi araştırma enstitüleri, genellikle iktisat bilimindeki temel yönelimlerden birini (arz yönlü ya da talep yönlü) savunur ve böylece yukarıda anılan kuramlardan birine göre yönlerini çizerek. Almanya'daki beş büyük enstitü de eğilim olarak "talep yönlü" olmaktan ziyade "arz yönlü" enstitüler olarak değerlendirilebilir. Yaptıkları araştırmaları, ekonomi politikası tartışmaları üzerinde küçümsenmeyecek bir etkiye sahiptirler. Bu yüzden, makroekonomik temel fikirlerini bilmekte, çözümlmelerini ve önerilerini değerlendirirken her zaman akılda tutmakta yarar vardır. Ama hepsi aynı zamanda birbiriyle işbirliği içinde çalışır, özellikle, kamusal bütçelere temel oluşturan ve birçok şirketin planlarını etkileyen konjonktür öngörülerinin hazırlanmasında.

- Deutsches Institut für Wirtschaftsforschung (DIW) [Almanya Ekonomik Araştırmalar Enstitüsü] Berlin enstitü yöneticisi: Prof. Klaus Zimmermann, www.diw.de, daha ziyade talep yönlü,
- Institut für Wirtschaftsforschung Halle (IWH) [Halle Ekonomik Araştırmalar Enstitüsü] Halle/Saale enstitü yöneticisi: Prof. Ulrich Blum, www.iwh-halle.de, daha ziyade arz yönlü,
- Institut für Weltwirtschaft (IfW) [Dünya Ekonomisi Enstitüsü] Kiel enstitü yöneticisi: Prof. Dennis J. Snower, www.ifw.de, arz yönlü,
- Rheinisch-Westfälisches Institut für Wirtschaftsforschung (RWI) [Ren-Vestfalya Ekonomik Araştırmalar Enstitüsü] Essen enstitü yöneticisi: Prof. Christoph M. Schmidt, www.rwi-essen.de, arz yönlü,
- ifo Institut für Wirtschaftsforschung e.V. (ifo) [ifo Ekonomik Araştırmalar Enstitüsü] Münih enstitü yöneticisi: Prof. Hans-Werner Sinn, www.ifo.de, arz yönlü ve beş enstitü içinde herhalde en fazla piyasa liberalizminden yana olanı.

Bunlara ilaveten bir de, işveren kesimine yakın olan arz yönlü Institut der deutschen Wirtschaft Köln (IW) [Köln Alman Ekonomisi Enstitüsü] (IW enstitü yöneticisi: Prof. Dr. Michael Hüther, www.iwkoeln.de) ve işçi sendikalarına yakın olan talep yönlü Wirtschafts- und Sozialwissenschaftliches Institut (WSI) [Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü] (enstitü yöneticisi Prof. Dr. Heide Pfarr, www.wsi.de) ve bu enstitüye ait Institut für Makroökonomie und Konjunkturforschung (IMK) [Makro Ekonomi ve Konjonktür Araştırmaları Enstitüsü] (enstitü yöneticisi: Dr. Gustav Horn) bulunmaktadır.

	Arz yönlü politika	Talep yönlü politika
Temel fikir	İşletmeler için, iyi kazanç elde edebilecekleri, mümkün olan en uygun koşulları sağlamak	İstihdamın teşviki ve konjonktürün devletçe yönlendirilmesi yoluyla ekonomide sürekli bir talebi güvence altına almak
Düşünce geleneği	Adam Smith, David Ricardo, John Stuart Mill	John Maynard Keynes
Devlet anlayışı	Pasif devlet	Aktif devlet
Ücretlere bakış	Ücretler önemli bir masraf faktörüdür.	Ücretler talep faktörüdür ve üretkenlikle birlikte artmalıdır.
Merkez bankasının rolü	Para değerinin istikrarını korumalıdır.	Para değerinin istikrarını korumalı ve istihdama ve sürekli büyümeye katkıda bulunmalıdır.
Etkili olduğu dönem	1980'lerden beri	1930'larla 1970'ler arasında, 2008'den itibaren yeniden güçlendi
Enstitüler	<p>Institut für Wirtschaftsforschung Halle (IWH)</p> <p>Institut für Weltwirtschaft (IfW)</p> <p>Rheinisch-Westfälisches Institut für Wirtschaftsforschung (RWI)</p> <p>ifo Institut für Wirtschaftsforschung e. V. (ifo)</p> <p>Institut der deutschen Wirtschaft Köln (IW)</p>	<p>Deutsches Institut für Wirtschaftsforschung (DIW)</p> <p>Wirtschafts- und Sozialwissenschaftliches Institut (WSI)</p> <p>Institut für Makroökonomie und Konjunkturforschung (IMK)</p>

Piyasa, yönetime katılım, düzenleme ve siyasi yönlendirme alanlarında görülen çelişkiler

Temel ekonomi politikası kuramlarıyla ilgilendikten sonra, Şimdi sorulması gereken soru, değerlere bağlı modern bir sosyal demokrat ekonomi politikasının bu kuramlar üzerinde nasıl temellendirilebileceğidir. İzleyen iki bölümde açıklanacak olan sosyal demokrasinin yönelimleri, bize bu konuda bir pusula sunuyor. Ancak daha önce, sosyal demokrat bir bakış açısıyla dengelenmesi gereken çeliŐkilerin ortaya konulmasında yarar var (ayrıca bkz. Meyer 2005b: 67).

1. Üretkenlik ve büyüme karşısında sosyal adalet ve güvence

İnsanın kendi çıkarı ve mülkiyet elde etmek için gösterdiği çaba, Smith'in ve Marx'ın anlattığı gibi, müthiş güçleri harekete geçiriyor. Piyasa ve rekabet, kıt kaynakların en üretken kullanılabilecekleri yerlere aktarılmasını sağlıyor. Bunun, merkezi planlamaya dayalı ekonomilerden çok daha etkin olduğu, uygulamada görüldü.

Ancak piyasa bir yandan da eşitsiz bir dağılım yaratıyor ve Keynes'in tarif ettiği üzere, döngüsel dalgalanmaları ve krize yatkınlığı yüzünden içinde yapısal olarak istikrarsızlığı barındırıyor. Bu yüzden siyasi önlemler alınarak piyasaların, krizlerin etkisini hafifletecek bir çerçeveye kavuşturulması gerekiyor. Sosyal devlet, piyasanın risklerine karşı güvence sunmak zorunda. Devletin, artan oranlı (yani gelire birlikte yükselen) gelir vergileri, miras ve servet vergileri üzerinden adil bir dağıtımı sağlaması; harcama, vergi ve faiz politikası yoluyla iktisadi dalgalanmaları yönlendirmesi gerekiyor. Bu ise, konjonktür krizlerinde, tüketim istikrarını sağlamak ve uygun imknlarla sağlanan kredilerle halkı yatırıma teşvik etmek için kamusal harcamaların artırılması demektir.

2. Esneklik ve yenilik karşısında bağımlı istihdamın korunması ve geniş kapsamlı sosyal güvence

YarıŐma ve rekabet bir yandan yeniliklere yol açar. Ancak bir yandan da, bununla el ele giden kırılmaların ve krizlerin hafifletilmesi amacıyla, çalışanlara, işten çıkarılmaya karşı alınacak korunma tedbirleri ve sosyal destekler aracılığıyla güvence sunulması gerekir. Ruhr bölgesinde maden-

Piyasa, demokrasi ve sosyal birlik dengesi

Büyüme ve adalet

Esneklik ve güvence

ciliğin gerilemesi gibi derin yapısal dönüşümlerde, ancak yeni istihdam yaratmaya yönelik yapısal politikalarla ilerleme sağlanabilir.

3. Mülkiyet ve rekabet karşısında sosyal sorumluluk ve düzenleme

Üretim araçları üzerinde mülkiyet haklarını ve rekabeti büyük ölçüde dışlayan ekonomik düzenler başarısız oldu. Bütün başarılı ekonomik düzenler mülkiyet ve rekabet üzerine kurulu. Ancak bu durum, mülkiyetin sosyal sorumluluğu da beraberinde getirmedeği anlamına gelmez. Almanya Federal Cumhuriyeti Anayasası, 14. maddede şöyle der: "Mülkiyet ve miras hukuku güvence altına alınmıştır. [...] Mülkiyet sorumlu kılar. Kullanımı aynı zamanda kamu yararına hizmet etmek zorundadır." Piyasada hakkaniyeti sağlayabilmek ve bazı aktörlerin piyasaya hakim olmasını önleyebilmek için, rekabetin düzenlemelere tabi tutulması gerekir.

4. Bağımsız girişimcilik karşısında yönetime katılım ve siyasal düzenlemeler

Mülkiyet hakkı, girişimci olarak faaliyet gösterme hakkını da beraberinde getirir. Ancak şirketlerde kararlar, sadece sermaye sahiplerinin değil, emekleriyle değer oluşumuna katkıda bulunanların da katılımıyla alınmalıdır. Bu yüzden, girişimcinin karar hakkı, yönetime katılım aracılığıyla sınırlanır.

Yukarıda anlatılanlar dört boyutu içerir:

- Siyasi çerçevenin oluşturulması
- Piyasa mantığının geliştirilmesi
- Yönetime katılım hakları
- Makroekonomik düzenlemeler

Bunlar birlikte ele alındığında ulaşılan sonuç, sosyal demokrasinin değerleri üzerinde temellenen bir iktisadi düzende, piyasa mantığının siyasal bir çerçeve içinde gelişebileceğidir. Mülkiyet, sorumluluğu beraberinde getirir ve aynı zamanda kamu yararına hizmet etmek zorundadır. Bunu sağlayan şeylerden biri, işletme içi kararların, sadece sermaye sahiplerinin değil, çalışanların da katılımıyla alınmasıdır. Genel ekonomik istikrar, makroekonomik düzenlemelerle temin edilir, yani devlet bütçe ve faiz politikası aracılığıyla istikrarlı bir büyümeye ve yüksek düzeyde istihdama katkıda bulunur.

Mülkiyet ve sosyal sorumluluk

Girişimcilerin kararları ve yönetime katılım

Ekonomi politikasının dört boyutu

Bu sosyal demokrasi için ne anlama gelir?

- Ekonomik konularla ilgilenenler, farklı kuramsal temelleri bilmeli ve ideolojileri fark edebilmelidir.
- Sosyal demokrasi, tek bir kuramdan değil, farklı kuramsal hareket noktalarından yararlanır.
- Bunların merkezinde, Keynes tarafından talep edilen yönlendirilmiş kapitalizm bulunmaktadır.
- Ancak, sosyal demokrasi, Marx'ın kapitalizm eleştirisini ve Smith'in tarif ettiği gibi piyasanın etkinliğini ve üretkenliğini de göz önünde bulundurur.
- O halde, ekonomik düzen, rekabete ve mülkiyete dayalı olmalıdır. Ancak piyasalara yönelik düzenlemeler getirilmeli, devlet iktisadi krizlerle aktif olarak mücadele etmeli ve katılım güvence altına alınmalıdır.

3. EKONOMİK SİSTEMLER VE EKONOMİK DÜZENLER

Bu bölümde

- kapitalizm ve demokrasi arasındaki, bir yandan gerilimli, bir yandan da birbirini destekleyici özellikler taşıyan ilişki ele alınacak;
- birbirinden eşgüdüm düzeyi açısından ayrılan farklı kapitalizm türleri tarif edilecek;
- “sosyal piyasa ekonomisi” kavramı açıklanacak;
- küreselleşmenin sosyal demokrasi açısından hangi olumlu etkilerde bulunduğu, hangi olumsuzluklara yol açtığı belirtilecek.

3.1. Kapitalizm ve demokrasi

“Süper kapitalizm demokrasiyi tahrip mi ediyor?”

“Süper kapitalizm demokrasiyi tahrip mi ediyor?” Ekonomi dergisi “Manager Magazin” 2008 yılında Mart sayısının kapağında bu soruyu ortaya attı. Kapakta bir çekirge resmi vardı. Başyazıda, küreselleşen piyasa ekonomisinin⁴, demokrasinin inandırıcılığını temelinden sarsabileceği söyleniyordu. Artık birçok insanın, küreselleşen ekonomiden kazançlı çıkabileceğine inanmadığı belirtiliyordu. Dolayısıyla, ekonomiye ve siyasete duyulan güven kayboluyordu.

“Manager Magazin” dergisindeki yazı, demokrasiyle kapitalizm arasındaki temel gerilime işaret ediyor.

4 Piyasa ekonomisi ve kapitalizm; bu ikisi arasında bir anlam farkı var mı? Her iki kavram da, mülkiyet ve rekabet üzerine kurulu bir iktisadi sistemi ifade ediyor. Uygulamada, “piyasa ekonomisi” teriminin daha ziyade liberal bir iktisadi sistemi savunanlarca kullanıldığına, “kapitalizm” terimininse, daha ziyade piyasayı eleştirenler tarafından tercih edildiğine sıklıkla tanık oluyoruz. Bu kitapta, belli bir ideolojiye yakınlık ima edilmeksizin her iki kavram da kullanılmaktadır.

Tarihsel olarak demokrasinin ve kapitalizmin gelişmesi birbiriyle yakın bir bağıntı içinde oldu. Birçok örnekte, demokrasiler, serbest piyasaların oluşmasıyla bağlantılı olarak kuruldu. 18. ve 19. yüzyıl Avrupa'sında bireysel özgürlük talebi, önce serbest rekabet ve özel mülkiyet üzerine kurulu bir ekonomiyle doğdu (bkz. Adam Smith'in açıklamalarının yer aldığı 2. bölüm). Bu taleple, hukuki güvence, bağlayıcı temel haklar, yurttaşların siyasal katılımı ve devlet katında temsil isteği el ele gitti. Yakın çağın ilk demokrasisi, Amerika Birleşik Devletleri'nin bağımsızlığıyla ortaya atılan "No taxation without representation!" (Temsil olmadan vergi de olmaz) çağrısıyla başlatıldı, yani, ekonomik ve siyasal temsilin birbirine bağlı olması gerektiği talebiyle. 1989 sonrasında komünizm sonrası devletlerde de iktisadi liberalleşmeyle demokratikleşme el ele gitti.

Uzun bir süre, demokratik devletlerin, ekonomik olarak, demokratik olmayan sistemlerden daha başarılı olduğuna kesin gözüyle bakıldı. Batı'nın refahı ve Doğu Bloku sistemlerinin iktisadi başarısızlığı, bunu kanıtlar görünüyordu. Ancak bugün görülüyor ki, demokratik olmayan ama kapitalist bir ekonomik sistem içinde yüksek büyüme hızlarına ulaşan devletler de var. Bunun en bilinen örneği, 1970'lerin sonlarından itibaren kapitalist bir ülkeye dönüşen ve bu dönem içinde ekonomisini geliştiren, ancak aynı süreçte demokratikleşmeyen Çin. Ancak, eşzamanlı olarak iktisadi ve siyasal liberalleşmenin (henüz?) gözlemlenemediği başka ülkeler de var. Ekonomik ve siyasal özgürlüğü sınıflandıran yıllık "Economic Freedom of the World" endeksi de bu saptamayı doğruluyor. Burada, ekonomik özgürlük konusunda ilk iki sırayı Hong Kong ve Singapur alıyor.

Otoriter bir kapitalist sisteme sahip devletlerin (halen?) varolduğunu görüyoruz. Ancak, mevcut demokratik devletlerin tamamı, piyasa ekonomisi temeline dayanıyor.

Fakat demokrasiyle kapitalizm arasındaki ilişkinin gerilimlere karşı bir bağımsızlığı da yoktur. Demokrasi eşitlik üzerine kuruludur: "one man, one vote" – her oy aynı ağırlığa sahip olmalıdır. Piyasa ekonomisi ise eşitsizliğe dayanır.

Kapitalist ekonomik düzende üretilen "pasta" farklı büyüklüklerdeki dilimlere bölünür. Gerçi yeniden dağıtımaya yönelik müdahaleler mümkündür, ancak bu yeniden dağıtım, herkesin eşit büyüklükte bir parça almasını sağlayacak kadar ileri giderse, insanları motive edecek saik kalmayacaktır.

*Yakın tarihsel
bağıntı: demokrasi
ve kapitalizm*

*Demokratik devlet-
ler ekonomik olarak
daha mı başarılı?*

*Demokrasiyle kapi-
talizm arasındaki
gerilimli ilişki*

Eşitsizlik “kusurlu demokrasilere” yol açabilir

Eşitsizlik, ekonomik güce sahip olan aktörlerin, “kusurlu demokrasi” oluşturacak kadar güçlü bir veto gücüne sahip olmasına da yol açabilir. Siyaset bilimcisi Wolfgang Merkel, bu kavramı şöyle açıklıyor: “Kusurlu demokrasiler, iktidara gelmeyi düzenleyen demokratik bir seçim rejiminin mevcut olduğu, ama bir ya da birden fazla kısmi rejimin işleyiş mantığındaki bozukluklardan dolayı, iyi işleyen bir demokraside özgürlüğün, eşitliğin ve denetimin sağlanması için kaçınılmaz olan tamamlayıcı desteklerin yitirildiği egemenlik sistemleridir.” (Merkel ve diğer yazarlar 2003:66)

Demokrasinin işleyişini bozan etmenler

Yani, seçimler yapılmaktadır ve demokrasinin diğer unsurları da mevcuttur, ancak bu unsurlar, işleyişlerini bozan etmenlerden dolayı etkisiz kalmaktadır. Bu durum, örneğin, toplumda bir aktörün, toplu olarak alınan kararları veto edebilecek bir ekonomik güce sahip olduğu hallerde ortaya çıkar. Bir örnek verelim: Bir yatırımcı, çevrenin korunmasıyla ya da çalışma koşullarıyla ilgili tavizler koparabilmek için, bir toplumu, sermayesini çekmek ve başka yere yatırım yapmakla tehdit edebilir. Bu ise demokratik ilkelerin çiğnenmesi demektir.

T. Meyer’in kuramından hareketle demokrasiyle piyasa kapitalizmi arasındaki gerilim

Bu el kitapları dizisinin, kuramsal temellerin ele alındığı kitabının 62-66 ile 89 ve devamındaki sayfalarında, Thomas Meyer’in Sosyal Demokrasi Kuramı’ndan hareketle, demokrasiyle piyasa kapitalizmi arasındaki gerilim incelenmektedir.

43’üncü sayfadaki şekilde, demokrasinin çelişkisi görülüyor: Kapitalizm, demokrasinin önkoşullarından biri. Ancak, yeterince düzenlenmemiş bir piyasa, herkesin katılımının sağlanması ilkesiyle çelişebilen, dolayısıyla kusurlu demokrasi oluşturan koşullar yaratabilir.

Milton Friedman: Piyasa ekonomisi demokrasi getirir

Sosyal demokrasi, bu ayrımı yapması ve kapitalizmin demokrasi açısından taşıdığı riskleri “aklında tutmasıyla”?, liberter demokrasiden farklılaşır. Milton Friedman gibi liberter ekonomistlerse, piyasa ekonomisinin, siyasal özgürlük ve demokrasi getirdiğini öne sürüyor.

Karşı örnek Şili

Halbuki bizzat Friedman, bu tezi yanıtlayan ampirik bir örnek. 1970’lerde Şili’de acımasızca hüküm süren askeri cuntaya danışmanlık yaptığında birçok meslektaşı dehşete düşmüştü. Diktatör Augusto Pinochet, Friedman’ın, ekonomide aşırı liberalleşme yönündeki reçetelerini uyguladı. Ancak bu, liberter ekonomistlerin beklentilerinin aksine, ülkedeki siyasal özgürlüklerin gelişmesini sağlamadığı gibi, demokratikleşmeye de hiçbir katkıda bulunmadı. Tam tersine, ekonomideki yükseliş, diktatörlüğü daha da sağlamlıyordu. Şili, diğer Latin Amerika ülkelerinden daha geç demokratikleşti.

Şekil 4: Demokrasi kuramının çelişkisi

Neden kapitalizm ile demokrasi arasındaki gerilim bugün yeniden önemsenir hale geldi ve ekonomi dergilerinde bile tartışılmaya başladı? Amerikalı ekonomist ve Clinton hükümetinin eski Çalışma Bakanı Robert Reich 2008 yılında yayımlanan “Süper Kapitalizm-Ekonominin Demokrasilerimizi Temelsiz Bırakması” adlı kitabında bu soruya bir cevap öneriyor. İkinci Dünya Savaşı’ndan 1980’lere kadar yaşanan dönemi, ölçülü bir kapitalizmin neredeyse altın çağı olarak niteliyor (“neredeyse”, çünkü bu dönemin de eleştirilmesi gereken yönleri var; Robert Reich bu bağlamda, kadınların ve azınlıkların ekonomiye katılma fırsatlarının yetersiz

kaldığını hatırlatıyor). Savaş sonrasında Batı toplumlarında yükselen hayat standartları ve asgari sosyal standartlar sayesinde işçi sendikaları, işverenler ve hükümetler arasında bir uzlaşmaya varılabildi. Bu

Süper kapitalizm, Robert Reich tarafından, kapitalizmin küreselleşme koşullarındaki gelişimini anlatmak amacıyla ortaya atılmış bir kavramdır.

„Demokrasi ve kapitalizm“ konusunun güncelliği

Süper kapitalizm ve doğurduğu sonuçlar

durum, daha önceki yılların *laissez faire* ekonomisiyle karşılaştırıldığında büyük bir ilerlemeydi. Ancak, küreselleşen ekonominin “süper kapitalizmde” gelir farkları yeniden artıyor. İşçi hakları ve sosyal standartlar tehlikeye giriyor, şirketlerin sosyal sorumluluğu azalıyor. Robert Reich, yukarıda alıntılarımız “Manager Magazin” dergisinin ve Thomas Meyer’in yaklaşımına benzer bir çözümleme yapıyor: Piyasanın merkezkaç güçleri demokrasiyi temelsiz bırakabilir. Reich bu yüzden, piyasanın, düzenlemelerle ve işçi haklarının güçlendirilmesi yoluyla daha fazla bağımlı kılınmasını savunuyor.

3.2. Eşgüdümlü kapitalizm ve eşgüdümlü olmayan kapitalizm

Eşgüdümlü kapitalizm ve eşgüdümlü olmayan kapitalizm

Bu kitabın 2. bölümünde, Smith, Marx ve Keynes’in görüşlerinden hareketle ekonomik sistemlerin ideal tipleri açıklandı. Gerçek hayattaysa, birçok karma model mevcut. Peter Hall ve David Soskice (2001), Batı sanayi toplumlarında iki model saptıyor ve bunları “Varieties of Capitalism” adlı kitapta eşgüdümlü kapitalizm ve eşgüdümlü olmayan kapitalizm olarak adlandırıyor. Bu bakış açısı, ekonomik sistemlerin çözümlenmesinde ve değerlendirilmesinde önemli bir açıklayıcı güce sahip.

Ekonomik sistemler, şu boyutlarıyla birbirlerinden ayırt ediliyor:

- Mali sistem
- Çalışma hayatındaki ilişkiler
- Eğitim ve meslek eğitimi sistemi
- Şirketler arasındaki ilişkiler

Eşgüdümlü olmayan kapitalizm

Eşgüdümlü olmayan liberal kapitalizm, bu boyutlar açısından şöyle karakterize ediliyor:

- Mali sistem: Şirketlerin finansmanı büyük ölçüde sermaye piyasasından sağlanıyor (hisse senetleri). Bu, şirketlerin “shareholder value” (işletme ortaklarının özsermaye değeri) ilkesine göre hareket etmesi anlamına geliyor. Sermaye sahipleri, riskli şirketlere de yatırım yapıyor ve böylece olabildiğince kısa bir süre içinde yüksek kazanç elde etmek için spekülasyon giriyor.

Mali sistem

- Çalışma hayatındaki ilişkiler: İstihdam ilişkileri daha ziyade kısa süreli (“hire and fire”) ve işten çıkarmalara karşı koruma tedbirleri zayıf. Ücretler, ya bireysel düzeyde, ya da şirket düzeyinde yapılan pazarlıklarla belirleniyor. İşveren birlikleri ve işçi sendikaları görece güçsüz.
- Eğitim ve meslek eğitimi sistemi: Daha ziyade, genel bilgilere sahip insanlar yetiştiriliyor. Yani, meslek eğitiminde ağırlıklı olarak, doğrudan belli bir mesleğe dair vasıflar kazandırılmayıp, genel bilgiler veriliyor. Bu, çalışma piyasasında çeşitli mesleki alanlar arasında geçişi kolaylaştırıyor ama aynı zamanda mesleğe yönelik uzmanlığın da yetersiz kalması anlamına geliyor.
- Şirketler arasındaki ilişkiler: Şirketler arasında iç içe geçişler (örneğin, birbirlerinin denetim kurullarında yer almak yoluyla) ve şirketlerüstü işbirliği (örneğin, araştırma alanında) az. Sektörel birlikler daha ziyade şirketler için lobicilik yapıyor, toplumsal sorumluluk üstlenen aktörler değiller.

Bu sistem, piyasalardaki değişimlere esneklikle ve hızla uyum sağlayabilir. Yani bu model, gelişen sanayiler için elverişlidir, ancak daha istikrarsızdır ve çalışanlar açısından daha güvensizdir.

Eşgüdümlü kapitalizm

Eşgüdümlü kapitalizm şöyle karakterize ediliyor:

- Mali sistem: Şirketlerin finansmanı genel olarak banka kredileriyle sağlanıyor. Bu, “shareholder value” modeline göre daha “sabırlı” bir sermaye ve uzun vadeli yatırımlara daha elverişli. Ancak bu finansman tarzı, piyasada kendisine henüz yer edinmemiş olan aktörlerin, örneğin yeni bir şirket kuranların sermaye temin etmesini güçleştirebiliyor. Şirket yönetimi, sadece piyasa tarafından değil, bankalar, çalışanlar ve kamusal aktörler gibi başka çevreler tarafından da denetleniyor ve değerlendiriliyor (“stakeholder” modeli).
- Çalışma hayatındaki ilişkiler: Ücretler, şirketlerüstü bir eşgüdümlü sektörde belirleniyor. İstihdam ilişkileri, daha uzun süreli. İstikrar ve sosyal denge birbirine bağlı. İyi örgütlenmiş işveren kuruluşları ve işçi sendikaları mevcut, ayrıca işçilerin işyeri bazında yönetime katılımı sağlanıyor.

Çalışma hayatındaki ilişkiler

Eğitim ve meslek eğitimi sistemi

Şirketler arasındaki ilişkiler

Mali sistem

Çalışma hayatındaki ilişkiler

Eğitim ve meslek eğitimi sistemi

- Eğitim ve meslek eğitimi sistemi: Meslek eğitiminde Şirketlerin ihtiyaçlarına özgü ve sektörün gerektirdiği vasıflar kazandırılıyor ve bu eğitim işverenlerin ve işçilerin st örgütleri tarafından düzenleniyor (ikili eğitim sistemi). Böylece, hem Şirketin, hem de sektörün gerektirdiği uzmanlık kazandırılmış oluyor.

Şirketler arasındaki ilişkiler

- Şirketler arasındaki ilişkiler: Şirketler arasında, karşılıklı sermaye payları üzerinden i içe geçiŐlere sık rastlanıyor. Sektörel birlikler siyasal sistem içinde önemli bir role sahip.

EŞgüdümlü kapitalizm, eşgüdümlü olmayan kapitalizme göre daha fazla istikrara, daha az dinamizme ve esnekliğe sahiptir. Bu sistemde, mevcut üretim hatları ve süreçleri daha fazla süreklilik gösterir ve kısmi değişimlere tabi tutulur. Yenilikler genellikle kk adımlar halinde gerçekleŐir. Yeni sorunlar doğduğunda, bu sistemin uyum sağlama hızı düŐüktür.

Ayırımın yararları

Her iki sistemin de kendine özgü avantaj ve dezavantajları vardır. Etkililik ve rekabet gücü cisından hiçbiri diğerinden ilke olarak daha üstün değildir. Aralarında yapılacak ayırım iki nedenle bilgilendirici olabilir:

Analitik düzlem

1. Analitik yaklaşım aracılığıyla, neden farklı üretim modellerinin ortaya çıktığı açıklanabilir. Anglosakson lkeler, esnek çalışma piyasalarıyla ve riskli sermayeye ulaşma kolaylığıyla, örneğin bilgi teknolojisi alanında yenilikçi sanayilere daha elverişli. Dolayısıyla, Google ve Microsoft gibi bilgi iletişim teknolojisi Şirketlerinin ve birçok startup Şirketin ABD’de olması tesadüf değil. İŐveç ve Almanya gibi eşgüdümlü kapitalizm ülkeleri, örneğin otomotiv ve makine imalatında rekabet gücü son derece yüksek sanayilere sahipler. Bu sanayilerde, yüksek sermaye yatırımlarından dolayı çok uzun planlama dönemlerini gerektiren mallar üretiliyor. Bu sanayilerde köklü yenilikler değil, sürekli iyileŐtirmeler yapılması gerekiyor. Bu ise, iyi yetişmiş ve çalıŐtıkları Şirketlerde uzun süre kalan elemanları ve “sabırlı” sermaye olanakları sunan bir iş ortamını gerektiriyor.

Normatif düzlem

2. Normatif açıdan iki model arasında farklar var. Sosyal demokrasinin savunduğu değerler daha çok eşgüdümlü kapitalizmin olduğu ülkelerde uygulanıyor. Uzun vadeli istihdam, çalışanlara “hire and fire” ilkesine göre işleyen bir çalışma piyasasında olduğundan daha fazla güvence sunuyor. Uzun vadeli yatırımlar yapan ve kısa dönemli kazanç hesaplarının telaŐında olmayan Şirketler de daha istikrarlı bir çalışma hayatına katkıda bulunuyor.

Sosyal piyasa ekonomisi: Eşgüdümlü kapitalizmin Almanya'ya özgü tarzını ifade etmek üzere, İkinci Dünya Savaşı sonrasında "sosyal piyasa ekonomisi" ya da Almanya Federal Cumhuriyeti'nin eski hükümet merkezinden hareketle "Ren kapitalizmi" terimleri yerleşti. Sosyal piyasa ekonomisi, hem sanayileşmenin doğurduğu sosyal sorunlara, hem de Nazi diktatörlüğünün dehşetine bir tepkiydi. Bu model, dizginlenmemiş kapitalizmle sosyalist bir ekonomik düzen arasında bir üçüncü yol denemesiydi. Sosyalist ekonomi savaş sonrasında azımsanamayacak bir cazibeye sahipti. O dönemde yeni kabul edilmiş olan anayasada belli bir ekonomik düzen öngörülmemiştir. Anayasanın 15. maddesi, üretim araçlarının kamulaştırılmasına olanak veriyor, siyasal partiler de kısmen kapitalizmi eleştiriyordu. CDU'nun Kuzey Ren Westfalya eyalet örgütü, 1947 Ahlen Programı'nda "Hiristiyan bir kapitalizm"i savunuyor, SPD ise ana maddeleri imal eden sanayinin devletleştirilmesini talep ediyordu. Yani sosyal piyasa ekonomisi, Alman toplumunu piyasa ekonomisine ve demokrasiye ikna etme denemesiydi.

"Sosyal piyasa ekonomisi" fikrini ve kavramını oluşturmada çok etkili olan ekonomist Alfred Müller-Armack 1947'de yayımlanan "Ekonominin Yönetilmesi ve Piyasa Ekonomisi" adlı kitabında şöyle diyor:

"Bu üçüncü ekonomi politikası tarzını 'sosyal piyasa ekonomisi' olarak adlandırıyoruz. Bunun anlamı, [...] piyasa ekonomisini, geleceğin ekonomik düzeninin zorunlu taşıyıcı iskeleti olarak görmemiz, ama bunun kendi başına bırakılmış liberal bir piyasa ekonomisi olmayıp, bilinçli olarak ve özellikle sosyal kısıtlara göre yönlendirilen bir piyasa ekonomisi olması gerektiğini düşünmemizdir." (Müller-Armack 1947:88) Somut olarak kastedilen, bir yandan rekabetin, fiyatların serbestçe oluşumunun ve üretim araçları üzerinde özel mülkiyetin, öte yandan sosyal sigortalar ve artan oranlı vergiler aracılığıyla sosyal dengelemenin sağlanmasıdır. Bu çerçevede devletin rolü tam olarak belirlenmemiştir. Almanya Federal Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında piyasaya müdahaleler, örneğin tekelleşmeyi önlemekle sınırlıydı. 1970'lerden itibaren konjonktürün yönlendirilmesi de dahil olmak üzere, ekonomiye müdahaleler artırıldı.

Ren kapitalizmi, bütün dünyada ilgi gördü, çünkü ekonominin ve istihdamın geliştirilmesini, sosyal devletin genişlemesiyle bir araya getirmek mümkün olmuştu. Diğer Avrupa ülkeleri de bu modeli örnek alıyor. Avrupa anayasası taslağının 1-3'üncü maddelerinde, Avrupa Birliği'nin hedefi sosyal piyasa ekonomisi olarak belirlenmiştir.

Ludwig Erhard'ın "herkes için refah" vaadi, kuşkusuz herkese karşı yerine getirilemedi, çünkü 1970'lerin petrol krizlerinin ve Almanya'nın birleşmesinin de etkisiyle, özellikle çalışma piyasasında yeni sosyal sorunlar ortaya çıktı. Yine de, genç demokrasinin istikrara kavuşmasında belirleyici bir rol oynayan geniş bir orta sınıfın yaratılması mümkün oldu.

Kavramın popülerleşmesi, zamanla belli bir keyfiliğe yol açtı. Rorschach mürekkep lekesi testinde olduğu gibi, neredeyse her tür fikir, bu kavram üzerine yansıtılıyor.

Alman Sendikalar Birliği DGB'nin Temel İlkeler Programı'nda sosyal piyasa ekonomisi "büyük bir tarihsel ilerleme" olarak tanımlanıyor. Tüm Metal İşverenler Birliği tarafından kurulan bir örgütlenme de "Yeni Sosyal Piyasa Ekonomisi Girişimi" adını taşıyor. Yani artık neredeyse tüm siyasal akımlar sosyal piyasa ekonomisine atıfta bulunuyor, ama tabii sosyal politika, düzenleme ve piyasa ekonomisi arasındaki dengelerin yorumlanmasında son derece büyük farklar görülüyor.

3.3. Küreselleşmede çerçeveyi çizen yeni koşullar

*Küreselleşme -
"Dünya Düzdür"*

"Dünya Düzdür". 2006'da yayımlanan bir kitabın başlığı buydu. Bu eğretilenleyle ne kastediliyor? Kitabın yazarı Thomas Friedmann, küreselleşmeyle birlikte dünya ekonomisinin yeni bir döneme girdiği, bu dönemde dünya çapında rekabetin müthiş bir artış gösterdiği tezini ortaya atıyor. Artık ulusal ekonomilerin kendilerini dışa kapatma olanakları çok azaldı. Dünya çapında rekabetin oyun sahası engebelerden arındırıldı ve düzeltildi – dümdüz oldu. Friedmann, küreselleşmenin birkaç itici gücü olduğunu belirtiyor:

*Ticaret engellerinin
kaldırılması*

- 1950'lerden itibaren ticaretin önündeki engeller uluslararası anlaşmalar yoluyla adım adım kaldırıldı. Dünya Ticaret Örgütü WTO'nun (ve öncesinde yeralan GATT'ın) anlaşmalarıyla gümrükler düşürüldü ve ithalat sınırlamaları kaldırıldı. 1970'lerden itibaren döviz kurları büyük ölçüde serbest bırakıldı. Avrupa Birliği ve NAFTA'nın (ABD, Kanada ve Meksika) oluşturduğu serbest ticaret bölgelerinde hemen hemen tüm ticaret engelleri kaldırıldı.

Latin Amerika'daki Mercosur ve Güneydoğu Asya'daki ASEAN da benzer bir durumu hedefliyor.

- Vaktiyle dünya piyasalarındaki hakim güçler Avrupa, ABD ve Japonya iken, bugün giderek daha fazla ülke rekabete katılıyor. Çin 1970'lerden itibaren, merkezi planlamaya dayalı dışa kapalı ekonomisini adım adım dışa açtı, yüksek büyüme oranlarına ulaşmaya başladı ve Almanya'nın ardından dünyanın en büyük ihracatçısı haline geldi. 1989'daki dönüşümün ardından eski Sovyet cumhuriyetleri ve Doğu Avrupa piyasa ekonomisine geçti ve dünya ticaretindeki rekabete katıldı. Bundan kısa bir süre sonra Hindistan, o güne kadarki korumacı ve sıkı düzenlemelere tabi ekonomisini liberalleştirmeye başladı ve bugün, ekonomik büyüme konusunda Çin'i yakalamak üzere. Böylece, toplam iki milyardan fazla insan dünya çapındaki rekabete dahil oldu.
- Siyasetin harekete geçirdiği bu iki süreci teknik yenilikler hızlandırdı. Uluslararası telefon görüşmelerinin maliyeti, cam elyafı teknolojisi sayesinde kat kat geriledi ve Hindistan'da kurulan çağrı merkezlerinin ABD'den aranmalarına imkân verir hale geldi. Artık siparişler internet üzerinden birkaç saniye içinde Hamburg'dan Şanghay'a bildirilebiliyor. Paris'teki bir şirketin yazılımı Hindistan'da Bangalore'de geliştirilebiliyor. Muhasebe işleri Londra'dan Prag'a devredilebiliyor. Modern lojistik, karmaşık üretim zincirlerini mümkün kılıyor; bir ürünün parçaları dünyanın farklı yerlerinde üretilip monte edilebiliyor ve sonunda dünyanın her yerinde satılabiliyor. Deniz taşımacılığının masrafları düştü ve hava yoluyla seyahat lüks olmaktan çıktı.

Peki, bu küreselleşmeden kimler kazançlı çıkıyor? En fazla kazanç sağlayanlar, bilgi ekonomileri. Bunlar, araştırmaya yoğun yer veren ve dünya piyasasının dev bir pazarlama alanı sunduğu sektörlerin bulunduğu ülkeler. Bunun sebebi ne? Bir iPod yüksek masraflarla bir kez geliştirildikten sonra, parça başına görece düşük masraflarla üretilebiliyor ve dünya piyasasında milyonlarca ürün satılabiliyor. Piyasa belli bir bölgeyle sınırlı olsa, geliştirilmesi için yapılacak masrafa değmeyebilirdi. Bir yazılım programı, bir müzik parçası ya da sinema filmi, sürüm piyasası ne kadar büyük olursa o kadar fazla kazanç sağlıyor.

Aynı şey, çok gelişmiş sanayi ürünleri için de geçerli. Örneğin yeni bir otomobil modelinin geliştirilmesi beş ila on yıl gibi uzun bir zaman alıyor ve yüksek masrafları gerektiriyor. Hibrid motor gibi yeni teknolojilerin geliştirilmesi, ancak üre-

*Gelişmekte olan
ülkelerin yükselişi*

Teknik yenilikler

*Küreselleşmeden
kazançlı çıkanlar:
bilgi ekonomileri*

*Çok gelişmiş sanayi
ürünleri üzerindeki
etkiler*

tilen arabalar için büyük bir piyasanın mevcut olmasıyla kazançlı hale geliyor. Bu yüzden, ürün geliştirmeye büyük yatırımlar yapan Japon ve Alman otomotiv sanayileri, küreselleşmeden müthiş kazanç sağladı. Genel olarak, araştırmacılar ve bilgi üretme alanında çalışan yaratıcı elemanlar için cazip olan, yüksek bir mesleki eğitim seviyesine sahip ülkeler, küreselleşmeden kazançlı çıktı.

Kitlesel üretim üzerindeki etkiler

Kitlesel üretimde ise durum farklı. Bir fabrika örneğin tişört üretiyorsa, masraflar, üretim miktarıyla neredeyse aynı oranda artıyor. Meslek eğitimi düzeyi ve altyapı gibi rekabet avantajları, araştırmanın ve geliştirmenin önemli bir rol oynamadığı, basit yöntemlerle üretilen ürünlerde pek önemli olmuyor. Bu yüzden, kitlesel üretim, ücretlerin yüksek olduğu ülkelerde giderek yok oluyor ve imalat masraflarının en düşük olduğu ülkelere kayıyor. Tekstil sanayii bir zamanlar Avrupa'daki en büyük sektörlerden biriydi. Bugünse, sadece butik tasarım gibi çok sınırlı alanlarda varlığını sürdürüyor. Kitlesel üretim, Hindistan, Bangladeş ve Çin gibi ülkelere taşındı.

Küreselleşmenin avantajları

Demek ki, küreselleşmeden, hem geliştirilmesi zor olan ürünlere ya da yaratıcı insan kaynaklarına sahip olan ülkeler, hem de kitlesel ürünleri ucuza üreten ülkeler yarar sağlayabiliyor. Nitekim bugün tam da bu oluyor: Almanya, dünya ihracat şampiyonu olarak tüm dünyaya yüksek kalitede otomobiller ve tesis satıyor. İtalyan ve Fransız tasarımcıları, bütün dünya için lüks giyim tasarlıyor. Amerikan yazılım şirketleri Google ve Microsoft, kendi ülkelerinde olduğu kadar Çin'de ve Rusya'da da biliniyor. Öte yandan, bilgi ekonomileri de, ucuz kitlesel ürünlerin ithalatından yararlanıyor: tost makineleri, çoraplar, İKEA mobilyası; kısaca, Çin'de, Doğu Avrupa'da ve ücretlerin düşük olduğu diğer ekonomilerde üretilen her şey, geçtiğimiz yirmi yıl içinde satın alma gücüne oranla ucuzladı.

Küreselleşmenin olumsuz yönleri

Tabii bu gelişmenin olumsuz yönleri de var:

1. Toplumdaki herkes küreselleşmeden aynı oranda yararlanamıyor, kimileri hiçbir yarar elde edemiyor, bazılarıysa kelimenin gerçek anlamında yolda kalıyor. Avrupa'da tekstil şirketinde çalışan bir işçi için, şirketi kapandığında ve üretim ücretlerin düşük olduğu bir ülkeye taşındığında, kapı komşusu bilişim şirketinin siparişlerinin artması, zayıf bir tesellidir. Genel olarak değerlendirildiğinde, refah hem zengin ülkelerde, hem de gelişmekte olan ülkelerde arttı. 1990'dan beri yirmi yıldır, dünya çapında ekonomik büyüme, bugüne kadar ölçülen en yüksek değerlere ulaştı. Sadece Çin'de 1970'lerden bu

Artan gelir eşitsizliği

yana 400 milyon insan, Birleşmiş Milletler tarafından tanımlanmış olan mutlak yoksulluk sınırının üzerine çıktı, ancak kısmen güvencesiz, geçici bir istihdamla. Fakat aynı zamanda, refahın dağılımı, bugüne kadar görülmedik ölçüde eşitsiz. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde yüksek gelirli kesimle düşük gelirliiler arasındaki makasın uçları giderek açılıyor, ama aynı durum müreffeh ülkelerde de söz konusu.

2. Dünya ticaretinin liberalleşmesi, onyıllar alan zorlu bir süreçti. Ancak, düzenlemelerin ortadan kaldırıldığı, “negatif” küreselleşme olarak adlandırılan bu gelişme, “pozitif” küreselleşmeye, yani zorunlu hale gelen yeni standartların yerleştirilmesine oranla çok daha hızlı ilerledi; zira pozitif küreselleşmede neredeyse hiçbir ilerleme sağlanamıyor. Örneğin, iklimin korunmasına yönelik Kyoto Protokolü, aradan 15 yıl geçmiş olmasına rağmen henüz bütün ülkeler tarafından onaylanmış değil ve onaylayan ülkelerin tamamında da uygulanmıyor. International Labour Organization’ın işçilerin korunmasına yönelik normları türünden uluslararası sosyal standartlar bağlayıcılık taşımıyor. Sosyal ve ekonomik temel hakları düzenleyen BM anlaşmaları uluslararası hukuk açısından bağlayıcılık taşıyorsa da, bugüne kadar fiilen neredeyse hiçbir sonuç doğurmadı. Bu temel hakların geçerli kılınması daha epey zaman alacak.

Küreselleşme konusunda çok sık dile getirilen endişelerden biri “race to the bottom”, yani en düşük sosyal standartlara ve çevre standartlarına ulaşma yarışı. Bu tezi yanlışlayan bir olgu, en yüksek sosyal standartları ve çevre standartlarını uygulayan ülkelerin, aynı zamanda rekabet gücü en yüksek ekonomilere sahip oluşu. Bunlar arasında en başta İskandinav ülkeleri geliyor; bu ülkelerde, örnek alınacak çevre standartları ve yüksek vergilerle finanse edilen dünyanın en kapsamlı sosyal refah sistemleri hakim. Demek ki, yüksek masraflar, Finlandiya, İsveç, Norveç ve Danimarka’da olduğu gibi, mükemmel eğitim sistemlerine ve araştırmacılığa, son derece gelişkin bir altyapıya, yolsuzluklardan arınmış etkin bir idari yapıya ve sosyal barışa hizmet ettiklerinde, rekabet açısından mutlaka bir dezavantaj oluşturmazlar. O halde, gelişmiş bir sosyal refah devleti, açık pazar koşullarında da rekabet gücü ve refah sağlayabilir. Ancak bunun bir önkoşulu var: Ülkeler, yaptıkları masrafların üzerinde bir kalite sunamazlarsa, küreselleşmeden zararlı çıkarlar. Ayrıca, en yüksek standartlara sahip ülkelerin küreselleşmeden en fazla yarar sağladıkları olgusu, bu standartların otomatik olarak yaygınlaşmasını beraberinde getirmiyor.

Uluslararası sosyal standartlar eksik

Rekabet baskısı sosyal standartları ve çevre standartlarını düşürmeyi mi gerektiriyor?

Karşı örnek İskandinavya

Bu sosyal demokrasi için ne anlama gelir?

- Kapitalizm ve demokrasi, oluşumlarında birbirine sıkı sıkıya bağlıdırlar.
- Kapitalizm, demokrasinin temelini zayıflatan eşitsizliklere yol açabilir. Sosyal demokrasi buna karşı çözümler geliştirmelidir.
- Sosyal demokrasi açısından eşgüdümlü kapitalizm daha uygun modeldir. Eşgüdümlü olmayan kapitalizme kıyasla, daha yüksek bir sosyal dengelemeye ve daha uzun süreli istihdam ilişkilerine sahip daha istikrarlı bir ekonomik düzen sağlar.
- Küreselleşme dünya çapında iktisadi gelişme ve yüksek bir ekonomik dinamizm getirmiştir. Ama yeni toplumsal sorunlara da yol açmıştır.

4. SOSYAL DEMOKRASİNİN EKONOMİK POLİTİKA YÖNELİMLERİ

Christian Krell, Simon Vaut

Bu bölümde:

- Sosyal demokrasinin ekonomik politika yönelimleri tanıtılacak;
- Sosyal demokrasinin temel değerleri olan özgürlük, adalet ve dayanışma üzerinde durulacak;
- Temel haklar tanımlanacak; sosyal demokrasi, bu temel hakların eksiksiz olarak tanınmasını ve uygulanmasını hedefler;
- Son olarak, rotasını temel değerlere ve temel haklara göre çizen bir sosyal demokrasinin ekonomi politikasında belirleyici role sahip olması gereken sürdürülebilirlik, sosyal dengeleme ve iktisadi dinamizm ilkeleri anlatılacak.

Sosyal demokrasinin ekonomi politikası yönelimine açıklık kazandırabilmek amacıyla, önce dar bir ekonomi politikası çerçevesinin dışına çıkılıp, ilkesel olarak, sosyal demokrasi perspektifinin toplumun tümü için hangi değerlerden hareket ettiği sorusu ortaya atılacak. Çünkü siyaseti biçimlendirirken –ekonomi ve sosyal politika gibi kısmi alanlardan söz edilse bile– her zaman toplumun bir bütün olarak ele alınması gerekli.

4.1. Temel değerler

Özgürlük, adalet ve dayanışma sosyal demokrasinin merkezinde yer alan temel değerlerdir. Sosyal demokrasi, bu değerlerin uygulamaya geçirildiği bir toplumu hedefler. Sosyal demokrasinin temel değerleri, eşdeğerlidir, birbirlerinin önkoşulunu oluştururlar, birbirlerini hem destekler hem de sınırlarlar.

Sosyal demokrasinin temel değerleri “Sosyal Demokrasinin Temelleri” el kitabında ayrıntılı olarak anlatılmış, kökenleri açıklanmış ve örneklerle somutlaştırılmıştır.

*Özgürlük, adalet ve
dayanışma*

Bundan dolayı bu kitapta kısa bir tanımla yetinilmektedir.

Özgürlük: insanın nasıl yaşayacağına kendisinin karar verebilmesi

- Özgürlük, insanın nasıl yaşayacağına kendisinin karar verebilmesi anlamına gelir. Bu, öncelikle, devletin ya da toplumun keyfi müdahalelerinden bağışık olmak demektir. Ancak gerçek özgürlük, özgürlüğün kullanılmasının ekonomik ve sosyal koşullarının da yaratılmasıyla mümkündür.

Adalet: katılım ve güvence

- Adalet, bütün insanların aynı insanlık onuruna sahip olması üzerinde temellenir ve sadece kanun önünde eşitliği değil, ailevi koşullardan, sosyal kökenden, servetten ve cinsiyetten bağımsız olarak eşit katılım fırsatlarını ve sosyal güvenceyi de gerektirir.

Dayanışma: birbirine destek olma

- Dayanışma, insanların birbirine destek olmaya ve karşılıklı yardımlaşmaya hazır olmasıdır. Sosyal demokrat Johannes Rau dayanışmayı, bir toplumu bir arada tutan harç olarak tanımlamıştır.

Tarihsel kökenler

Bu üç temel değer tarihi dikkat çekici. Tarihsel kökenleri aydınlanmada yatan bu değerler bir zamanlar devrimci bir talepti. "Özgürlük, eşitlik, kardeşlik" talebi 1789 Fransız Devrimi'ne damgasını vurmuştu. 18. yüzyılın ortalarından beri işçi hareketi her zaman bu talepleri dile getirdi. 1863 yılında Ferdinand Lasalle önderliğinde SPD'nin temelleri atılırken işçiler "Özgürlük, eşitlik, kardeşlik" kelimelerini işlemişlerdi flamalarına.

Nitekim SPD de, temel değerler olarak özgürlük, adalet ve dayanışmayı 1959'da temel ilkeler programına –Godesberg Programı'na– alan ilk parti oldu. Yaklaşık yirmi yıl sonra (1978'de) CDU da, temel ilkeler programında, farklı yorumlarla da olsa bu üç temel değeri savundu.

Bugün temel değerler artık bir devrimci hareketin talepleri değil. İlke olarak, bütün önemli siyasal akımlar tarafından kabul görüyorlar. Yine de, tüm partilerin "özgürlük, adalet ve dayanışma" temel değerleri üzerinde bir uzlaşma sağladığını varsaymak yanlış olur.

Halen, özellikle iki düzeyde, siyasal akımların temel değerlere yaklaşımında önemli farklar görülüyor.

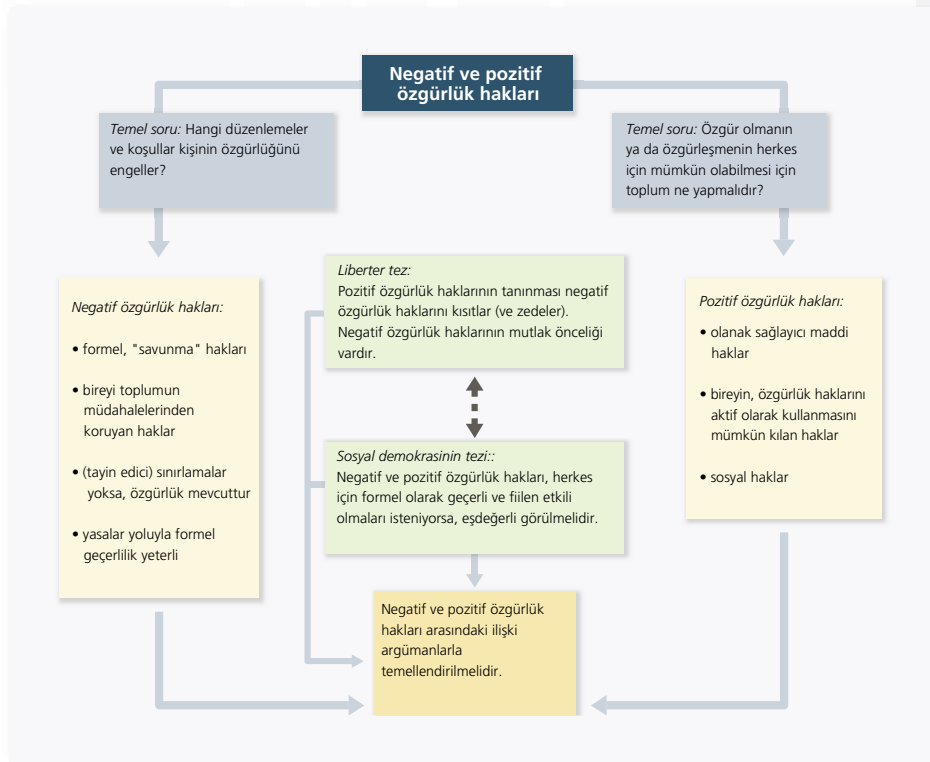
Ayrıca bkz.:

Tobias Gombert (2008), Grundlagen der Sozialen Demokratie, Lesebücher der Sozialen Demokratie, 1. cilt, Bonn, s. 9–43.

1. Temel değerlerin kavranışı

Temel değerlerin farklı biçimlerde yorumlanması mümkün. Örneğin, özgürlükten herkes aynı şeyi anlamıyor. Liberal akımlar, negatif özgürlük hakları olarak adlandırılan boyutu, yani devletin keyfi müdahalelerine karşı savunma haklarını ve özel mülkiyetin korunmasını vurguluyorlar. Sosyal demokrasi bunun ötesine geçiyor ve gerçek özgürlük için sadece müdahalelere karşı koyma haklarının değil, olanak sağlayan pozitif özgürlük haklarının da belirleyici olduğunu söylüyor. Örneğin sosyal demokrasi açısından düşünce özgürlüğü alanında gerçek özgürlük, sadece düşünceyi ifade etme hakkının güvenceye alınmasıyla sağlanamaz. Herkesin eğitim vb. olanaklarla, düşüncesini ifade etme hakkını gerçekten etkin olarak kullanabilecek hale getirilmesini de gerekli kılar.

Şekil 5: Negatif ve pozitif özgürlük hakları

2. Temel değerler arasındaki ilişki

Sadece temel değerlerin tek başlarına ele alınıp yorumlanmaları değil, aralarındaki ilişkinin değerlendirilmesi de tayin edici bir önem taşır. Temel değerlerin birbirine eşdeğer mi olduğu, belli bir temel değer diğerinden daha mı önemli görüldüğü, önemli bir fark oluşturur. Bunu, siyasal liberalizm örneğinden hareketle açıklayabiliriz: Liberal temel değerler anlayışında özgürlük merkeze oturtulur. Bundan dolayı özgürlüğe, örneğin rekabet ya da mülkiyet özgürlüğüne, mülkiyet özgürlüğünü sınırlayabilecek olan adaletle oranla daha fazla ağırlık verme eğilimi mevcuttur. Sosyal demokrasi, temel değerler arasında eşitsiz bir ağırlık öngörmez ve bütün temel değerlerin eşdeğerli olduğunu vurgular.

Görüldüğü üzere, Almanya'daki tüm önemli siyasal akımlar temel değerler olarak özgürlük, adalet ve dayanışmayı savunsa da, bu kavramlar sıklıkla birbirinden çok farklı yorumlanmaktadır.

4.2. Temel haklar

Yukarıda kısaca anlatılan temel değerlerin, sosyal demokrasinin ekonomik politika yönelimi açısından ne anlama geldiği üzerine düşünüldüğünde iki sorun ortaya çıkar:

Birincisi, temel değerler hakkında ortak bir anlayış mevcut değildir. Farklı siyasal akımlar da, farklı kültürler de bu değerlerin içini başka türlü doldurmaktadır. Yani bir ekonomi politikası yönelimi için yaygın ve genel kabul gören bir zemin oluşturamazlar.

İkincisi, temel değerler yüksek bir soyutlama düzeyine denk düşer. Ekonomik politika yönelimlerinin tarifi ise somut olmalıdır. Bir ekonomik politika yöneliminin ayrıntılı ve somut bir kılavuzu sadece temel değerlerle elde edilemez.

Demek ki sosyal demokrasinin temel değerleri, sosyal demokrat bir ekonomi politikasının tarif edilmesinde önemli bir çerçeve oluşturuyor. Ancak bu çerçevenin daha geniş ve bağlayıcı bir zemine oturtulması ve içinin ayrıntılı ve somut taleplerle doldurulması gerekiyor.

Sosyal demokrasinin kurucu düşünürleri bu sorunun üstesinden nasıl gelinebileceği üzerine her fırsatta kafa yordu. Siyaset bilimcisi Thomas Meyer ve diğer yazarlar, çözümün, sosyal demokrasinin sadece temel değerlere değil, aynı zamanda temel haklara atıfta bulunmasıyla bulunabileceğini önerdiler. Mayer bu yüzden, sosyal demokrasi kuramının hareket noktasını, Birleşmiş Milletler (BM) insan hakları sözleşmelerinde tarif edilen temel haklar olarak görüyor. "Sosyal Demokrasinin Temelleri" el kitabında bu husus ayrıntılı olarak açıklanıyor.

Sosyal demokrasinin ekonomik politika yönelimlerinin belirlenmesinde BM sözleşmelerinden de hareket edilmesinin birçok gerekçesi var:

- BM sözleşmeleri temel hakları, dolayısıyla insanların birlikte yaşama tarzını düzenleyen en yekpare kaynağı oluşturuyor; ayrıca bu haklar hukuksal olarak bağlayıcı olmasının yanı sıra kültürler ve ülkelerüstü.
- BM sözleşmeleri her bireyin son derece somut ve ayrıntılı ekonomik haklarını formüle ediyor.

Bu yüzden burada BM sözleşmelerinde belirlenen temel haklar daha yakından incelenecek ve bunların sosyal demokrat ekonomi politikası açısından ne anlama geldiği ve sosyal demokrasinin bu yolla diğer siyasal akımlardan nasıl farklılaştığı sorgulanacak.

1966'da Birleşmiş Milletler tarafından insan haklarına yönelik iki uluslararası sözleşme geliştirildi.

Siyasi ve medeni hakları düzenleyen sözleşme, öncelikle negatif özgürlük haklarını, yani devletin ya da toplumun kişisel özgürlüklere keyfi müdahalelerine karşı savunmaya yönelik hakları tanımlıyor. Bunlar arasında örneğin, kişisel özgürlük ve güvenlik hakkı (9. madde), düşünceyi özgürce ifade edebilme hakkı (19. madde) ve serbest ve gizli seçimler yer alıyor (29. madde).

Ekonomik, sosyal ve kültürel hakları düzenleyen sözleşme, öncelikle pozitif özgürlük haklarını, yani devletin ve toplumun alacağı önlemler yoluyla bireyin özgürlüğünü mümkün kılmaya ve teşvik etmeye yönelik hakları tanımlıyor. Bunlar arasında örneğin çalışma hakkı (6. madde), güvenli ve sağlıklı çalışma koşulları hakkı (7. madde), bağımsız sendikalarda örgütlenme hakkı (8. madde), sosyal güvenlik hakkı (9. madde) ve özgür eğitim ve yükseköğrenim hakkı (13. madde) yer alıyor.

Atıf kaynağı: Birleşmiş Milletler insan hakları sözleşmeleri

Kültürler ve ülkelerüstü

Somut ve ayrıntılı

1966: iki BM sözleşmesi

1. Siyasi ve medeni hakları düzenleyen BM sözleşmesi

1. Ekonomik, sosyal ve kültürel hakları düzenleyen BM sözleşmesi

BM sözleşmelerinin tanıdığı hukuki haklar ve hukukun geçerliliği arasında çoğu kez büyük uçurumlar doğuyor.

Aradan geçen süre içinde siyasi ve medeni hakları düzenleyen sözleşme 151 devlet tarafından; ekonomik, sosyal ve kültürel hakları düzenleyen sözleşmeye 148 devlet tarafından onaylandı. Fakat sözleşmelerin, sistematik olarak temel özgürlük haklarını çiğneyen devletler tarafından da imzalandığı düşünülürse, açıkça görülür ki BM sözleşmelerinin formel olarak geçerliliği, bu sözleşmelerde tarif edilen “korku ve sefaletten arınmış özgür insan idealine” ulaşmak için yeterli değil. Hukuki hak ve hukukun geçerliliği arasında çoğu kez büyük uçurumlar doğuyor.

Ayrıca ekonomik, sosyal ve kültürel hakları düzenleyen sözleşme, devletleri, temel hakların geciktirilmeden uygulanmasıyla değil, sadece bu hakların adım adım uygulanmasına yönelik bir tutum benimsemekle yükümlü kılıyor. Burada, devletin, formel olarak tanınmış olan hakların uygulamada da gerçekleştirilmesine ve teşvik edilmesine yönelik bir “etkin olma” yükümlülüğü tarif ediliyor.

Sosyal demokrasi: BM sözleşmelerinin uygulanması

Sosyal demokrasinin hedefi, BM sözleşmelerinde tarif edilen siyasi, medeni, sosyal, ekonomik ve kültürel temel hakları, her yerde, sadece formel olarak değil, uygulamada da geçerli ve etkili olacak şekilde gerçekleştirmektir. Sosyal demokrasi, esasında, dünyanın her yerinde pozitif ve negatif özgürlük haklarını tutarlı olarak gerçekleştirme programıdır.

Özgürlük hakları birbirlerine karşı tartışılabilir mi?

Peki, pozitif ve negatif özgürlük hakları birbirlerine karşı tartışılabilir mi? Gerçekten aynı öneme mi sahiptirler? Yoksa biri ötekinin üstünde midir? Bu konuda tartışmayı başlatanlardan biri, örneğin, bir röportajda, Afrika’daki AIDS hastalarına düşünce özgürlüğünün ne faydası olacağı sorusunu ortaya atan Oskar Lafontaine oldu (15 Ağustos 2008, “Der Tagesspiegel” gazetesi). O halde özgürlük hakları, sadece medyada kendilerini ifade edebilenlere mi yarıyor? Gazete alacak parası bile olmayan bir insan da basın özgürlüğünün faydasını görebiliyor mu? Nobel Ödülü sahibi Hintli ekonomi ve felsefe profesörü Amartya Sen şöyle diyor: “Bugüne kadar, özgür medyaya sahip hiçbir demokratik ülkede bir açlık felaketi yaşanmadı” (Sen, 1999). Çünkü açlık felaketlerinin nedeni genellikle mevcut yiyecek maddelerine ulaşmayı zorlaştıran dağıtım sorunlarıdır. Yurttaşlarına hesap vermek zorunda olan ve yeniden seçilmek isteyen bir hükümet, toplumsal sorunları, hele bu sorunlar özgür medya aracılığıyla kamuoyuna duyuruluyorsa, uzun süre görmezden gelme lüksüne sahip değildir. O halde özgürlük aynı zamanda sosyal dengelemeye de hizmet eder, diyor Sen ve gerek devletin gerekse toplumun, bağımsız davranabilmenin ve özgürlüğün zeminini hazırlaması gerektiğini savunuyor. Yani, özgürlük,

Pozitif ve negatif temel haklar birbirinin önkoşulu

ancak asgari bir sosyal güvenliğin ve güvencenin, örneğin sağlık ve eğitim alanında varlığıyla gerçekleşebilir.

Demek ki, medeni ve sosyal temel haklar, pozitif ve negatif özgürlük hakları birbirinin alternatifi değil, önkoşulu. Willy Brandt da parti başkanlığına veda konuşmasında bu bağıntıya işaret etmişti: “Barışın yanında, benim için her şeyden önemli olan nedir, diye sorulursa, cevabım hiç tereddütsüz özgürlük olacaktır. Az sayıda insanın değil, çok insanın özgürlüğü. Vicdan ve düşünce özgürlüğü. Sefaletten ve korkudan bağışık olmak anlamında da özgürlük” (Brandt 1987: 32). Willy Brandt hem keyfi muameleye ve baskıya maruz kalmamayı, yani negatif özgürlük haklarını, hem de maddi açıdan güvence altına alınmış bir hayat sürdürme özgürlüğünü, dolayısıyla pozitif özgürlük haklarını kastediyor. Sosyal demokrasi, temel hakların bütün dünyada fiilen uygulanmasını böylesine kararlı savunmasıyla liberter demokrasiden ayrılıyor.

Sosyal demokrasi ve liberter demokrasi

Sosyal demokrasi ve liberter demokrasi her şeyden önce sadece teorik olarak idealize edilmiş modellerdir ve reel olarak neredeyse hiçbir yerde mevcut değildir. Ama bu farklı demokrasi modellerini göz önünde bulundurmamak, kendi tutumumuzu belirlemek açısından önemli olacaktır.

Hem liberter demokrasi, hem de sosyal demokrasi liberal demokrasi modeline dayanır, dolayısıyla ortak köklere sahiptirler:

- hukuk devleti ve çoğulcu demokrasi
- siyasal gücün anayasaya bağlı oluşu
- demokratik çoğunluk ilkesine göre örgütlenmiş olan halkın egemenliği

Ancak pozitif ve negatif özgürlük haklarına yaklaşımları arasında belirgin farklar vardır. Liberter demokrasi, pozitif özgürlük haklarının tanınmasının, negatif özgürlük haklarını kısıtlayacağını, hatta tahrip edebileceğini varsayar. Sosyal demokrasi ise, negatif ve pozitif özgürlük haklarının eşdeğerli olarak dikkate alınması gerektiğini, ancak bu şekilde herkes için hem formel geçerlilik taşıyacaklarını, hem de uygulamada etkili olacaklarını varsayar.

Willy Brandt: „Sefaletten ve korkudan bağışık olmak anlamında da özgürlük“

Farklı demokrasi modelleri ...

... ortak kökenler

Özgürlük haklarının formel olarak tanınması yeterli değil

Liberter demokrasinin önerdiği şekilde, özgürlük haklarının sadece formel olarak tanınması, sosyal demokrasi açısından yeterli değildir, çünkü ekonomik eşitsizlikler;

- bağımlılık ve tabiyet ilişkilerine,
- insan onuruna yakışmayan çalışma koşullarına,
- siyasal yurttaşlık haklarının kullanımında eşitsizliklere yol açabilirler (bkz. Meyer 2005b: 15).

Örnek: düşünce özgürlüğü

Bunu düşünceyi açıklama özgürlüğünde somutlayacak olursak: liberter bakış açısıyla, devletin, düşünce özgürlüğünü sınırlayacak hiçbir şey yapmaması, yani örneğin basına sansür uygulamaması yeterlidir. Sosyal demokrasi açısından ise, devletin tayin edici bir adım daha atması ve düşünceyi ifade etmenin reel ve eşit olanaklarını aktif olarak desteklemesi gerekir. Bu çerçevede, örneğin, bütün insanların bilgiye ulaşma olanaklarının eşit olması ve bir fikir oluşturabilmek için eğitim görmeleri gerekir. Ayrıca, kitle iletişim araçlarına sahip olanların mülkiyet hakları, bu kişilerin ellerindeki medya gücünü, kendi görüşlerini daha fazla yaymak amacıyla istismar etmelerine imkân vermeyecek şekilde düzenlenmelidir. Bu şekilde bir istismar, mülkiyetin, mülk sahibini topluma karşı sorumlu kıldığı ilkesiyle çelişir; bu ilke ise, sosyal demokrasinin önemli bir özelliğidir. Liberter açıdan, mülkiyet özgürlüğüne bu şekilde bir müdahale kabul edilemez.

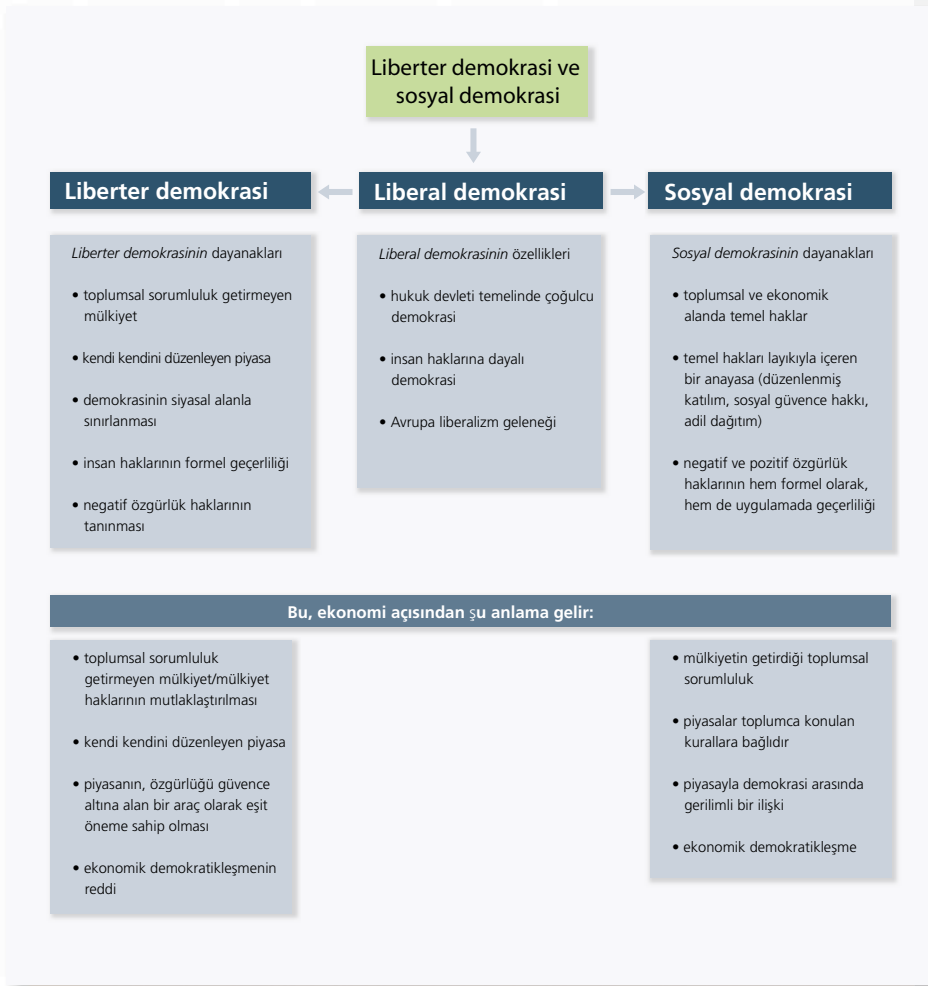
Sosyal demokrasi ve liberter demokrasinin farklı hedefleri

Bu yüzden, sosyal demokrasi ve liberter demokrasi ortak köklerine rağmen farklı varsayımlardan hareket ederler. Bu varsayımlar, ekonomik düzen açısından birbirinden çok farklı hedefler doğurur.

Piyasaların toplumsal bağımlılığa sahip kılınması zorunlu

Örneğin piyasa anlayışında temel farklılıklar ortaya çıkar. Liberter demokrasi piyasaları özgürlüğün bir ifadesi olarak görür ve dolayısıyla kendi kendini düzenleyen bir piyasayı hedefler. Sosyal demokrasi ise, tamamen serbest bırakılan piyasaların, toplumun bütünü için istenmeyen sonuçlar doğurabileceğini vurgular. 2008 yılındaki mali piyasa krizi buna bir örnektir. Bu yüzden sosyal demokrasi, piyasaların, siyaset tarafından belirlenen bir çerçeveye ve devlet düzenlemeleriyle toplumsal bağımlılığa sahip kılınmasını savunur.

Açıkça görülüyor ki, sosyal demokrasi ve liberter demokrasi, tarihsel açıdan liberal demokrasiye birbirine benzer atıflarda bulunsalar da, özellikle ekonomi politikası açısından birbirlerinden belirgin olarak ayrılır:

Şekil 6: Liberal, liberter ve sosyal demokrasinin (iktisadi alan da dahil edilerek) karşılaştırılması

Sosyal demokrasinin piyasa anlayışı SPD'nin Hamburg Programı'nda da ifade-sini bulur:

"Bizim için piyasa, diğer ekonomik eşgüdüm biçimlerinden daha üstün, zorunlu bir araçtır. Ancak kendi haline bırakılmış bir piyasa, sosyal ve ekolojik açıdan kördür. Kendi başına kamusal varlıkları gereken kapsamda sunabilecek durumda değildir. Piyasanın, olumlu etkinliğini geliştirebilmesi için, tedbir alabilen bir devletin koyacağı kurallara, etkili yasalara ve adil fiyat oluşumuna ihtiyacı vardır."
(Hamburg Programı 2007: 17)

4.3. Ekonomi politikası ilkeleri

Üç ilke

Peki, sosyal demokrasinin temel değerleri ve temel hakları, sosyal demokrat bir ekonomi politikası açısından somut olarak ne anlama geliyor?

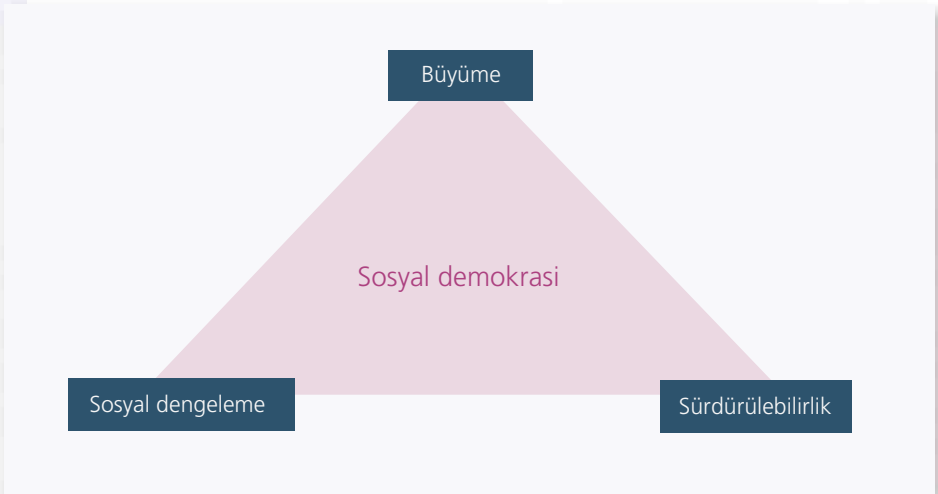
Burada, sosyal demokrasinin, temel değerlerini hayata geçirebilmek ve temel hakların fiilen geçerli olmasını sağlayabilmek için, ekonomi politikasını üç ilkeye göre biçimlendirmesi gerektiği tezi savunuluyor:

*Büyüme, sosyal
dengeleme ve
sürdürülebilirlik*

- Büyüme
- Sosyal dengeleme
- Sürdürülebilirlik

Sosyal demokrasi açısından bu üç ilkenin ekonomi politikasında eşit derecede göz önünde bulundurulması gerek. Bu tutum, sosyal demokrasiyi muhafazakâr, liberter ve sol popülist kesimlerden farklı kılıyor, zira diğerleri belli bir ilke üzerinde yoğunlaşıyorlar. Ancak bu ilkeler aynı ağırlıkla ele alındığı zaman, nitel bir büyüme ve toplumun yararına hizmet eden, sürdürülebilir bir gelişme sağlanabilir.

Her bir siyasal adım, bu ilkelere eşit derecede uygun olup olmadığıyla değerlendirilebilir. Dolayısıyla bu ilkeler aynı zamanda sosyal demokrat bir ekonomi politikasının sınanma ölçütleridir.

Şekil 7: Sosyal demokrasinin ekonomi politikası ilkeleri üçgeni

Büyüme

“İnsan korkudan ve sefaletten arınmış yaşayabilmelidir” diyor BM sözleşmeleri. Sözleşmelerde somut olarak “sürekli bir iktisadi, sosyal ve kültürel gelişme ve üretken bir tam istihdam” hedefi tanımlanıyor. Sefaletten arınmış olmak, zorunlu olarak, asgari bir maddi güvenceyi gerektiriyor. Herkesin temel haklarından yararlanabilmesi için asgari bir refahı sağlayan bir sosyal ürünün varlığına ihtiya-

*BM sözleşmesi:
“korkudan ve
sefaletten arınmış”*

Ekonomik büyüme: gayrisafi yurt içi hasıla (GSYİH) artışı, yani bir ülke ekonomisinde üretilen tüm mal ve hizmetlerin toplam fiyatının artması. Kural olarak büyüme varsayımından hareket edildiği için, durgunluk sıfır büyüme olarak adlandırılır. Üretimde azalma olursa eksi büyümeden söz edilir. Fiyatların yükselmesi durumundaysa, en azından nominal büyümede olumlu bir sonuca varılır. Reel büyüme ise fiyat artışından arındırılarak hesaplanır. (Ekonomi Sözlüğü, 2009)

yaç var. Bununla, hem her bir insanın bireysel refahı, hem de toplumun tamamının refahı kastediliyor; kamu görevlerinin yerine getirilmesi için gereken kaynaklar ancak bu şekilde sağlanabilir.

Demek ki özgür, adil ve dayanışmacı bir toplum ancak refahla mümkün. Bu refahın önce ekonomik büyümeyle sağlanması ve güvence altına alınması gerekiyor. Bireysel ve toplumsal refahın gerektirdiği hareket alanı ancak yüksek üretkenlikle ve verimlilikle

*Büyüme, özgür, adil
ve dayanışmacı bir
toplumun önkoşulu*

„Hamburg Programı’nda büyüme:

“Herkes için refah ve yüksek yaşam kalitesi sosyal demokrat ekonomi politikasının hedefleri olmuştur ve olacaktır. Geçmişte ilerleme özellikle sayısal büyüme olarak anlaşıldı. Bugün hızlı iklim değişimi, ekosistemlerin üzerine binen aşırı yük ve dünya nüfusunun artışı, bizi, geleceğin gereklerine uygun yeni bir yön çizmeye zorluyor. Gelişmenin ilerleme olup olmayacağı buna bağlı. Biz, ekonomik dinamizmi, sosyal adaleti ve ekolojik sorumluluğu birleştiren sürdürülebilir bir ilerleme istiyoruz. Bunun için, kaynak kullanımının düşürüldüğü nitel büyüme gerekiyor. İnsanlar hayatlarını sömürüden ve korkudan arınmış olarak iyi çalışma koşullarıyla kazanabilmelidir. Her insan, yaratılan zenginlikten adil bir pay almalıdır.” (Hamburg Programı, 2007: 42)

elde edilebilir. Tarihsel olarak da, ekonomilerin büyümeye devam ettiği dönemlerde, yaratılan ulusal gelirin, ekonomilerin gerilediği dönemlere oranla daha adil dağıtılabilirdiği görülüyor. O halde büyüme, sosyal demokrasi-nin yukarıda belirtilen değerlerine ve hedeflerine ulaşabilmek için bir önkoşul.

Peki, büyüme tam olarak ne anlama geliyor? Doğru büyüme hakkındaki görüşler sosyal demokrasi içinde son on yıllarda değişti.

*Hangi büyüme
kavramı?*

1967, *İstikrar ve Büyüme Yasası*:
“sürekli ve uygun bir ekonomik büyüme”

Sosyal demokrat ekonomi ve maliye bakanı Karl Schiller önderliğinde 1967 yılında “sürekli ve uygun bir ekonomik büyüme” İstikrar ve Büyüme Yasası’nda en önemli siyasal hedef olarak yer almıştı. Bunun yanında, “büyülü dörtgen” olarak adlandırılan çerçeve içinde, düşük işsizlik, düşük enflasyon ve dış ekonomik denge, ekonomi politikasının hedefleri olarak tanımlanıyordu. Buna göre devletin görevi, Keynes’in kuramına uygun olarak, konjonktürel dalgalanmaları dengelemek ve durgunluğu önlemektir.

1972, “Büyümenin Sınırları”: büyüme hedefinin eleştirisi

1972’de yayımlanan ve büyük yankı uyandıran “Büyümenin Sınırları” başlıklı araştırmanın da etkisiyle, büyümenin, hammadde kullanımı ve çevre tahribatıyla da bağlantısının olabileceği bilinci gelişti. Bunun sonucu olarak, büyümenin istenir ya da sürekli olarak devam ettirilebilir bir şey olup olmadığı sorusu daha fazla sorulmaya başladı.

2000, *Lizbon Stratejisi*: ayrıntılandırılmış büyüme kavramı

Bugün teknolojik gelişmeyi, ekolojik yenilenmeyi ve toplumsal birlikteliği bir arada ele almaya çalışan daha ayrıntılandırılmış bir büyüme fikrinden hareket ediliyor. Bu bağlamda, 2000 yılında Sosyal Demokrat hükümet başkanlarının önderliğinde, Avrupa’yı on yıl içinde dünyada rekabet gücü en yüksek ve en dinamik ekonomik bölge kılması öngörülen Lizbon Stratejisi benimsendi.

Kaynakların kullanımını ve toplumsal ilerlemeyi gözönünde bulunduran nitel büyüme kavramını

Görüldüğü gibi büyüme anlayışı sürekli değişim içinde. 1960’lardaki hararetli büyüme taraftarlığının ardından 1970’lerden itibaren büyümeye eleştirel yaklaşan bir tutum gündeme geldi. Aradan geçen zaman içinde, kaynakların daha tasarruflu kullanımından da yararlanarak toplumsal ilerlemeye hizmet edeceği düşünülen ve nitel bir büyüme kavramını kullanan yeni bir bakış açısı gelişti. Bu bakış açısı, büyümeyi, sürdürülebilirlik ve sosyal dengeyle birleştirmeye olanak veriyor.

Sosyal denge

Sosyal dengenin, ekonomik politikanın ilkelerinden biri olması, sosyal demokrasi açısından gereklidir. Ayrıca ekonomik açıdan da mantıklıdır.

BM sözleşmesi:
“uygun maddi yaşam koşulları”

Sosyal demokrasinin temel değerlerini ve temel hakları ciddiye alıyorsak, sosyal dengeyi içeren bir ekonomi politikasını hedeflememiz gerekir. Hem temel değerler olan adalet, özgürlük ve dayanışma, hem de BM sözleşmelerinde belirtilen temel haklar bunu gerektirir. Sözleşmelerde, örneğin “uygun maddi yaşam

koşulları” talep edilmektedir, ayrıca “kadınların erkeklerden daha kötü çalışma koşullarına sahip olmaması ve eşit işe eşit ücret almaları”, “yeterince besin, giysi ve barınak” temin edilmesi, “eğitim hakkının” varolması ve böylece “insanın kimliğinin eksiksiz gelişiminin” sağlanması istenmektedir.

Sosyal demokrasi, sosyal yurttaşlığın olduğu bir toplumu hedefler; bu toplumda herkes için maddi temeller üzerinde güvencesi sağlanmış onurlu bir yaşam mümkün olmalı, bu sayede herkes piyasadaki başarısından bağımsız olarak toplumsal ve demokratik hayata katılabilir. Bu yüzden iktisadi büyüme sosyal demokrasi açısından zorunlu bir önkoşuldur, ama kendi başına bağımsız bir amaç değildir. Büyümenin, sosyal dengeyi ve adaleti göz önünde bulundurarak gerçekleştirilmesi gerekir. Dinamik ve üretken bir ekonominin getirileri adil dağıtılmalıdır. Böylece insanların, hayatlarını nasıl sürdüreceklerine dair endişelere kapılmadan, iyi koşullarda çalışarak geçimlerini kazanmaları ve ulusal gelirin artışından adil bir pay almaları mümkün olur.

Almanya’da ekonomik düzen içinde sosyal denge, anayasanın, Almanya Federal Cumhuriyeti’ni sosyal bir federal devlet olarak tanımlayan 19. maddesinde düzenlenmiştir. Ayrıca 14. maddede, mülkiyetin sosyal boyutu ifade edilir: “Mülkiyet sorumlu kılar. Kullanımı aynı zamanda kamu yararına hizmet etmek zorundadır.”

Konut sahibi olan bir kişi, elindeki konutları spekülasyon amaçlı kullanamaz; bunları oturulabilir durumda tutmak ve kiraya vermek zorundadır. Şirket yöneticisi, sadece hisse sahiplerine ödenecek kâr payları değil, örneğin istihdamın devamlılığını sağlama ve çevrenin korunması konusunda da topluma karşı sorumludur. Toplumsal refahtan özellikle büyük bir pay alanlar, bunun karşılığında toplum için özellikle çok şey yapmak zorundadırlar. Mülkiyetin sosyal sorumluluk getirmesi, sosyal demokrasinin tayin edici bir özelliğidir.

Peki, sosyal denge ilkesi piyasa ekonomisinin verimlilik ilkesiyle çelişmiyor mu? Sosyal denge, dinamik bir ekonomi ve büyüme için gerekli olan kazanma cazibesini engellemez mi? Bu sorular, büyüme hedefiyle toplumsal denge arasında gerçekten varolan gerilimli ilişkiye işaret eder.

Ancak bunun tersi bir bağıntı da mevcuttur: Üretkenliğin gelişmesi ve büyüme her zaman bir sosyal temele ihtiyaç duyar. Kazanç elde edebilmenin önkoşulu asgari bir sosyal dengelemenin varlığıdır. ABD’li iktisatçı Dani Rodrik, yüksek düzeyde

Sosyal denge anayasa güvencesinde

Mülkiyetin sosyal sorumluluğu: örnekler

Sosyal denge ilkesi piyasa ekonomisinin verimlilik ilkesiyle çelişir mi?

Rodrik: Üretkenliğin gelişmesi için sosyal dengeleme gerekir!

bir sosyal güvence sağlayan devletlerin, aynı zamanda ekonomik olarak da en başarılı devletler olduğunu kanıtlamıştır. Rodrik'e göre bunun nedenlerinden biri, sosyal güvencenin bireysel çalışma isteğini artırmasıdır.

Sosyal güvenceye sahip olan insan, dönüşüme katkıda bulunmaya, riske girmeye, yeni denemeye daha kolay cesaret eder (bkz. Rodrik 1997: 178 vd.)

Bu bağıntı yaygın bir kabul görüyor. İşveren çevrelerine yakın Münih İfo Ekonomik Araştırmalar Enstitüsü Başkanı da aynı konuyu vurguluyor: “[Dayanışma] genç insanlara, riskli ama başarı vaat eden fırsatları değerlendirmek için ihtiyaç duydukları güvenciyi ve özgüveni de verir. Bu yüzden ben, sosyal devletin hepimize pahalıya mal olduğu konusundaki yaygın önyargının doğruluğundan emin değilim. Tersine, bence sosyal devletin, savaş sonrasında iktisadi atılımını sağlayan üretken güçlerin önemli bir kısmını harekete geçirmiş olması pekâlâ mümkün” (Sinn 1986: 566–577).

Bu yüzden sosyal demokrasi büyüme hedefiyle sosyal dengeleme arasında bir dengeyi hedefler. Buna somut bir örnek İsveç modelidir. 6. bölümde ülkelerden örnekler verilirken, ileri düzeyde bir sosyal denge politikasının, İsveç'in büyük ekonomik başarısının bir önkoşulu olduğu görülecek.

Hamburg Programı'nda sosyal denge:

“Almanya’da gelir ve servet eşitsiz dağılmıştır. Sosyal demokrat vergi politikasının eşitsizliği sınırlaması ve eşit fırsatların yaratılmasını teşvik etmesi gerekir. Biz üretkenlik artışına ve enflasyona ayarlı ücret artışlarını destekliyoruz. İşçilerin elinde daha fazla servet toplanmasını istiyoruz. Çalışanların ek bir gelir kaynağı olarak şirket sermayesinde pay sahibi olması, şirketin başarısından daha adil bir pay almalarını sağlar. Ayrıca yenilikleri ve üretkenliği teşvik eder.” (Hamburg Programı, 2007: 43 vd.)

Sürdürülebilirlik

Sürdürülebilirlik, sosyal demokrat bir ekonomi politikasının üçüncü ana ilkesidir. Sürdürülebilirlik, bir ekolojik, bir ekonomik, bir de sosyal boyut içerir.

Sürdürülebilirlik ilk planda genellikle ekolojiyle bağlantılı olarak ele alınır. Gerçekten de sürdürülebilirlikle ilgili ilk fikirler ekolojik düşüncelerden doğmuştur. “Sürdürülebilirlik” kavramı aslında ormancılıktan geliyor. 18. yüzyılda ormancı Georg Ludwig Hartig, ormandan, ancak yeni ağaçların yetişebileceği kadar

Eleştirenler de itiraf ediyor: Sosyal devlet üretkenliği teşvik eder

Büyüme hedefiyle sosyal dengeleme arasında denge

“Sürdürülebilirlik” kavramı ormancılıktan gelir

odun kesilmesini talep etmişti. Bugün ekolojik sürdürülebilirlik, doğal çevrenin, gelecek kuşakların en önemli yaşamsal temeli olarak mümkün olduğunca bozulmadan korunması gerektiğini ifade ediyor. Bu yüzden, doğal kaynakların tasarruflu kullanımı, türlerin korunması ve çevreye verilen zararın sınırlandırılması önemli konular. Sosyal hakları düzenleyen BM sözleşmesinde belirtilen temel haklar da "çevre sağlığının tüm unsurlarının daha iyi hale getirilmesi" (13. madde) gerektiğine işaret ederken, öncelikle her bir birey için hayatın doğal temellerinin korunması gerektiğini söylüyor. Sadece, gelecek kuşakların en önemli varlık koşullarının ortadan kaldırılmasını önlemek için değil, aynı zamanda, bugün yaşayan insanların da temiz içme suyuna ve sağlıklı havaya ihtiyaç duymalarından dolayı.

Sosyal demokrasinin sözcüleri sürdürülebilirliğin önemini vurgulamakta gecikmediler:

"Nüfus patlaması devam ederse ve insanlık, çoğaltılması mümkün olmayan doğal kaynakları bugün yaptığı gibi, giderek artan bir hızda aynı şekilde tüketmeyi sürdürürse, dünya felakete sürüklenmeyecek mi, diye sormamız lazım kendimize. [...] Çocuklarımızın ve torunlarımızın geleceği için hepimiz durmaya ve gerektiğinde feragat etmeye hazır olmalıyız." (Gustav Heinemann, 1972)

1972, Gustav Heinemann'da sürdürülebilirlik fikri

1983 yılında bu fikir, Birleşmiş Milletler tarafından oluşturulan (eski Norveç başbakanının soyadını taşıyan) Brundtland Komisyonu tarafından da benimsendi. Komisyon şu saptamayı yaptı:

"Sürekli bir gelişme, bugünün ihtiyaçlarını karşılarken, gelecek kuşakların kendi ihtiyaçlarını karşılayamaması riskini doğurmayan gelişmedir." (Alıntı kaynağı: Hauff 1987: 46)

1983 Brundtland Komisyonu

Ancak "sürdürülebilirlik" kavramının ekolojik boyutunun yanında bir de ekonomik boyutu var. Almanya Federal Meclisi'nin bir anket komisyonu tarafından 1998'de sunulan "Sürdürülebilirlik Kavramı - İlkeden Uygulamaya" başlıklı bir sonuç raporunda bu konunun altı çizilmişti: Ekonomik sürdürülebilirlik, sosyal piyasa ekonomisini koruyabilmek amacıyla, refah üretmenin gelecek kuşaklar için de mümkün olabilmesi anlamına

Sürdürülebilirliğin ekonomik boyutu

gelir. Bu amaçla, özellikle sosyal devlet tarafından yapılan kamusal harcamaların sağlam ve kesintisiz bir finansmana kavuşturulması ve uzun vadeli olarak eğitime, araştırmaya ve altyapıya yatırım yapılması gerekir.

Uyarıcı bir örnek

Ekonomik sürdürülebilirliğin önemi dünya çapında yaşanan mali krizle belirgin hale geldi. Sürdürülebilirliği gözetmeyen, kısa vadede rant elde etmeye yönelik çabalar, sadece şirketleri tehlikeye atmakla kalmaz, ulusal ekonomileri de topyekûn istikrarsızlaştırabilir.

*Hamburg Programı:
„Sürdürülebilirlik,
gelecekte bugüne
bakarak düşünmek
demektir“*

Ancak sürdürülebilirliğin bir de sosyal boyutu var. Sosyal açıdan sürdürülebilirlik, toplumun tüm fertlerinin toplumsal hayata katılımının kalıcı olarak sağlanması ve toplumsal gerilimlerin kalıcı olarak dengelenmesi demektir. Yani burada söz konusu olan, temel ihtiyaçların karşılanmasının ve toplumsal katılımın sürdürülebilir bir şekilde güvence altına alınmasıdır.

SPD'nin Hamburg Programı'nda sürdürülebilirlik:

“Sürdürülebilirlik ilkesi şu anlama gelir: gelecekte bugüne bakarak düşünmek; kısa vadeliliğin önceliğine de, ekonomik, salt işletmecî mantığa da karşı çıkmak; siyasi toplum fikrinden hareketle kurgulamak ve demokratik çoğulluğu, ekolojik devamlılığı, toplumsal entegrasyonu ve kültürel katılımı sosyal demokrat politikanın yol gösterici fikirleri olarak kavramak.”

(Hamburg Programı, 2007: 17 vd.)

Nitel büyüme – üç ilkenin eşdeğerli olarak uygulanması

*Bu üç ilke arasında
gerilimli bir ilişki
mi var?*

Büyüme, sosyal denge, sürdürülebilirlik; bu üç ilkenin sosyal demokrasinin ekonomi politikasında eşdeğerli olarak uygulanması gerekiyor. Peki, bu mümkün mü? Sosyal denge politikası bir toplumun büyüme fırsatlarını sınırlamaz mı? Büyüme, sonuçta hammaddeye ihtiyaç duyacağı için sürdürülebilirliğin önünde engel olmaz mı? Bu üç ilke arasında gerilimli bir ilişki varmış gibi görünüyor; eşdeğerli olarak ele alınıp uygulanmaları nasıl mümkün olabilir?

Willy Brandt bu konulara 1973 yılı gibi erken bir dönemde büyüme ve sürdürülebilirlik ilkeleri örneğinde değinmişti:

“Ne bireyler, ne de toplum doğanın tahribi pahasına yaşayabilir. Aksi takdirde çevremizin gelişimi gayrinsani bir hal alır. [...] Gürültü, hava ve su kirliliği ekonomik büyümenin avantajlarını hakikaten sorgulanır hale getiriyor. Ancak, çözümü büyümenin ve üretkenliğin genel olarak sınırlandırılmasında görmek gibi bir düşünce kolaylığına kapılmamak gerektiği konusunda uyarıyorum. Asıl önemli olan, ekonomik büyümenin nerede, nasıl ve ne için olduğu sorularını sormaktır; büyümenin ve ekonomi ilkelerinin insanın hizmetinde olması gerektiğini bilmektir. Eğer ‘koşulların’ tahakkümünü istemiyorsak, onları biz belirlemek istiyorsak, biraz daha keskin düşünmek, hatta bazen daha fazla çalışmak zorundayız.”
(Willy Brandt, 18. Ocak 1973, hükümet adına açıklama)

Willy Brandt’ın büyüme ve sürdürülebilirlik hakkında görüşleri

Brandt, büyüme ilkesinin koşulsuz olarak kabul edilemeyeceğine, büyümenin nerede, nasıl ve ne için istendiğinin her zaman kapsamlı olarak düşünülmesi gerektiğine işaret ediyor. Büyüme kime hizmet etmelidir ve avantajlarından kimler yararlanmaktadır? Yani sosyal demokrasinin hedefi körlemesine bir büyüme kavramı değil, sosyal dengelemeyi ve sürdürülebilirliği eşdeğerli olarak göz önünde bulunduran nitel bir büyümedir.

En temel soru: Nerede, nasıl ve ne için büyüme?

Brandt’ın kastettiği anlamda biraz kapsamlıca düşünüldüğünde, bu üç ilkenin arasında sadece gerilimli bir ilişki olmadığı, bu ilkelerin aynı zamanda birbirlerinin önkoşulu olabileceği ve birbirlerini destekleyebileceği de hemen fark edilecektir. Yukarıda anlatılanlar, sosyal dengelemenin, dinamik bir ekonominin önkoşulu

Sürdürülebilirlik büyümeyi destekleyebilir. Örnek: ekolojik sanayi politikası (7. bölüm)

SPD’nin Hamburg Programı’nda nitel büyüme:

“Biz, ekonomik dinamizmi, sosyal adaleti ve ekolojik akılcılığı bir araya getiren sürdürülebilir bir ilerleme için çaba gösteriyoruz. Nitel büyüme sayesinde yoksulluğu ve sömürüyü aşmak, herkes için refahı ve iyi çalışma koşullarını mümkün kılmak ve iklim dönüşümü tehdidine cevap oluşturmak istiyoruz. Yapılması gereken, gelecek kuşaklar için de hayatın doğal temellerini güvenceye almak ve hayat kalitesini yükseltmektir. Bu amaçla, bilimsel ve teknik ilerlemenin olanaklarını insanların hizmetine sokmak istiyoruz.”

(Hamburg Programı 2007: 5)

olduğunu gösterdi. Ekolojik sürdürülebilirlik de büyümeyi destekleyebilir. Şimdiden, yenilenebilir enerjiler alanında faaliyet gösteren sektörler Alman ekonomisinin en önemli büyüme motorları arasında geliyor ve önemli ölçüde istihdam yaratıyor. 7. bölümde ekolojik sanayi politikası konusunda uygulamadan verilen örneklerde de benzer bir bağıntı tarif ediliyor.

Büyüme, sosyal dengeleme ve sürdürülebilirlik bir araya geldiğinde nitel büyüme doğar

Büyüme, sosyal dengeleme ve sürdürülebilirlik ilkelerine eşit ölçüde uygun davranmanın büyük ve zorlu bir görev olduğu, ama aynı zamanda önemli bir fırsat da olabileceği görülüyor. Bu üç ilkenin uygulanmasından doğacak sonuçların her seferinde yeniden incelenmesi ve pazarlık konusu yapılması gerekiyor. Bu konuda, her zaman ve her durumda geçerli olabilecek doğrular yok. Ama bu üç ilke de eşit ölçüde göz önünde bulundurulursa, nitel büyüme sağlanacak ve toplumun tamamı bundan yararlanacaktır.

4.4. Değini: Nitel büyümeyi ölçmek

Ekonomik gelişme = gayrisafi yurt içi hasıla mı?

Ekonomik ilerleme sayılarla nasıl ifade edilebilir? Ekonomik gelişmenin en yaygın ölçütü gayrisafi yurt içi hasıladır (GSYİH). GSYİH bir yıl içinde bir ülkede üretilen tüm mal ve hizmetlerin toplam değeridir. GSYİH arttığı zaman ekonomik büyümeden, durakladığı ya da azaldığı zaman durgunluktan söz edilir. GSYİH'nin önemini inkâr etmek mümkün değil. Zira kamusal bütçeler, işsizliğin azaltılması ve toplumun refahı ekonomik büyümeye bağlı.

Gayrisafi yurt içi hasılanın kör noktaları

Ancak ekonomik ilerlemenin ölçülmesinde GSYİH birçok kör nokta içerir. Özellikle sosyal demokrasi açısından, sadece GSYİH esas alınarak oluşturulan görüntü yetersiz kalır, çünkü bu değer sadece toplam üretimi ifade eder. Bu ise, aşağıdaki sorulara hiçbir şekilde cevap oluşturmaz:

1. Paylaşım

- Üretilen yurt içi hasıla nasıl dağılmaktadır? Paylaşım adil midir? Bir azınlık, kaynakların büyük bir kısmını mı elde etmektedir? Paylaşım hangi ölçütlere göre yapılmaktadır? İhtiyaca göre mi, işe göre mi, hangi sosyal kesimin üyesi olduğuna göre mi?

2. Çevre

- Üretimin doğal çevre üzerindeki etkileri nelerdir? Doğanın korunmasına kaynak ayrılmakta mıdır? Yoksa büyüme, doğanın tahribi pahasına mı olmaktadır?

3. Sürdürülebilirlik

- Büyüme nasıl sağlanmaktadır ve getirileri nereye akmaktadır? Tüketim ve devlet borçlarıyla mı finanse edilmektedir? Yoksa altyapıya, eğitime ve araştırmaya yatırım yapılarak uzun vadeli bir büyüme mi mümkün kılınmaktadır?

4. Parasal karşılığı olmayan işler

- Parasal karşılığı olmayan etkinlikler nasıl değerlendirilmektedir? GSYİH sadece daha fazla çalışıldığı için mi yükselmektedir? Gönüllü çalışma ya da aile içi çalışma para karşılığı bir işe dönüştürüldüğünde, üretimde bir fark oluşmamasına rağmen GSYİH neden artmaktadır?

Bu soruları cevaplayabilmek için bir ulusal ekonominin ne kadar üretim yaptığı sorusunun ötesine geçebilen, daha karmaşık bir ekonomik ilerleme ve daha ayrıntılı bir büyüme kavramının geliştirilmesi gerekir.

Klasik büyüme kavramı	Genişletilmiş büyüme kavramı
<ul style="list-style-type: none"> Ekonomik faaliyetlerin toplamı	<ul style="list-style-type: none"> Ekonomik faaliyetlerin toplamı Sosyal denge Sürdürülebilir gelişme

Büyümeyle ilgili ifade etme konusunda çalışmalar yapanlar arasında Dünya Bankası ekonomisti ve Alternatif Nobel Ödülü sahibi Herman E. Daly de (Daly/Cobb 1989, Daly 1996) yer alıyor. Daly, gerçek ilerlemenin saptanması için Genuine Progress Indicator (GPI) olarak adlandırılan bir hesaplama yönteminin geliştirilmesine katkıda bulundu. Bu hesaplama yönteminde, gayrisafi yurt içi hasılaya, iktisadi faaliyetin reel masraflarını ve faydalarını ifade eden etmenler ekleniyor (Lawn 2003). GSYİH'ye ek olarak göstergeler olarak alınan etmenler arasında, örneğin toplumsal gelir dağılımı, para karşılığı olmayan ve gönüllü olarak yapılan işler, eğitim oranının artışı, suçlar, boş zaman, kaynak kullanımı, çevreye verilen zarar ve kamusal altyapı yatırımları yer alıyor. Kuşkusuz, GPI ve benzeri göstergelerin hesaplanması son derece karmaşık ve bileşimin tam olarak nasıl olması ve değerlendirilmesi gerektiği konusunda görüş birliği yok. Ancak, tüm haklı eleştirilere rağmen, bu tür hesaplama yöntemleri, GSYİH gibi alışlagelmis hesaplama tarzlarının eksiklerini kapatmaya önemli katkılarda bulunuyor.

“Redefining Progress” adlı bir sivil toplum örgütü www.rprogress.org adresinde düzenli aralıklarla OECD ülkelerinin GPI değerlerini yayınlıyor. Burada, GPI ile ölçülen gelişmenin, gayrisafi yurt içi hasıla artışının düşündüğünden çok daha düşük olabileceği görülüyor. Özellikle çevreye verilen zararın ve toplumsal adaletsizliğin dahil edilmesiyle birlikte, bazı ülkelerin GPI değeri, artmak bir yana, düşüyor.

GSYİH'ye alternatif bulma çabaları sürüyor. Fransa cumhurbaşkanı, hayat kalitesini, toplumsal ilerlemeyi ve ekolojik unsurları hesaba katan göstergeler bulmakla görevli, yüksek düzeyde bir uzmanlar komisyonu kurdu. Bu komisyonun elde edeceği sonuçlar, hükümetin bundan sonraki çalışmalarında göz önünde bulundurulacak.

Daha ayrıntılı bir büyüme kavramı ...

... Genuine Progress Indicator (GPI)

Ayrıca bkz.:

Michael Dauderstädt (2007), Soziale Produktivität oder Umverteilung? Herausforderungen für eine Politik der neuen Wertschöpfung, Berliner Republik 3/2007.

Hagen Krämer (2009), Wen beglückt das BIP?, Wiso direkt, Friedrich-Ebert-Stiftung (yay.), Bonn.

5. SİYASAL PARTİLERİN EKONOMİK PROGRAMLARININ KARŞILAŞTIRILMASI

Tobias Gombert

Bu bölümde;

- Beş siyasal partinin programları ekonomi politikası açısından karşılaştırılacak,
- Eşgüdümlü ekonomi ve eşgüdümlü olmayan ekonomi modelleri aracılığıyla hedefleri çözümlenecek,
- Sosyal demokrasinin model olarak öngördüğü nitel büyüme konusundaki tutumları incelenecek.

Ekonomi politikası alanında hangi partiye en büyük yetkinlik atfediliyor? Hangi parti istihdam piyasasındaki sorunları en iyi çözecektir? Sosyal politika konusunda en iyi tasarımlara sahip parti hangisi? Bu sorular, Federal Meclis seçimleri sonrasında yapılan tüm çözümlenelerde gündeme geliyor. Birkaç istisna dışında genellikle sağ partilerin ekonomi alanında daha yetkin olduğu düşüncesi ağır basıyor, sosyal politika konusundaki yetkinlikse daha ziyade sola atfediliyor. Partilerin temel olarak bu şekilde konumlandırılması oldukça istikrar gösteriyor ve partilere bakıştaki genel yönelimi belgeliyor. Peki, bu bakış açısı doğru mu? Bu sorunun cevabı hem evet, hem de hayır.

Bu konumlandırma, partilerin hedeflerini ve ağırlık verdikleri konuları ancak kısmen yansıtıyor. Fakat soruların da yanıtıcı bir özelliği var. Çünkü bu sorular ekonomi politikası ve sosyal politika yetkinliğini tanımlamıyor ve bu iki yetkinlik türü arasında bir bağıntı kurmuyor. Halbuki ekonomi politikasında çizilecek temel yönün, dar anlamda ekonomi politikası etkinlikleriyle sınırlanmayıp, çok daha geniş bir çerçevede, sosyal politikayla ve politikanın diğer alanlarıyla iç içe ele alınması için çaba gösterilmelidir. Ekonomi politikası toplum politikasıdır; işlerliği olan bir ekonomi her zaman bir toplumsal sistemin içinde yer alır ve bu sistemin göz önünde bulundurulması gerekir. Yani, partilerin “ekonomi politikası programı” incelenmek isteniyorsa, zorunlu olarak programlarının tamamı değerlendirilmeli, ardından da ekonominin anlatılan ve hedeflenen ekonomik sistem içinde oynaması istenen rol açıklanmalıdır.

Bunu yaparken, pusula fikri bize yardımcı olacaktır: Yön tayin edebilmek için sadece hedeflenen ekonomi tarzı değil, (daha önceki bölümlerde yapıldığı gibi) çıkış noktası da tanımlanmalıdır.

Gerçekten de partiler, hem mevcut durumun çözümlenmesinde, hem de olması istenen duruma ilişkin tasarılarında birbirinden oldukça farklı görüşler savunuyorlar. Bunu, mevcut parti programlarında görüyoruz. Aşağıda, parti programlarının ekonomi politikası bölümleri tanıtılıyor ve eşgüdümlü ekonomi ve eşgüdümlü olmayan ekonomi kategorilerine göre değerlendiriliyor.⁵

5.1. Hamburg Programı - Almanya Sosyal Demokrat Partisi'nin temel ilkeler programı

SPD 2007 yılında Hamburg Programı'nı kabul etti. Bu program, daha önceki parti programları çizgisinin devamı niteliğinde. Ekonomi politikası konusundaki temel düşünce, Godesberg Programı'ndan (1959) beri küçük değişikliklerle muhafaza edildi: "Bizim için geçerli olan ilke şudur: mümkün olduğu kadar rekabet, gerekli olduğu kadar düzenleyici devlet" (s. 43).

Demek ki, temel fikir, eşgüdümlü bir piyasa ekonomisidir, ancak devletle piyasa arasındaki ilişki yan yana durma hali olarak değil, siyasetin belirleyici olduğu bir birliktelik olarak görülür. Ancak, ekonomi politikası düşüncesinde, "gerekli" olduğu ölçüde "düzenleyici devlet" öngörüldüğüne göre, bir siyasi müdahale "gerekliliği" de mevcut olmalı. Neden "düzenleyici bir devlet" gerekiyor?

Düzenleyici bir devletin gerekliği ve sınırları iki temel düşünceden hareketle belirleniyor: Birincisi, kendi haline bırakılmış ya da yeterince düzenlenmemiş bir piyasanın aksaklıkları inceleniyor. Öte yandan, güvencesi ancak ve ancak düzenleyici bir devlete sahip, aktif ve demokratik bir toplum olan demokratik sosyalizm hedefi (s. 16 vd.) güdümlüyor. Aksaklıklar ve hedefler bir arada ele alındığında da, aradaki açık ve SPD'nin parti programı yoluyla kendisine verdiği toplumsal politika görevi belirginleşiyor.

5 Yukarıda tanıtılmış olan kategoriler kısaltılarak ele alınıyor: "Şirketler arasındaki ilişkiler" kategorisinde parti programlarında ya hiç rastlanmıyor, ya da geçerken değiniliyor. Bu yüzden bu husus burada değerlendirme konusu yapılmayacak.

Hamburg Programı'nda piyasanın hem etkinliği, hem de aksaklıkları açık ve net bir dille özetleniyor: "Bizim için piyasa, diğer ekonomik eşgüdüm biçimlerinden daha üstün, zorunlu bir araçtır. Ancak kendi haline bırakılmış bir piyasa, sosyal ve ekolojik açıdan kördür. Kendi başına kamusal varlıkları gereken kapsamda sunabilecek durumda değildir." (s. 17). O halde, sosyal, ekonomik ve ekolojik sorumluluğun gerekleri piyasa tarafından yerine getirilemiyor, toplumsal ve siyasal olarak sağlanmaları gerekiyor. Özellikle, küreselleşen piyasanın etkileri, dünya çapında zenginle yoksul arasında açılan uçurum ve ekolojik kriz, piyasa tarafından çözüme kavuşturulmayı, daha da ağırlaştırılıyor. Düzenleme, toplumsal pazarlık ve yönlendirme, yaratılan iktisadi değerlerin herkese yarar sağlayabilmesi için acil bir zorunluluk.

"Demokratik sosyalizm bizim için özgür, adil ve dayanışmacı bir toplum vizyonu olarak varlığını sürdürmektedir; bu vizyonun gerçekleştirilmesini sürekli bir görev kabul ediyoruz. Eylemimizin ilkesi sosyal demokrasidir" (s. 16 vd.). Böylece mevcut durumun karşısına, temel değerlere ve bu değerlerin sadece

Hedef: Cinsiyetler arası eşitlik.

"Biz kadınların ve erkeklerin, maddi varlık güvenesi olan istihdama eşit haklarla ve adil katılımını talep ediyoruz. Çalışanların çoğunluğunu kadınların oluşturduğu işlere genellikle daha düşük ücret ödeniyor. Ancak eşdeğerli çalışmaya eşit ücret ödenmek zorundadır. [...] Kadınların şirketlerde, idari kurumlarda, bilimde ve denetleme kurullarında eşit temsiline sağlanması için yasal önlemler gereklidir." (Hamburg Programı, 2007: 41)

Almanya'da değil, dünyanın her yerinde bütün insanlar için eksiksiz olarak geçerliliğine ve uygulanmasına yönelik bir hedef yerleştiriliyor. Bu hedef, gelişme fikrine dayanıyor; ulaşılması ise devletin talimatlarıyla değil, ancak devlet ve sivil toplum aktörlerinin birlikte hareket etmesiyle mümkün: "Bu hedef konusunda kararlı olduğumuz için, demokratik politikanın önceliğinde ısrarlıyız ve devlete indirgenemeyecek, sivil toplum ittifaklarını, demokratik iletişim ağlarını ve insanların özgür, bağımsız eylemlerini kapsayan politik iradenin baskı altına alınmasını reddediyoruz" (s. 17).

Özellikle küreselleşme, cinsiyetler arası eşitlik ve AB'nin artan önemi, modern bir ekonomi politikasının önemli konuları olarak değerlendiriliyor. Piyasa ekonomisinin eşgüdümlü biçimi de –piyasanın yukarıda değinilen aksaklıkları ve hedefler göz önünde bulundurularak– geliştirilmek zorunda.

Hedef: Yönetime katılma

“Ulusal devletin piyasaları düzenleyen sosyal ve ekolojik bir çerçeve oluşturmadığı hallerde bunu Avrupa Birliği yapmak zorundadır. [...] Ekonomik etkinlikler sınır ötesi olduğu zaman, işçi hakları ulusal sınırlara hapsedilemez. Bu yüzden biz Avrupa şirketlerinde işçilerin yönetime katılma hakkını güvence altına almak ve geliştirmek istiyoruz. Devlet müdahalesinden bağımsız toplu sözleşme hakkını Avrupa düzeyinde güçlendirmek ve uygulamak amacıyla sınırlar ötesi toplu sözleşme görüşmeleri ve toplu sözleşme uygulamaları için Avrupa çapında bir hukuki temelin oluşturulmasını savunuyor.” (Hamburg Programı, 2007: 26, 28 vd.)

Mali sistem: Sermaye piyasalarına ve mali piyasalara Hamburg Programı’nda özel bir başlık ayrılmış. Bu, (Almanya’da da) şirketlerin finansmanının ve yönlendirilmesinin artan toplumsal önemini yansıtır: “Biz, sermaye piyasalarının potansiyellerini nitel bir büyüme için değerlendirmek istiyoruz” (s. 46-47).

Ancak dezavantajlar ve artan kriz riski de değerlendiriliyor: “Sermaye piyasaları sadece kısa vadeli kazançlar elde etmeyi amaçladığında, şirketlerin uzun vadeli büyüme stratejilerini tehlikeye atar ve dolayısıyla istihdam için tehdit oluşturur. Biz hisse senetleriyle ilgili hukuki düzenlemelerden de yararlanarak, çabuk kazanç elde etmek yerine uzun vadeli bir angajmanı hedefleyen yatırımcıları desteklemek istiyoruz. Şirketlerin uzun vadede varlıklarını korumayı gözetmeyen ve sadece rant amacıyla hareket eden yatırımcılara ve fonlara karşı kurallar konulması gerekiyor. Mal piyasaları ve mali piyasalar uluslararası ölçekte giderek daha fazla iç içe geçiyor, dolayısıyla uluslararası ölçekte düzenlenmeleri de giderek önem kazanıyor” (s. 47). Ayrıca, küçük ve orta ölçekli işletmeler için çok önemli bir faktör olan ve yerel ekonomiler için tayin edici bir rol oynayabilen Sparkasse ve kooperatif bankalarının da, uzun vadeliği ve sürdürülebilirliği esas alan tutumlarından dolayı muhafaza edilmeleri gerektiği belirtiliyor.

Çalışma ilişkileri: SPD kendisini işçi hareketi geleneğinin devamı olarak görüyor. Buna uygun olarak, üzerinde ağırlıkla durduğu konulardan biri de, işçi haklarının uygulanması ve geliştirilmesi. Bunun için, temel iktisadi düzen çerçevesinde bugün geçerli olan düzenlemeler korunmalı, yani bağımsız toplu sözleşme hakkı ve toplu sözleşme uygulaması muhafaza edilmeli. Karar yetkisinin toplu sözleşme taraflarından alınıp işletmelere aktarılması genel bir uygulama olmamalı. Asgari

ücretler toplu sözleşme hakkını desteklemeli. İşletmelerde “işletme içi demokrasi” ilkesi uygulanmalı, işçi temsilcilerinin yönetime katılımı ve denetim kurullarında girişimci kararlarına katılım güçlendirilmeli.

Hamburg Programı’na, çalışma ilişkilerini çalışanların lehine dolaysız ya da dolaylı etkilemesi amaçlanan iki yeni konu eklendi: Çalışanların servete katılımı işletmelerüstü fonlar aracılığıyla artırılmalı. Ayrıca işsizlik sigortası geliştirilerek, meslek içi eğitime ve aileye ayrılan zamanı maddi olarak güvence altına alan ve böylece çalışanın işveren karşısındaki konumunu güçlendirmeye katkıda bulunan bir çalışma sigortası haline getirilmeli.

Meslek eğitimi ve meslekte ilerleme eğitimi: Devletin sorumluluğunda okulda verilen eğitimle işyerinde verilen eğitimi bağdaştıran ikili meslek eğitimi sistemi sürdürülmeli. Ancak meslek eğitimi için dayanışmacı bir finansman sistemi talep ediliyor. Bu, daha fazla meslek eğitimi olanağı sağlamak için halihazırda uygulanmakta olan ittifakın çok ötesine geçmek zorunda. Üniversitede lisans eğitimi parasız olarak kalmalı, paralı eğitime geçen eyaletlerde yeniden parasız yapılmalı. Meslekte ilerleme eğitimine, meslek eğitiminin üçüncü ayağı olarak büyük bir önem atfediliyor.

Sanayi politikası: Devlet ve toplum tarafından teşvik edilmesi gereken sektörler arasında özellikle yeni öncü pazarlar (örn. yenilenebilir enerjiler, hizmet ve sağlık sektörü ve yerel zanaat) anılıyor. Kamusal altyapıya yapılacak yatırımlar temel bir görev olarak özellikle vurgulanıyor.

Yani Hamburg Programı bütünü itibarıyla nitel büyüme esasına dayalı bir ekonomi politikası talep ediyor: sosyal denge, ekolojik sürdürülebilirlik ve büyümenin eşit oranda teşvik edilmesi isteniyor.

5.2. Almanya için temel ilkeler – CDU'nun programı

CDU da 2007 yılında yeni bir temel ilkeler programı benimsedi. Bu programda, öz olarak, sosyal piyasa ekonomisi başarılı ve geleceğe açık bir model olarak görülüyor: "CDU sosyal piyasa ekonomisinin partisidir. [...] CDU kolektivizmin sosyalist türünü ve diğer türlerini reddeder. Aynı tutum, sadece piyasaya güvenen ve çağımızın sosyal sorunlarına cevap bulma iradesine sahip olmayan dizginlenmemiş bir kapitalizm konusunda da geçerlidir. Sosyal piyasa ekonomisi, birleşmiş Almanya'da ve küreselleşme çağında da idealimiz olmayı sürdürmektedir" (s. 46 vd.).

"Kolektivizmin" reddi, sosyal piyasa ekonomisinin çıkış noktası ve ana eksen olduğu belirtilen "girişimcilik" ilkesinde de ifadesini buluyor: "CDU özgürlükçü ve sosyal sorumluluğa sahip girişimciliği savunur. Girişimciler ve şirketlerin yöneticileri geleceği sağlam istihdam imkânları yaratmakta ve bıraktıkları olumlu izlenim ve kültürel kimlikleriyle Almanya'nın dünyadaki itibarına katkıda bulunmaktadır. Girişimcilerin başarısı, hareket serbestliğine sahip olmalarına, uygun koşulların ve başarı cazibesinin varlığına bağlıdır" (s. 49).

Temel bakış açısının SPD'ninkinden çok farklı olduğu hemen görülüyor; bu fark, hem hedef hem de izlenecek yol açısından ortaya çıkıyor. CDU'da serbest ve sosyal sorumluluk sahibi girişimcilik, ahlaki ve sosyal sorumluluk çağırısı; SPD'de temel hakların bütün insanlar için geçerli kılınabilmesi için düzenleme ve demokratik katılım. Dolayısıyla, CDU'da genel eğilim, topluma ve çalışanlara karşı sosyal sorumluluğun gereğini yerine getirmeyi her bir girişimcinin kendi sorumluluk duygusuna bırakmak olarak ortaya çıkıyor.

Bu yüzden CDU'ya göre siyasetin oynaması gereken rol de çok sınırlı:

"Sosyal piyasa ekonomisi bir rekabet düzenidir. Sosyal piyasa ekonomisinde politika, düzeni sağlama politikasıdır" (s. 49). Buna göre, devlet şu görevleri yerine getirmelidir: ticaret ve sözleşme özgürlüğünü güvenceye almak, piyasa engellerinden korumak, piyasaya hakim şirketler aracılığıyla güç istismarından korumak, piyasada şeffaflık ve adil rekabet koşullarında piyasaların uluslararası açılımını sağlamak (ayrıca bkz s. 49 ve 52).

O halde, devletin piyasa ekonomisiyle ilişkisi içindeki rolü, ana özellikleri açısından liberal anlayışa göre belirleniyor, ama bazı düzenleyici unsurlar da savunuluyor.

Mali sistem: Uluslararası sermaye piyasalarının ve mali piyasaların giderek daha fazla önem kazanması olumlu bir gelişme olarak değerlendiriliyor ve Almanya'da yapılacak yatırımların doğuracağı fırsatlar vurgulanıyor: "Private Equity Fonları gibi yatırım imkânları arayan fonlar, Almanya'da da, işletmelerin rekabet ve yenilik gücünü artırmaya katkıda bulunabilir" (s. 52). Riskin, özel yatırımcı grupların piyasada sahip olduğu güçten kaynaklandığı belirtilse de, CDU'ya göre mevcut uluslararası kuruluşların katkıları, "güvenilir bir düzenleyici çerçeve" ve şeffaflık oluşturmak için yeterli (ayrıca bkz. s. 52).

Çalışma ilişkileri: CDU'da çalışma ilişkilerinin tarzı, Hristiyan kiliselerinin sosyal etik anlayışından (s. 50) hareketle tasarlanıyor. Bu bağlamda, bireysel gelişme olanaklarına değiniliyor: "Şirketlerin başarılı olabilmesi için iyi eğitilmiş, yaratıcı ve gayretli elemanlara ihtiyaç vardır. Çalışanların, yeteneklerini kapsamlı ve başarılı olarak geliştirebilmeleri için yönetime katılım imkânlarına, sorumluluğa ve bağımsız hareket edebilecekleri alanlara ihtiyaçları vardır. Eğitim ve meslek içi eğitim çalışanların istihdam edilebilme yeteneğinin ve veriminin güvencesidir. Ayrıca, çalışanlar hayatlarını planlayabilmek için iş ilişkilerinin ve sosyal güvenliği düzenleyen yasaların sunduğu güvenceye de sahip olmalıdır. Toplumsal refahtan uygun bir pay almak haklarıdır" (S. 50).

Kolektif koruma önlemlerine ve çalışma ilişkilerinin kolektif olarak düzenlenmesine daha ziyade eleştirel bakılıyor. Bağımsız toplu sözleşme hakkından vazgeçilmiyor, ancak toplu sözleşme taraflarının, katı sektörel sözleşmelerden vazgeçmeleri ve "sorumluluklarını önemli ölçüde işletmelere devretmeleri" (s. 58) isteniyor. Yasalarla mümkün kılınacak "çalışma ittifakları" aracılığıyla işletmelerde yapılacak düzenlemelerin toplu sözleşme düzenlemeleri karşısında daha etkili kılınması öngörülüyor. Böyle bir değişiklik –çalışma hukuku uzmanları arasında hararetle tartışılmakta olan– bir çalışma hukuku devrimine denk düşecektir. Yönetime katılma hakkı talep ediliyor, ancak bu yoldan daha ziyade toplu sözleşmeler karşısında işyerinin güçlendirilmesi hedefleniyor.

Meslek eğitimi ve meslekte ilerleme eğitimi: CDU da meslek eğitiminde ikili sistemi savunuyor, zira bu sistemin "uluslararası rekabette bir yatırım tercihi avantajı ve gençlerin işsizliğine karşı en iyi önlem" (s. 38) olduğu belirtiliyor.

Hem kamu sektörü, hem özel sektör işverenlerinden, daha fazla meslek eğitimi imkânı sunmaları isteniyor, ancak bunun, devletin zorlamasıyla değil, "sorumluluk bilincinden hareketle ve amaca uygun desteklerle" yapılması isteniyor (s. 39). Devlet üniversitelerinde "ödeme imkânlarını zorlamayan" eğitim harçları alınması talep ediliyor.

Bütün olarak değerlendirildiğinde CDU kendisini sorumluluk sahibi girişimci tasarımına dayanan bir sosyal piyasa ekonomisinin koruyucusu olarak takdim ediyor. Ekonomi politikasında, örneğin deregülasyon konusunda yapılan birçok öneride liberal görüşlerden alınmış birçok unsur var.

5.3. "Gelecek yeşildir" – 90 İttifakı/ Yeşiller'in temel ilkeler programı

90 İttifakı/Yeşiller parti programını 2002 yılında kamuoyuna sundu. Burada karşılaştırılanlar arasında, epey farkla en uzun parti programına sahipler. Temel amaç, toplumun sosyal ve ekolojik bir piyasa ekonomisine dönüştürülmesi ve güneş enerjisi çağına adım atılması. Ekolojik kaynakların aşırı kullanımı, geleceğin ana sorunu olarak görülüyor. Ancak gerekli olan dönüşüm, sadece çevre politikası açısından değil, toplumsal politikada da geniş kapsamlı sonuçları ve önkoşulları olan bir proje olarak tasarlanıyor.

90 İttifakı/Yeşiller toplumsal politikada kendi liberal (ama piyasa liberalizmi çizgisinde olmayan) anlayışlarıyla diğer partiler arasındaki mesafeyi vurguluyor: "Çok aşırı ölçüde şirket kârlarına yönelik olan mevcut sosyal piyasa ekonomisi, bu yüzden amacına ulaşamıyor ve acilen geliştirilmesi gerekiyor. Sosyallik devletin resmi dairelerinin işlevine indirgenemez. Toplumsal güçler özgür değilse, yurttaşlar hayatlarını kendi iradeleri doğrultusunda belirleyemiyorsa, yerindenlik ilkesi geçerli değilse, sosyal dayanışma katılış bürokrasiye dönüşür. Bizim amacımız, sivil toplumun devletin olanaklarını kullanarak teşvik edilmesi ve aynı zamanda devletin de sınırlanması. Bu bizi devlet sosyalisti, muhafazakâr ve piyasa liberalisti siyaset modellerinden farklı kılıyor" (s. 43). 90 İttifakı/Yeşiller bu düşünceden hareketle ekolojik, sosyal ve kültürel çıkarların korunmasını sağlayacak bir "düzenleyici çerçeve" talep ediyor (s. 46).

Mali sistem: 90 İttifakı/Yeşiller mali sistemin mevcut haline eleştirel bakıyor. Genel amaç, “piyasaya hakim olan küresel aktörlerin” gücünü kırmak olarak tanımlanıyor: “Biz bu yüzden bir yandan demokratik olarak belirlenmiş bir düzenleyici çerçeveye, öte yandan ekolojik bilgilendirme ve eğitime, çevre dostu teknoloji ve ürünlerin ekonomik açıdan cazip kılınmasına ve sanayile yapılacak anlaşmalara güveniyoruz” (s. 27 vd.). Bu yüzden, piyasaların siyasal sürece dahil edilmesine özel bir önem atfediyorlar: “Ekonomik küreselleşmeyle bu sürecin siyaset tarafından yönlendirilebilirliği ve sistemin bir parçası haline getirilmesi arasında oluşan boşluk kapatılmalıdır. Avrupa Birliği, devletlerin ortak sorumluluğu yolunda bugüne kadar atılmış olan en önemli adımdır ve devletler bu amaç uğruna ulusal egemenliklerinin bazı birimlerinden feragat etmişlerdir. AB ekonomi politikasındaki neoliberal saplantılarını terk etmeli ve küreselleşmenin sosyal ve ekolojik olarak yönlendirilmesinde daha aktif bir uluslararası rol oynamalıdır” (s. 17).

Bu düşünce küresel ekonomi alanında da ifade ediliyor: Uluslararası kurumların geliştirilmesi, mali transferleri bağlayıcı kuralların ve asgari standartların getirilmesi talep ediliyor (s. 59). Yerel ekonomilerin teşvikine ağırlık verilmekle birlikte, SPD'den farklı olarak, işletmelerin sürekli çalıştığı bankaların ve Sparkasse'lerin (tasarruf sandıkları) küçük ve orta ölçekli işletmeler için oynadığı rolün üzerinde durulmuyor (ayrıca bkz. s. 54 vd.).

Çalışma ilişkileri: Çalışma ilişkilerinde 90 İttifakı/Yeşiller için hareket noktası “olabildiğince çok sayıda insanın ekonomik hayatta bilinçli aktörler haline gelebilmesi” (s. 47). Bunun sağlanabilmesi için, güçlü toplu sözleşme taraflarının ve bağımsız toplu sözleşme yapma hakkının da, güçlü işçi temsilciliklerinin de korunması gerekiyor. Ayrıca, alansal geçerliliğe sahip toplu sözleşmeler önemli olmakla birlikte, “ekonomik gelişmede ve istihdam yapısındaki çeşitlilik artışı bölgesel ve sektörel bazda farklılaştırılmış ücret çözümlerini” gerekli kılıyor (s. 48). Belli ki, daha uzun vadeli ve genel düzenlemeler içeren toplu sözleşmeler ve bunların daha esnek, bireysel, sektörel ve bölgesel sözleşmelerle desteklenmesi öngörülüyor. 90 İttifakı/Yeşiller de “halkın üretici servete katılmasını” savunuyor (s. 131). Bundan işletme içi düzenlemelerin mi, işletmeler üstü fonların mı kastedildiğini belirtmiyorlar. Ancak, mülkiyette pay sahibi olmak ve yönetime katılımın birbirinden ayrı ele alınmaması gerektiğini, işyeri ve şirketin yönetimine katılımın “dönüşüm içinde bulunan toplumsal gereklere ve ihtiyaçlara uyumlu hale getirilmesini” talep ediyorlar (s. 131). Bu gerek ve ihtiyaçların neler olduğu ise, metinde yer almıyor.

Meslek eğitimi ve meslekte ilerleme eğitimi: 90 İttifakı/Yeşiller için meslek eğitiminde önemli olan, öğrenen bir toplum içinde her insanın kendi eğitim biyografisini bireysel olarak biçimlendirebilme imkânına sahip olması (s. 99). Bu amaçla, daha kısa bir ilk meslek eğitimi ve eşlik edici nitelikte meslekte ilerleme eğitimleri savunuluyor, yani bir tür “bileşenler sistemi” (s. 99). İlk meslek eğitiminin –sürdürülebilirlik ilkesine uygun olarak– (mesleki ve meslekler üstü) “temel vasıflar” üzerine yoğunlaştırılması gerektiği söyleniyor (s. 100). İşyerindeki somut günlük çalışmaya yönelik uzmanlaşmayı sağlamak, işletmelerin sorumluluğuna bırakılıyor. SPD ve CDU ile karşılaştırıldığında bu görüşler muğlak kalıyor: İkili meslek eğitimi sisteminin muhafaza edilip edilmeyeceği, işletmelerin (hem maddi olarak, hem de meslek okullarıyla işbirliği içinde eğitim içeriklerinden) sorumlu tutulup tutulmayacağı belirsiz. Hayat boyu sürecek bir öğrenmenin finansmanının ve örgütlenmesinin güvenceye kavuşturulup kavuşturulmayacağı, eğer kavuşturulacaksa bunun nasıl sağlanacağı da cevapsız kalan sorulardan biri. Sadece sözleşme taraflarına atıfta bulunuluyor ve “özel ve kamusal kaynaklar arasında bir denge” olması gerektiği söyleniyor (s. 103).

Genel özellikleri açısından 90 İttifakı/Yeşiller sürdürülebilirliği esas alan bir program sunuyor. Devletle ekonomi arasındaki ilişki, yani eşgüdümlü bir ekonominin nasıl olabileceği konusunda, program, liberal tutumlarla (örn. düzenleyici çerçeve ve eğitim sistemindeki bireysel paylar) sosyal demokrat tutumlar arasında bir karışım görünümü veriyor. Bunun, kendi içinde tutarlı bir toplum modeli olup olmadığı belirsiz.

5.4. FDP'nin Karlsruhe Tezleri

Jochen Dahm ve Simon Vaut

FDP 2012 yılında Karlsruhe'de yeni bir temel ilkeler programı benimsedi. Program 22 Nisan tarihinde kabul edildi. Başlığı: "Özgürlük Sorumluluğu: Açık Bir Yurttaşlar Toplumu için FDP'nin Karlsruhe Özgürlük Tezleri. Program, 101 tezde liberallerin siyasal anlayışını tarif ediyor. FDP'nin ekonomi politikasına yaklaşımlarında, özellikle sosyal piyasa ekonomisinin güçlü savunusu dikkati çekiyor. Şöyle diyor FDP: "Demokrasimizde liberal hukuk devleti ve sosyal piyasa ekonomisi bir arada liberal temel düzeni oluştururlar." (s. 13)

FDP sosyal piyasa ekonomisini şöyle ayrıntılandırıyor: "Sosyal piyasa ekonomisi, ekonomi için liberal değerler düzenidir. Refah, istihdam ve sosyal denge yaratmayı hedefleyen ve sürdürülebilir bir ekonomik faaliyetin sorumluluğunu üstlenmeyi mümkün kılan bir ekonomik düzendir. Sahip olduğu özel güç eskiden beri buradan kaynaklanmaktadır." (s. 78)

Bu el kitabının 3.2. bölümünde, büyük rağbet gören sosyal piyasa ekonomisi kavramının birbirinden çok farklı siyasal akımlar ve çıkar grupları tarafından kullanıldığına işaret edilmişti. Bu, bir ölçüde keyfiliğe yol açıyor. Sosyal piyasa ekonomisi içinde sosyal politika ve düzenleme arasındaki denge ise, birbirinden çok farklı yorumlara konu oluyor. Örneğin FDP, sosyal piyasa ekonomisini sosyal güvenlik sistemleriyle bağlantısı içinde "Özgürlüğümüz hiçbir zaman tamamen kazanılmadı" (s. 16) başlığı altında ele aldığı zaman, bunu açıkça görüyoruz. Bu başlık altında şunlar söyleniyor: "Sosyal sistemler üzerine aşırı yük yüklenmesi, özgürlüğü ve sosyal piyasa ekonomisini tehlikeye sokar." (S. 17)

Mali sistem: FDP şirketlerin finansmanı konusuna temel ilkeler programında yer vermiyor. Ancak, programda birkaç kez konu edinilen 2008 mali piyasa krizinin etkisiyle "bankalar üzerindeki denetimin güçlendirilmesi" (s. 80) talebini dile getiriyor ve şu görüşü savunuyor:

"Bankalar, fonlar ya da şirketler sistem için tayin edici bir önem kazandıkları zaman sosyal piyasa ekonomisi için tehdit oluşturabilirler." (s. 18) Ancak şunu da ilave ediyor: "Ama mali kriz ve devlet borçları krizi, sosyal piyasa ekonomisi fikri hakkında kuşku yaratan doğmasına yol açtı. Artık sol partiler dışındaki partiler de, piyasa yönelimli bir devletçi ekonomiye benzeyen politikalar uyguluyor." (s. 8)

Çalışma ilişkileri: FDP programında yer alan 101 tezde sendikalardan iki kez söz ediliyor; ikisinde de yurttaşların etkinlik gösterebilecekleri yerler olarak (ayrıca bkz. s. 67 ve s. 71). “Toplu sözleşme” ya da “toplu sözleşmenin tarafları” gibi ifadeler FDP programında yer almıyor. Bir kez bağımsız toplu sözleşme yapma hakkından bahsediliyor (ayrıca bkz. s. 83). FDP programında çalışanlar birey olarak ele alınıyor. Örneğin şöyle deniyor: “Sosyal piyasa ekonomisi girişimcilik ruhu sayesinde olduğu gibi, şirketleri için gayret sarf eden çalışanlar sayesinde de hayat bulur.” (s. 82)

“Piyasada sorumluluk, bilinçli tüketiciler, iş dünyasının saygın insanları, yönetime katılan çalışanlar” (s. 81) başlıklı 80. tezde, başlıkta yer alan “yönetime katılma” ifadesi dikkat çekiyor. Bu ifade, metnin izleyen kısımlarında ale alınıp açıklanmıyor ancak şu talep dile getiriliyor: “Çalışanlar, şirketin başarısından, bugüne kadar olduğundan daha fazla pay almalıdır.” (s. 83)

Meslek eğitimi ve meslekte ilerleme eğitimi: FDP ikili meslek eğitimi sistemini “başarılı” (s. 52) ve “birçok ülkenin örnek aldığı” (s. 58) bir model olarak değerlendiriyor. Programda devamlı şöyle deniyor: “İşyerinde ve okulda verilen eğitimi birleştirerek bir bütün haline getiren meslek eğitimi, zanaatların, ekonomi ve idare çevrelerinin yüksek vasıflı yeni elemanlar edinmesini uzun vadeli olarak garanti altına alır.” (s. 58)

Programda aynı zamanda meslek içi eğitimin önemi de vurgulanıyor: “Bu yüzden liberaller için eğitim okuldan, meslek eğitiminden ya da yükseköğretimden sonra sona ermez. Eğitim, mesleki ve genel eğitimin sürdürülmesi anlamında hayat boyu süren bir görevdir.” (s. 55) Bu hakkın nasıl kullanılacağı konusunda programda çelişkili ifadeler var. Bir yandan meslekte ilerleme eğitimi konusunda şöyle bir ifade yer alıyor: “Biz bu konuda bireylerin ve şirketlerin yanında devlete de sorumluluk düştüğüne inanıyoruz. Devlet, bireysel gayretleri, özel eğitim tasarrufunu ya da meslekte ilerleme eğitimi teşvik etmek yoluyla destekleyebilir.” (s. 55)

Ancak öte yandan programda şöyle deniyor: “İşverenler ve çalışanlar, elemanların işletme içi ve bireysel geliştirici eğitiminden eşit derecede sorumludur. Çünkü meslekte ilerleme eğitimi, işsizliğe karşı alınabilecek en iyi kişisel tedbirdir. Sözleşme taraflarının kendi sorumluluklarını üstlenmeleri yoluyla, devletin bağımsız toplu sözleşme hakkına müdahalesinden feragat edilebilir.” (S. 83)

Konumlandırma: FDP'nin Karlsruhe Tezleri öncesindeki temel ilkeler programını oluşturan Wiesbaden İlkeleri, gayet açık olarak, eşgüdümlü olmayan kapitalizm hedefine yönelikti.⁶ Bu özellik, 2008 mali piyasalar krizinden sonra, dizginlenmemiş piyasalara toplumda genel olarak daha eleştirel bakılan bir ortamda oluşmuş olan yeni programda o kadar belirgin değil. Bu, kısmen, bazı alanlarda konunun içeriğine dair açıklamaların eksikliğinden kaynaklanıyor. Öte yandan, yeni programda kullanılan dil de daha muğlak ve hedeflere hangi araçlarla ulaşılabileceğinden ziyade, hedefin kendisini tarif ediyor. Bunun iyi bir örneğini, şu cümlede görüyoruz: "Sosyal piyasa ekonomisini savunmak için, sosyal piyasa ekonomisini güçlendirmek zorundayız." (s. 9)

FDP bir yandan, eşgüdümlü kapitalizmin bazı unsurlarını, örneğin ikili meslek eğitimi sistemini özellikle vurgulayarak savunuyor ve hatta metnin bir yerinde devleti "piyasanın hakemi" (s. 80) olarak tanımlıyor. Ama devletin bu rolünü her şeyden önce kartel konularıyla bağıntısı içinde ele alıyor.

Öte yandan FDP programının temel tutumu, devlete karşı büyük bir kuşku üzerine bina ediliyor. "Buna karşın biz liberaller devletten ziyade insana güveniyoruz" (s. 23) ve "Biz devletin verdiği sözlere değil, bireysel sorumluluğa güveniyoruz" (s. 23) türünden alıntılar, bu tutumu belirgin kılan örnekler. Şu alıntı da özellikle dikkate değer: "Biz ayrıca sosyal piyasa ekonomisini, vesayetin çok sayıda küçük prangasından kurtarıyoruz." (s. 23) Bu yüzden, FDP diğer partilerle karşılaştırıldığında halen eşgüdümlü olmayan kapitalizme en yakın duran parti.

5.5. Sol Parti Erfurt Programı

Jochen Dahm ve Simon Vaut

WASG ve PDS'nin birleşmesinden doğan Sol Parti'nin parti programı 23 Ekim 2011'de Erfurt'ta yapılan genel kurulda kabul edildi ve ardından parti üyelerinin oylarıyla kesinleşti. Bu program, 2007 Mart'ından kalan "Programatik Kuruluş Belgesi'nin" yerini aldı.

Sol Parti programı beş bölümden oluşuyor. Parti, önsözde geçmişine, dolayısıyla aynı zamanda SED⁷ dönemine eğiliyor. İkinci ve üçüncü bölümler partinin ekonomi politikasındaki tutumunu belirlemede en önemli kısımları oluşturuyor ve

⁶ Bu konuda bu kitabın 2. baskısına bakınız.

⁷ SED: Demokratik Alman Cumhuriyeti'nin devlet partisi (çev. notu)

“Kapitalizmin krizleri - Uygarlığın krizleri” ve “21. yüzyılda demokratik sosyalizm” başlıklarını taşıyor.

Sol Parti, mevcut ekonomik sistemi “küresel kapitalizm” (s. 4) olarak tanımlıyor. Programa göre bu sistem şöyle sonuçlar doğuruyor: “Giderek genişleyen bir düşük ücret sektörü, istihdam tahribatı, sosyal desteklerin geriletilmesi, yoksullaşan belediyeler, yetersiz meslek eğitimi olanakları, eğitim alanında sosyal ayrıcalıklar, iki sınıflı tıbbi hizmetler, yoksulluk içinde yaşayan ve insan onuruna yaraşır bir bakım hizmetinden yararlanamayan yaşlılar” (s. 4).

Sol Parti bunlara alternatif olarak “başka bir ekonomi ve toplum düzenini” savunuyor: “Demokratik sosyalizm” (s. 4). Programda şöyle deniyor: “Sol Parti, üretim ve dağıtımın piyasa tarafından yönlendirilmesini, demokratik, sosyal ve ekolojik kurallara ve denetime tabi kılan farklı ve demokratik bir ekonomik düzen için mücadele etmektedir. Bu düzen, asgari ihtiyaçların karşılanmasında, toplumsal altyapıda, enerji ve finans sektörlerinde demokratik denetime tabi kamu mülkiyetine dayalı olmalıdır.” (s. 5–6)

Mali sistem: Parti, şirketlerin finansmanının hisse senetleri yoluyla sağlanmasına eleştirel bakıyor: “Büyük yatırım sahipleri ve mali yatırımcılar, hisse senetlerine genellikle kısa süreli yatırımlar yaptıkları şirketleri, ne pahasına olursa olsun rasyonalizasyon hamlelerine, şirketin az kazanç getiren birimlerini terk etmeye, ücretleri, çalışma standartlarını ve sosyal standartları düşürmeye zorluyor.” (s. 22)

Parti, kredi finansmanları konusunda şunu talep ediyor: “Bankalar, bilanço toplamalarının, asgari sınırı tespit edilecek bir kısmını küçük ve orta ölçekli işletmelere düşük faizli kredi olarak vermekle yasal olarak yükümlü kılınmalıdır.” (s. 39)

Programda bir yandan da özel bankaların devletleştirilmesi genel bir talep olarak dile getiriliyor (ayrıca bkz. s. 39) ve şöyle deniyor: “Sol Parti üç ayaktan oluşan bir bankacılık sistemini savunmaktadır: Sparkasse (tasarruf sandığı), kooperatif bankaları ve büyük devlet bankaları.” (s. 32)

Çalışma ilişkileri: Sol Parti Almanya’yı bir “sınıflı toplum” olarak görüyor (s. 18). Programda şöyle deniyor: “Çalışanların büyük çoğunluğu bağımlı eleman olarak çalışıyor. Yarattıkları değer in sadece bir kısmını ücret olarak alıyorlar, kalan kısmı sermaye sahiplerinin mülkiyetine geçiyor.” (s. 18)

Sosyal piyasa ekonomisi Sol Parti açısından “ücretli iş ile sermaye arasında [...], sermayenin egemenliğini sorgulamayan bir uzlaşmaydı” (s. 14). Programda, buna uygun olarak şöyle deniyor: “Ücrete bağımlı çalışanların ortak çıkarı, işletme içinde, toplu sözleşmelerde ve yasalarda yapılacak düzenlemeler aracılığıyla gelirlerini yükseltmek, çalışma koşullarını ve sosyal güvencelerini daha iyi duruma getirmek ve böylece kapitalist egemenliği ve sömürüyü sınırlamaktır.” (s. 19)

Parti, “çalışanların mücadele araçları olarak siyasal grevleri ve genel grevleri” (s. 7) ve “sendikaların örgütsel dava açma hakkına” sahip olmasını savunuyor (s. 37). Talepleri: “Toplu sözleşmelerin genel bağlayıcılığa sahip sözleşmeler olarak kabul edilmesi, bugünkü düzenlemelere oranla kolaylaştırılmalıdır” (s. 36) ve “kitlesel işten çıkarmalar yasaklanmalıdır” (s. 38).

Meslek eğitimi ve meslekte ilerleme eğitimi: Sol Parti, meslek eğitimi olanaklarının “ülkenin bütününe kapsayacak ve seçme olanağı sunacak şekilde” (s. 58) tanınmasını ve finansmanın dayanışmacı sosyal sigorta primleriyle” (s. 58) güvence altına alınmasını savunuyor. İkili meslek eğitimi sistemini “meslek eğitiminin çekirdeği” (s. 58) olarak değerlendiriyor ve muhafaza edilmesi gerektiğini belirtiyor. Bu eğitimin kalitesini yükseltmeyi, “meslek eğitimi görenlerin, kararlara etkili katılım haklarına” (s. 58) sahip olmasını amaçlıyor ve meslek eğitiminde kamunun, işverenlerin ve çalışanların eşit haklarla katılımını talep ediyor (ayrıca bkz. s. 58)

Sol Parti, üniversitelerin ve yükseköğrenim görenlerin sayısının artırılmasından yana (ayrıca bkz. s. 58). Aynı zamanda “meslekte ilerleme eğitimi ve hayat boyu öğrenmeyi kamunun görevi ve bireysel bir hak olarak geliştirmek” amacıyla (s. 58). Taleplerden biri şöyle ifade ediyor: “Meslek eğitimi gören bütün yetişkinler, bireysel ihtiyaç halinde, ihtiyacı karşılayan ve ebeveyninden bağımsız bir teşvik almalıdır.” (s. 59)

Değerlendirme

Sol Parti, genel hatları itibarıyla devlete çok fazla ağırlık veren bir program sunuyor. Eşgüdümlü kapitalizm ve eşgüdümlü olmayan kapitalizm şemasında partinin yerini kesin olarak belirleyebilmek zor. Gerçi program bir yandan son derece güçlü bir eşgüdüm hedefinin savunusu gibi okunmaya müsait. Ama Sol Parti, aynı zamanda mevcut ekonomik sistemi temelden aşma hedefini de dile getiriyor. Fakat alternatifin tarif edilmesinde program muğlak kalıyor; demokratikleşme,

kamusallaştırma ve düzenleme türünden sloganlardan oluşan kabaca değinilerle yetiniliyor. Yani Sol Parti programı, eşgüdümlü kapitalizmin güçlendirilmesiyle köklü bir sistem değişimi talebi arasında gidip geliyor.

Sol Parti programına hakim olan ifadeler “istiyoruz”, “talep ediyoruz” ve “olmalı” mantığıyla kurulmuş cümleler. Örneğin: “Çokuluslu şirketlerin gücü dizginlenmeli, sınırlanmalı ve kırılmalıdır.” (s. 14)

Bu son derece soyut hedefler arasında neredeyse hiçbir öncelik gözetilmiyor ve bazen talepler gelişigüzel, aralarında bir bağlantı kurulmaksızın, ardarda sıralanıyor. Bir şeyin reddedilmesi söz konusu olduğunda ise, programda yer alan ifadeler somutlaşıyor. Partinin kendi yapıcı fikirleri, reddiyelerine oranla genellikle muğlak kalıyor.

5.6. Programların, sosyal demokrasinin hedefleri açısından değerlendirilmesi

Sosyal demokrasi, Birleşmiş Milletler tarafından 1966 yılında sunulan ve ülkelerin çok büyük bir çoğunluğunca kabul edilmiş bulunan temel haklar sözleşmelerinin formel olarak geçerli ve fiilen etkili olmalarını esas alır. Elinizdeki kitapta şimdiye kadar verilmiş olan bilgiler, özellikle eşgüdümlü (örneğin İskandinav) piyasa ekonomilerinin, sosyal demokrasinin normatif taleplerine yakın olduklarını gösterdi. Bu yüzden sorulması gereken soru, partilerin, eşgüdümlü piyasa ekonomisinin sürdürülmesi ya da değişime uğratılması konusunda nasıl bir tavra sahip olduklarıdır.

Beş partinin programları, birer “niyet açıklaması” olup, bu partilerin –tabii siyasal gücü elde etmeleri halinde– Almanya’nın ekonomik ve toplumsal sistemini hangi yönde geliştirmeyi amaçladıklarını belirtir. Partilerin kendi programlarını ne ölçüde uygulayacakları burada bir tarafa bırakılmak zorundadır.

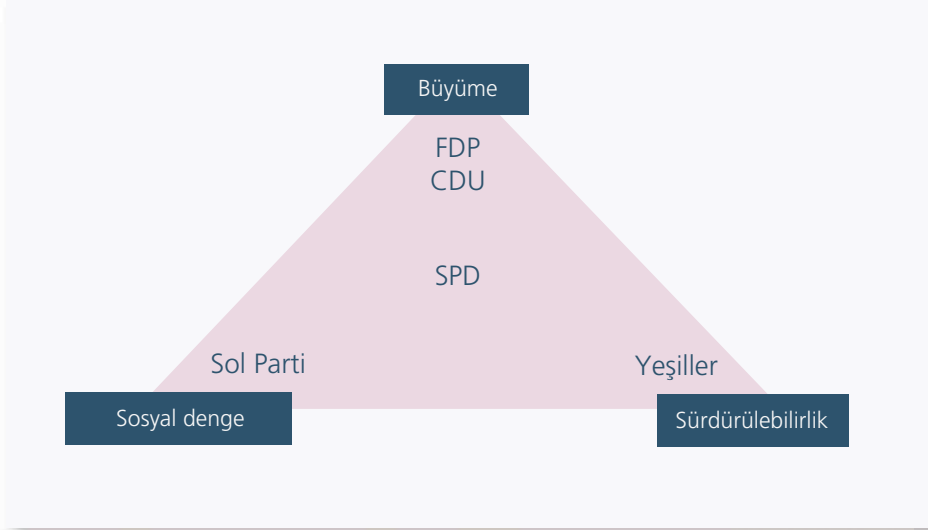
Genel olarak –ki burada kuşkusuz kişisel değerlendirmeler de rol oynuyor– şöyle bir sonuca varmak mümkün:

- **CDU** bu bağlamda bugünkünden daha düşük düzeyde bir eşgüdümlü piyasa ekonomisini savunuyor. Liberal ekonomi fikriyatını çağrıştıran düşüncelerle bireysel düzeyde ahlaklı bir girişimcilik fikri bir araya getiriliyor. Yönetime katılımın ve yönlendirmenin kolektif biçimleri eğilim olarak reddediliyor ya da azaltılmaları ve esnekleştirilmeleri isteniyor.
- **FDP**, programında en açık tarzda eşgüdümlü olmayan liberal bir piyasa ekonomisini savunuyor. Takdim edilen toplum modelinin neden “sosyal piyasa ekonomisi” olarak değerlendirilmesi gerektiği ise belirsiz kalıyor.
- **90 İttifakı/Yeşiller** bir “güneş enerjisi toplumuna” dönüştürülmesi istenen eşgüdümlü piyasa ekonomisini savunuyor. Bu amaçla, liberal fikirlerden, sivil toplum unsurlarından ve kolektif yönlendirme unsurlarından yararlanılıyor. 90 İttifakı/Yeşiller’in programı bütün parti programları içinde en uzun olanı, ama eşgüdümlü ekonominin somut tarifi konusunda yeterince açık değil.
- **Sol Parti**, ekonomide düzenlemeleri ısrarla savunuyor ve bireyi koruyan bir devletten yana tavır alıyor. Ancak bir ölçüde bu değerlendirme çerçevesinin dışına düşüyor. Zira Sol Parti, mevcut ekonomik sistemin köklü olarak aşılması hedefini dile getiriyor. Ancak alternatifin tarifinde parti programı somut değil.
- **SPD**, programında açıkça eşgüdümlü piyasa ekonomisini ve bunun çerçevesinin genişletilmesini savunuyor. Genişletme ise, BM sözleşmelerinde belirlenmiş olan kapsamlı özgürlük haklarının tarifine dayanıyor. Ancak, toplumun yönlendirmesini günün gereklerine uygun hale getirme ihtiyacından da söz ediliyor. Bu noktada özellikle sürdürülebilirlik, mali piyasaların uluslararasılaşması, ekonomik süreçlerin esnekleşmesi ve sosyal güvenceyle donatılması göz önünde bulunduruluyor.

Bu değerlendirmeye göre partiler, yukarıda anılan üç ekonomi politikası hedefi açısından şöyle konumlandırılabilir:

CDU ve FDP büyüme hedefine belirgin bir sempati duyuyor ve diğer hedefleri eğilim olarak bu hedefin altında görüyor. “Sosyal denge” fikri reddediliyor ya da kuşkuyla karşılanıyor.

90 İttifakı/Yeşiller, sosyal ve ekolojik piyasa ekonomisinin “güneş dönüşümü” tasarımıyla öncelikle ekolojik sürdürülebilirlik hedefine yöneliyor. “Sosyal denge” hedefi destekleniyor ancak “nitel büyüme” hedefinin çok belirgin olarak arka plana atıldığı söylenebilir. Sol Parti’de “sosyal denge” hedefine belirgin bir yönelim görülüyor. SPD’de ise bu üç hedefin kapsadığı alanlara eşit ve dengeli bir yönelim saptanabiliyor.

Şekil 8: Partilerin, ekonomi politikasındaki önceliklerine göre şema üzerinde konumlandırılması

Başlangıçta sorulan soruya geri dönersek şunu söyleyebiliriz: Partilerin ekonomik ve sosyal alanlardaki yetkinliklerini birbirinden kesin hatlarla ayırmak, siyasal değerlendirmelerde pek fazla bir şey ifade etmeyen, tehlikeli bir kolaylıktır. Ancak, parti programlarının analizi, ekonominin toplumsal olarak nasıl örgütlenmesi ve siyasetle arasında nasıl bir bağlantı olması gerektiği konusunda siyasal partilerin çok farklı hedeflere yöneldiklerini de ortaya koyuyor. Partilerin oluşturduğu coğrafyada kendimize yön çizebilmek ve seçim yapabilmek, ancak daha geniş çizilmiş bu çerçeveye bakarak mümkün olabilir.

6. EKONOMİK DÜZENLER: ÜLKE MODELLERİ

Bu bölümde ele alınan konular:

- Eşgüdümlü kapitalizm ve eşgüdümlü olmayan kapitalizm tipleri arasında yukarıda yapılan ayırım temelinde David Soskice ve Peter A. Hall'ın kuramına göre farklı ekonomik sistemler karşılaştırılıyor.
- Araştırmaya konu edilecek boyutlar, finansman sistemi, çalışma ilişkileri, meslek eğitimi sistemi ve şirketler arasındaki ilişkilerden oluşuyor.
- Gözlemlerin odağında ABD, İngiltere, Almanya, İsveç ve Japonya yer alıyor.
- Bu ülkeler geniş bir tayfı kapsıyor. ABD eşgüdümlü olmayan ideal tipe, İsveç ise eşgüdümlü ideal tipe en fazla uygun düşen ülkeler.
- Bu farklı ekonomi modelleri, açık pazarlar dönemlerinde de yan yana varolabiliyor. Bağlı oldukları önkoşullar birbirinden farklı ve sosyal demokrasi açısından değerlendirildiklerinde farklı yargılara varılması gerekiyor.

6.1. ABD⁸

Simon Vaut

ABD eşgüdümlü olmayan piyasa ekonomisine tipik bir örnek (Meyer 2005a: 279 vd.); piyasa liberalizmi, devlet müdahalesine kuşkuyla yaklaşım ve bireycilik geleneklerinin bir parçası. Amerikan ekonomik sisteminin ana hedefleri, tüketiciye hizmet etmek ve servet artışını mümkün kılmak; bu da temel haklar pahasına oluyor (Gilpin 2001: 150).

Bu yargı, bazı dönemlerde geçerliliğini kısmen kaybediyor. Örneğin 1930'larda Başkan Franklin D. Roosevelt, kapsamlı reform programı "New Deal" aracılığıyla, ekonominin daha eşgüdümlü bir hale gelmesine dayalı bir siyaset uyguladı. Başkan Lyndon B. Johnson'ın 1960'larda uyguladığı "Yoksullukla Savaş" ("War on poverty") programı da aynı yöneydi. Ama genel görünümü itibarıyla ABD ekonomisi bu dönemlerde de son derece eşgüdümsüz kaldı. Ekonomide eşgüdümlü iye azaltılmasına yönelik siyasetlerse, Başkan Ronald Reagan (1980'ler) ve George W. Bush döneminde uygulandı.

⁸ Ülke örneklerinde ABD ve Almanya ile ilgili bilgiler büyük ölçüde Meyer'den (2005a: 279-282) alınmıştır. Yazara, metinlerinden yararlanma izni verdiği için teşekkür ederiz.

Mali sistem

Amerikan şirketlerinin finansmanı asıl olarak sermaye piyasası üzerinden sağlanıyor. Bu, finans puanlarının şeffaflığını artırıyor, çünkü borsada kayıtlı şirketler düzenli aralıklarla bilançolarını ilan etmek zorunda. Hissedarların mümkün olduğunca yüksek bir kâr payı elde etme isteği, şirket stratejisinde belirleyici oluyor. Bu, "shareholder value" (hissedar değeri) ilkesi olarak adlandırılıyor.

Sermaye elde etmek, hissedarların, şirketin kâr ihtimaliyle ilgili öngörülerine bağlı. Şirket birleşmeleri ve devirleri, diğer ülkelere oranla daha az düzenlemeye tabi. Bu nedenlerden dolayı ABD şirketlerinin yöneticileri, olabildiğince kısa süre içinde olabildiğince yüksek kazanç elde etme baskısı altındalar. Kazancın çok düşük gerçekleşmesi, yönetimin işine son verilmesi, borsa üzerinden sermaye kaybı ya da şirketin devriyle sonuçlanabiliyor.

Çalışma ilişkileri

ABD’de sermaye ve emek örgütleri, toplumun tamamına karşı sorumluluk taşıyan aktörler olmaktan ziyade sektörel çıkarların lobi örgütlenmeleri özelliğine sahip. İşçi sendikaları ve işveren örgütleri eşgüdümlü piyasa ekonomilerindekilere oranla çok zayıf ve etkili üst kuruluşlara neredeyse hiç sahip değiller. Ancak bazı sektörlerde, kısmi çıkarları etkili olarak savunan güçlü sendikalar var. Örneğin Kaliforniya’da gardiyanların iyi örgütlenmiş bir sendikası var ve bu sendika, ceza infazının düzenlenmesine varıncaya kadar birçok konuda siyaset üzerinde küçümsememeyecek bir etkiye sahip. Fakat örgütlü üyelerin bireysel çıkarları, kamunun çıkarlarından önde geliyor. İşten çıkarmalara karşı kanuni bir koruma tedbiri ABD’de hemen hemen hiç yok. Bu yüzden çalışma ilişkileri kısa vadeli istihdama ve işyeri düzeyinde ücret pazarlıklarına dayanıyor. Eşgüdümlü piyasa ekonomilerinde rastlanan toplu sözleşmeler, ABD sendikalarının onyıllardır giderek daha da zayıflamış olmasından dolayı, neredeyse bilinmiyor. Robert Reich, sendikaların 1955’te %33 olan örgütlülük oranından 2006 yılında %8’e kadar gerilemesini iki etkene bağlıyor: birincisi, şirketlerin açıkça sendika düşmanı bir politikaya sahip olması; ikincisi, hükümet politikasının giderek artan ölçüde sendika düşmanı hale gelmesi. Örneğin Başkan Ronald Reagan 1981’de greve giden uçuş kontrol görevlilerine hayat boyu meslekten men cezası verdi (Reich 2008: 108 vd.).

Eğitim ve meslek eğitimi sistemi

Genel özelliği esneklik olan çalışma piyasası, daha ziyade şirketler ve sektörler üstü kullanılabilir vasıflar kazandıran bir meslek eğitimi sistemiyle takviye

Finansman sermaye piyasası üzerinden

Kısa vadeli kâr baskısı

İşçi ve işveren örgütleri, toplumun tamamını fazla gözetmiyor

İşten çıkarmak çok kolay

Sendika düşmanı politika yüzünden zayıf sendikalar

Genel mesleki vasıflar

ediliyor. Çalışanlar, konjonktüre göre oldukça kolay işe alınıp işten çıkarılabiliyor (“hire and fire”). Çalışma piyasasında uyulması gereken düzenlemeler görece az ve istihdamdaki dalgalanmalar yüksek olduğu için, Amerikalı çalışanlar, bir sonraki işlerinde de kullanabilecekleri genel meslek eğitimlerine yatırım yapmayı tercih ediyor. Şirketler de, işveren birlikleri arasındaki eşgüdümün zayıf olmasından dolayı, sanayinin spesifik ihtiyaçlarına uygun meslek eğitimi programları için işbirliği yapmayı başaramıyor. Sonuç olarak, ABD’de çalışanlar, kendilerine genel yetenekler kazandıran ve konjoktüre duyarlı hizmet sektörlerine çok uygun düşen mesleki eğitimi tercih ediyorlar. Bu ise, birçok şirket ve sektör için uzman eleman eksikliği doğuruyor.

Savunma sektöründen yapılan çapraz sübvansiyonlar

Kamusal olarak finanse edilen bilimsel çalışmaların finansman eksiklikleri kısmen savunma sektöründen yapılan çapraz sübvansiyonlarla kapatılıyor. Sivil sektörde uygulamaya konan birçok yenilik, askeri gelişmelerden kaynaklanıyor. Bu, örneğin uçak imalatında, uydu teknolojisinde ve enformasyon teknolojisinde geçerli (Reich 2008).

Şirketler arasındaki ilişkiler

Amerikan şirketleri arasındaki rekabet, şirketlerin birbirleriyle, devletle ve sendikalarla işbirliği yaptığı, İsveç ya da Almanya gibi eşgüdümlü piyasa ekonomilerine oranla çok daha güçlü (Hinchmann 2006: 350). Şirketler arasında iç içe geçişler zayıf: Ne bankalar ne de diğer şirketler birbirlerinin denetim kurullarında temsil ediliyor. ABD’de başından beri ekonomik faaliyet özgürlüğü fikri hakim olageldi; bundan dolayı devlet, ekonomik hayata, ancak piyasanın işlerliğini korumak ve örneğin kartel oluşumlarını engellemek için müdahale ediyor. Kartelleri önleyici kapsamlı hukuki düzenlemeler, şirketler arasında, örneğin ortak fiyat belirleme türünden işbirliklerini önlemeye yönelik.

Özetle ABD

ABD’nin büyük ölçüde eşgüdümsüz olan piyasa ekonomisi, şirketlere piyasadaki gelişmeler karşısında esnek davranabilme imkânı veriyor ama aynı zamanda, piyasadaki değişmelere kısa süre içinde uyum gösterme baskısını da artırıyor. Bu yüzden ABD’deki çalışma ilişkileri sistemi, uzun vadeli istikrarlı istihdam gerektiren karmaşık üretim stratejilerinin geliştirilmesi konusunda fazla etkin değil. Sistem, bunun yerine, örneğin bilişim teknolojisi gibi, risk sermayesi gerektiren yeniliğe açık sektörlerle ve genel vasıflar kazandıran bir meslek eğitimi profili ve düşük ücretler üzerine kurulu büyük bir hizmet sektörüne uygun düşüyor.

Şirketler arasında iç içe geçişler zayıf

Büyük ölçüde eşgüdümsüz piyasa ekonomisi

ABD		
Kişi başına gayrisafi yurtiçi hasıla, 2008	38.800 €	Kişi başına satınalma gücü standardında (SGS) GSYİH; bir SGS, 27 üyeli AB ortalamasında bir avronun satınalma gücüne denktir (Kaynak: Eurostat)
Ortalama ekonomik büyüme, 1990–2007	% 2,0	Sabit fiyatlarla kişi başına ortalama yıllık ekonomik büyüme (Kaynak: Human Development Index 2009, s. 195)
Kamu borçlanması, 2008	% 70,7	GSYİH % oranı olarak (Kaynak: Federal Maliye Bakanlığı, 12/2009 aylık raporu, s.99)
Cari denge, 2008	% – 4,9	Toplam mal ihracat ve ithalatı dengesinin GSYİH'ye yüzdesi (Kaynak: Internationaler Währungsfonds. World Economic Outlook 10/2009, s. 187)
İstihdam oranı, 2008	% 70,9 (% 65,5)	15-64 yaş arası çalışan nüfusun (kadınların) toplam nüfusa oranı (Kaynak: Eurostat)
İşsizlik oranı, 2008	% 5,8	İşsizlerin çalışan nüfusa oranı (Kaynak: Eurostat)
Gini katsayısıyla ölçülen gelir eşitsizliği, 2009	% 40,8	Gelirin eşitsiz dağılımını gösteren değer, % 100= azami eşitsizlik (Kaynak: Human Development Report 2009, s. 195)
Erkeklerin gelirene oranla kadınların geliri	% 62	Kadınların, erkeklere oranla elde ettiği gelir (Kaynak: Human Development Report 2009, s. 186)
Yoksulluk endeksi, 2009	% 15,2	Yoksulluk endeksi, çeşitli göstergelerden oluşur (ortalama yaşam süresi, okuma yazma oranı, sağlık hizmetlerinin erişilebilirliği v.d.) 0= asgari yoksulluk, 100 = azami yoksulluk (Kaynak: Human Development Report 2009, s. 180)
Sendikal örgütlenme oranı, 2007	% 11,6	Sendikalarda örgütlü çalışan nüfus oranı (Kaynak: OECD)

Özel kişilerin zenginliğiyle kamunun fakirliği el ele

ABD, sahip olduğu ekonomik sistemle, Avrupa ülkelerine oranla daha yüksek büyüme oranlarına ulaştı: 1990'lardan bu yana Amerikan ekonomisi ortalama %3 oranında büyürken, AB ülkelerindeki büyüme %2,2 oldu. Ancak bu refah artışı ABD'de giderek daha eşitsiz dağılıyor. 1950'lerde şirketlerin yönetim kurulu üyelerinin kazancı aynı şirkette çalışan işçilerin ücretinin 25 katı iken, bugün bu fark ortalama 350 kata yükseldi (Reich 2008: 144). ABD'de kamu bütçelerinin verdiği kronik açıklardan dolayı özel kişilerin zenginliğiyle kamunun fakirliği el ele gidiyor. Bu, kamusal altyapının, başka ülkelere oranla daha yetersiz kalmasının da nedenlerinden biri (Hinchmann 2006: 352).

Barack Obama'nın seçilmesiyle siyasette değişim olacak mı?

Barack Obama 2008'de "Change" (Değişim) sloganıyla seçildi. Birçok işaret, siyasette gerçekten bir değişim olacağı yönünde (Vaut 2007 und 2008). ABD'de Demokrat Parti'nin fikir öncülerinden William Galston, 2008 Haziran'ında "How Big Government Got Its Groove Back" başlıklı çok ilgi çeken bir makale yayınladı. Savunduğu tez şuydu: Az düzenleyen ve müdahale eden küçük devlet ideolojisinin devri kapandı. Şimdi yeni bir "Big Government" dönemi başlıyor ve daha fazla düzenleme, daha fazla eşgüdüm ve daha yüksek bir devlet payı getiriyor (Galston 2008).

6.2. İngiltere

Christian Krell

Kapitalizmin öncüsü ...

İngiltere sık sık kapitalizmin öncüsü olarak tanımlanır. Sanayileşme, serbest ticaret ve liberalizm burada başka birçok ülkeden önce gelişti. Ancak aynı zamanda dizginlenmemiş bir kapitalizmin zararları da çok erken bir dönemde belirginlik kazandı. Friedrich Engels'in, 19. yüzyıl ortalarında işçilerin genellikle insanlık dışı koşullarda sürdürdükleri hayatı ve çalışma şartlarını "İngiltere'de Emekçi Sınıfın Durumu" örneğiyle anlatması tesadüf değil.

... yarattığı sorunların da

Eşgüdümlü olmayan liberal piyasa ekonomisi

Kuşkusuz, bu araştırmanın yayınlandığı tarihten bugüne İngiliz kapitalizminde çok önemli değişimler oldu. Ama bazı konularda süreklilik de görülüyor. İngiltere'nin ekonomik düzeni bugün de son derece liberal. Bu yüzden karşılaştırmalı uluslararası kapitalizm araştırmalarında İngiltere eşgüdümlü olmayan liberal bir piyasa ekonomisi olarak tanımlanıyor.

Aşağıda İngiliz ekonomi tarzının en önemli boyutları ele alınıyor.

Finansman sistemi ve mülkiyet yapısı

İngiltere kapitalizminde şirketin halihazırdaki gelir durumu, şirket finansmanında tayin edici bir role sahip. İngiliz şirketleri yatırım yapmak için dinamik hisse senedi piyasalarının ve mali piyasaların “sabırsız” parasına ihtiyaç duyuyor. Buna uygun olarak, sermaye elde etmenin en önemli önkoşulu, yüksek bir rantabiliteye sahip olmak. İngiltere bu özelliğiyle, örneğin uzun süre boyunca Almanya için tipik bir özellik taşımış olan, bankaların bir şirketle uzun vadeli işbirliğine girdiği ve bu sayede şirketin faaliyetleri, stratejileri ve yapıları hakkında ayrıntılı bilgilere sahip olduğu ekonomik sistemden farklı. Birleşik Krallık’ta yatırımcılar ve finansörler, kamuya açıklanan değerlendirme kıstasları temelinde karar veriyor. Bu kıstaslarda, şirketin rantabilitesi ön planda geliyor.

İngiltere’de mülkiyet yapıları da eşgüdümlü piyasa ekonomilerindeki mülkiyet tarzlarından çok farklı. Eşgüdümlü ekonomilerde şirketlere iştirakler genellikle uzun vadeli ve stratejik amaçlar güden yatırımcıların –örneğin başka şirketlerin, bankaların ya da kamu sektörünün– damgasını taşıırken, İngiltere’de durum çok farklı. Bu ülkede şirket sahiplerinin yaklaşık % 80’i, genellikle ilk olarak şirketin olabildiğince yüksek kâr elde etmesiyle ilgilenen mali sektör yatırımcıları ve özel yatırımcılardan oluşuyor.

“Düşmanca devralma” olarak adlandırılan –ve kârı da kısa bir süre içinde devralma amacını güden– şirket devirleri, finansmanın büyük ölçüde piyasadadan sağlanmasından ve mali piyasaların yapısından dolayı, eşgüdümlü piyasa ekonomilerine nazaran daha kolay yapılabiliyor.

Rantabilitenin bu kadar ön planda olması –ve son derece hiyerarşik iç yapı– sayesinde İngiliz şirketleri yeni ve kârlı piyasalara yapısal olarak hızla uyum sağlayabiliyor; fazla kazanç sağlamayan faaliyet dalları da hızla geriye çekiliyor. Ancak öte yandan bu eğilim, İngiliz ekonomisinin tipik bir özelliği olan “short-termism”, yani kısa sürede ulaşılabilen hedeflere yönelme tutumuna yol açıyor.

Çalışma ilişkileri

Bazı dönemlerde İngiliz sendikaları çok güçlü bir görünüm vermiştir. “Winter of Discontent” (Huzursuz Kış) buna bir örnektir. 1978-79 yıllarında ülke çapında yapılan bu grev, Büyük Britanya’nın kamusal hayatını felce uğratmıştı: Çöpler

Finansman mali piyasa ve hisse senedi piyasaları üzerinden

Mülkiyet yapısı: mali sektör yatırımcılarının ve özel yatırımcıların payı yüksek

Kısa sürede ulaşılabilen hedeflere yönelme

Güçlü sendika görünümü aldatici

toplanmadı, toplu taşıma araçları işlemedi ve ölenler gömülemedi. Ama aslında yoğun grev dönemleri genellikle güçlü bir sendikanın varlığını ifade etmez. Güçlü ve iyi örgütlenmiş sendikalar genel olarak, çalışanların çıkarlarını, greve gerek duymaksızın pazarlıklarla korumayı başarırlar. Aynı şekilde "Winter of Discontent" de daha ziyade yetersiz pazarlık gücünün ifadesiydi.

*Sendikalar çok
dağınık*

İngiliz sendikaları uluslararası karşılaştırma içinde değerlendirildiğinde zayıf. Bunun nedenlerinden biri, İngiliz sendika coğrafyasının görece dağınık oluşu. 1990'larda 300'ün üzerinde sendika vardı. Bu sendikalar sektörler değil, meslek gruplarına göre örgütlenmiş, dolayısıyla bir şirkette birçok sendikanın temsil edilmesi, sık rastlanan bir durum. İngiliz sendikalarının zayıf oluşunun ikinci bir nedeni ise, şirketlerin, işçi temsilcilikleri ya da işçilerin temsil edilebileceği başka herhangi bir mekanizmayı barındırmak zorunda olmamaları; bu ise liberal piyasa ekonomilerinin tipik bir özelliği. Örneğin Almanya'daki madencilik ve demir-çelik sektörlerindeki düzenlemelere benzer bir yönetime katılma hakkı, İngiltere'nin oldukça yabancı olduğu bir şey. Üçüncüsü, İngiltere'de sendikaların hakları muhafazakâr Thatcher hükümeti (1979-1990) döneminde sistematik olarak budandı. Bu yüzden bugün sendikal örgütlülük düzeyi nispeten düşük. İngiltere'de sendikalarda örgütlü olan çalışanların oranı yaklaşık % 30. Kamusal sektör, özel sektöre göre çok daha iyi örgütlü.

*İşçi temsilciliği
zorunlu değil*

*Sendikal örgütlülük
düzeyi düşük*

Sadece işçiler değil, işverenler de oldukça az örgütlü. Taleplerini uygulamaya sahip üst örgütlenmeler neredeyse hiç yok ve işveren derneklerinin önemi giderek azalıyor.

*İşyeri düzeyinde
ücret pazarlığı ve alt
sınır (asgari ücret)*

Bu yapılardan dolayı ücretler genellikle işyeri düzeyinde yapılan pazarlıklarla belirleniyor ya da çalışanla şirket arasında bireysel olarak saptanıyor. Ancak 1999 yılından beri, ülke çapında geçerli olan ve daha düşük bir meblağ üzerinde anlaşmaya imkân vermeyen bir asgari ücret uygulanıyor.

İşten çıkarmak kolay

Şirketler ve çalışan bireyler arasındaki ilişkilerin belirlenmesinde, piyasa güçleri, eşgüdüllü piyasa ekonomilerine oranla çok daha hakim. Çalışanlar, şirketlerde görece kısa süre kalıyorlar ve bundan dolayı şirkete hissettikleri bağlılık da genellikle düşük oluyor. İşten çıkarmalar görece kolay yapılabiliyor, çünkü zayıf sendikalar bunları etkin olarak önleyemiyor ve işten çıkarmaya karşı koruyucu yasal düzenlemeler az. Ancak, esnek çalışma piyasalarında vasıflı elemanlar, daha kolaylıkla yeni bir iş bulabiliyorlar.

İngiltere		
Kişi başına gayrisafi yurtiçi hasıla, 2008	29.200 €	Kişi başına satınalma gücü standardında (SGS) GSYİH; bir SGS, 27 üyeli AB ortalamasında bir avronun satınalma gücüne denktir (Kaynak: Eurostat)
Ortalama ekonomik büyüme, 1990–2007	% 2,4	Sabit fiyatlarla kişi başına ortalama yıllık ekonomik büyüme (Kaynak: Human Development Index 2009, s. 195)
Kamu borçlanması, 2008	% 52,0	GSYİH % oranı olarak (Kaynak: Federal Maliye Bakanlığı, 12/2009 aylık raporu, s.99)
Cari denge, 2008	% – 1,7	Toplam mal ihracat ve ithalatı dengesinin GSYİH'ye yüzdesi (Kaynak: Internationaler Währungsfonds. World Economic Outlook 10/2009, s. 187)
İstihdam oranı, 2008	% 71,5 (% 65,8)	15-64 yaş arası çalışan nüfusun (kadınların) toplam nüfusa oranı (Kaynak: Eurostat)
İşsizlik oranı, 2008	% 5,6	İşsizlerin çalışan nüfusa oranı (Kaynak: Eurostat)
Gini katsayısıyla ölçülen gelir eşitsizliği, 2009	% 36	Gelirin eşitsiz dağılımını gösteren değer, % 100= azami eşitsizlik (Kaynak: Human Development Report 2009, s. 195)
Erkeklerin gelirene oranla kadınların geliri	% 67	Kadınların, erkeklere oranla elde ettiği gelir (Kaynak: Human Development Report 2009, s. 186)
Yoksulluk endeksi, 2009	% 14,6	Yoksulluk endeksi, çeşitli göstergelerden oluşur (ortalama yaşam süresi, okuma yazma oranı, sağlık hizmetlerinin erişilebilirliği v.d.) 0= asgari yoksulluk, 100 = azami yoksulluk (Kaynak: Human Development Report 2009, s. 180)
Sendikal örgütlenme oranı, 2007	% 28	Sendikalarda örgütlü çalışan nüfus oranı (Kaynak: OECD)

İngiltere'deki şirketler, eşgüdümlü piyasa ekonomilerindekilere oranla daha hiyerarşik bir yapıya sahip. Bu, CEO'nun (Chief Executive Officer = yönetim kurulu başkanı) hakimiyetinin yanında, işin örgütlenmesinde de görülüyor. Örneğin Almanya'da sık rastlanan, yüksek vasıflı elemanlardan oluşan ekipler halinde çalışma, İngiltere'de nadir görülen bir şey. Konvansiyonel ve harfi harfine uyulan bir işbölümü, bu ülkenin tipik özelliği (Wood 2001: 250).

Meslek eğitimi ve meslekte ilerleme eğitimi

İngiltere'nin esnek çalışma piyasalarında, mesleklerle özgü vasıflar fazla gelişkin değil. İşveren açısından bakıldığında bunun nedenleri anlaşılır:

Birincisi, işçilerin ve beyaz yakalılının şirketlerde ortalama olarak oldukça kısa süre çalışması, bireylere yapılan yatırımın karşılığının her zaman elde edilememesi, hatta belki de bir rakip şirkete yaraması tehlikesi var. İkincisi, son derece esnek çalışma piyasaları sayesinde, kısa bir süre içinde vasıflı elemanların işe alınması – ve gerektiğinde yine aynı hızla işten çıkarılması – mümkün.

Ancak çalışanlar açısından da, belli bir şirkette yapılan işin gerektirdiği vasıfların kazanılmasının neredeyse hiçbir cazip tarafı yok, çünkü şirkete görece kısa bir süreliğine dahil olunacaksa, başka şirketlerde ya da sektörlerde de değerlendirilebilecek olan genel yeteneklere yoğunlaşılması daha mantıklı görünüyor.

Mesleki vasıfların genellikle düşük olmasından doğan sonucu tahmin etmek zor değil: İngiltere'deki şirketlerde üretkenlik, örneğin Almanya ile karşılaştırıldığında görece düşük. Nitekim liberal piyasa ekonomileri genel olarak, kolay üretilebilir ürünlere ve standartlaştırılmış üretim yöntemlerine eğilim duyuyorlar.

Şirketler arasındaki ilişkiler

Şirketler arasındaki ilişkiler piyasa ilişkilerine ve yargı yolu açık, formel hukuki ilişkilere dayanıyor. Şirketler arasında iç içe geçişler hemen hiç yok. Burada teknoloji transferi öncelikle bilimsel ya da teknik açıdan yüksek vasıflarla donatılmış personel değişimi üzerinden gerçekleşiyor. Bilim insanlarının ya da mühendislerin araştırma enstitülerinden serbest piyasaya geçişi ya da ters yöndeki geçişler de burada klasik eşgüdümlü piyasa ekonomilerine nazaran daha sık gerçekleşiyor. Buna karşın, şirketler arasında araştırma alanında işbirliği ya da uzun vadeli işbirliği ağırları daha ender görülüyor.

Değerlendirme ve özet

İngiliz kapitalizmi tipi, ABD ekonomisi sistemine, kıta Avrupası ekonomilerinden daha yakın. Dolayısıyla, İngiliz kapitalizminin avantajları da görece daha yüksek bir istihdam düzeyi ve düşük işsizlik oranı olarak ortaya çıkıyor. Dezavantajları, İngiliz şirketlerinde üretkenliğin ABD ve Alman şirketlerine göre halen daha düşük olması ve kısa vadeli ranta yönelik çalışmaları. Ayrıca, bugün yaşanmakta olan iktisadi gerileme döneminde, çalışma piyasasının son derece esnek olmasının dezavantajları görülüyor: Çalışanlar, kolaylıkla işten çıkarılabiliyor, işsizlik hızla artıyor.

Ancak bu konumlandırmada göz önünde bulundurulması gereken nokta, hiçbir zaman nihai bir sonuca varmanın mümkün olmadığı. Büyük Britanya'nın siyasi sistemi, basit çoğunluğa dayanan seçim sistemi ve devletin merkezîyetçi yapısı sayesinde, hükümetlere çok hızlı ve köklü yapısal değişimler gerçekleştirme imkânını veriyor.

6.3. Almanya

Simon Vaut

Almanya eşgüdümlü piyasa ekonomisinin tipik bir örneği olarak görülür (Meyer 2005a: 280 vd.) ve uzun bir süre boyunca, ekonomik dinamizm, siyasi istikrar ve sosyal denge politikasının mükemmel bileşimini sağlayan bir model olarak değerlendirilmiştir (Egle 2006: 273–326). Ancak işsizliğin artması ve 1990'larda başlayan ekonomik durgunlukla birlikte Almanya modeli cazibesini kaybetti ve İngiltere'de yayınlanan "The Economist" dergisinde "Avrupa'nın hasta adamı" olarak nitelendi. Son yıllardaki iktisadi gelişme bu yargıyı yanlışlar gibiyse de, Almanya'da da mali piyasalardaki kriz sınavı henüz verilmedi.

Finansman sistemi

Almanya'da şirketlerin sermaye piyasası üzerinden finansmanı düşük bir paya sahip. Bu yüzden, şirket yönetimleri sadece piyasa tarafından değil, bu şirketlerle çalışan bankalar ve diğer şirketler, ayrıca işçi temsilcileri ve devlet kurumları tarafından da denetleniyor. Bu durum, kişisel bilgi alışverişine ve güven oluşumuna katkıda bulunabiliyor. Şirketlerin finansmanı asıl olarak banka kredileriyle sağlanıyor. Bu kredileri almada, şirketin mali verileri yanında, itibarı ve dahil olduğu ağlar da rol oynuyor. Yatırımcılar da, şirketin itibarı ve faaliyetleri hakkındaki bilgileri,

ABD ekonomisi sistemine çok yakın

Almanya eşgüdümlü bir piyasa ekonomisi

Şirket finansmanı bankalar üzerinden

sıkı ilişkiler ağından temin ediyor. Kısa vadeli kârdan bağımsız “sabırlı sermaye” edinme imkânı, şirketlerin uzun vadeli projelere yatırım yapmasını ve yüksek vasıflı elemanlarını ekonomik kriz dönemlerinde de istihdam edebilmesini sağlıyor. Almanya’da şirket yöneticilerinin dolaysız kârlara ve kendi hisse senetlerinin değerine pek duyarlı olmak zorunda kalmadığı yolundaki gözlem de bununla uyum içinde. Vergi düzenlemeleri, yasalar ve birçok şirketin iç içe geçerek oluşturduğu ağlar, düşmanca devralma denemelerini de caydırıcı bir özelliğe sahip. Öte yandan, şirketlerle bankaların bu şekilde iç içe geçmesi, “banka karteli” (Bury/Schmidt 1996) eleştirilerine yol açıyor, zira pazara yeni girenlerin sermaye edinmesini zorlaştırıyor ve piyasayı iyi bilenlere yarıyor. Ancak son yıllardaki gelişmeler, bir sonraki bölümde açıklanacağı üzere, Almanya’daki sanayi ilişkilerinin çözülmekte olduğunu ve uluslararası iştiraklerin arttığını ortaya koyuyor.

Değini: Almanya AŞ’nin sonu mu?

Almanya’da 1990’lardan itibaren, siyasi tartışmalarda başlangıçta farkına varılmayan, yavaş ama sürekli, müthiş bir değişim gerçekleşti. Bu değişim, Almanya AŞ’nin çözülüşü olarak niteleniyor. “Almanya AŞ” terimiyle ise, bu ülkede bankalarla sanayinin geleneksel olarak sıkı sıkıya iç içe geçmiş olması kastediliyor. Bu yakın ilişkinin kökleri Kayzer Dönemi’ne dek uzanıyor. Bu iç içelik, aynı zamanda Alman şirketlerinin dışa karşı korunmasına ve ülke içinde istikrara da hizmet ediyordu. Küreselleşmenin baskısı altında, daimi bankalar ve çapraz iştiraklerin bir engel olduğu ortaya çıktı, özellikle Alman şirketleri küresel sermaye piyasasına dahil olmak istediklerinde (Egle 2006: 291).

Bu yüzden bankalarla sanayinin bu karşılıklı sermaye iştirakleri son yıllarda belirgin olarak geleledi. Alman şirketleri uzmanlaştı ve uluslararasılaştı.

Şirketler, özellikle de bankalar ve sanayi arasındaki iç içe geçişler Almanya’da son yıllarda genel bir eğilim olarak ortadan kalktı. Bu süreç, küreselleşmenin Almanya’nın ekonomik sistemini ne kadar değiştirdiğini gösteriyor.

Köln’de bulunan Max Planck Toplumsal Araştırmalar Enstitüsü’nün hazırladığı zaman tabloları gösteriyor ki daha 1996’da sıkı bir ağı olduğu yerlerde, sermaye bağlantıları örgüsü belirgin olarak incelmış.

Böylece Alman şirketleri uluslararası piyasaya çok daha açık hale geldi. Bu gelişmeyle birlikte Almanya eşgüdümlü kapitalizm modelinden, eşgüdümlü olmayan modele doğru bir adım yaklaştı. Almanya'nın köklü şirketi Mannesmann'ın 2001 yılında İngiliz telekomünikasyon şirketi Vodafone tarafından devralınması daha önceki dönemlerde düşünülemez bir şeydi ve o zamanlar olsaydı, yepyeni bir gelişmenin başlangıcı olarak kabul edilirdi. Bugün 30 Dax şirketinin sekizinin çoğunluk hissesi uluslararası pay sahiplerinin elinde; oysa binyıl dönümünde bu şirketlerin sayısı üçten ibaretti. Aynı dönemde doğrudan yabancı yatırım akışı üç katına çıktı ve buna paralel olarak uluslararası piyasalarda Alman katılımları arttı.

Bu çözümleri kolaylaştıran bir etken, satıştan elde edilen kazançtan alınan %53 oranında verginin tamamen kaldırılması oldu; bu vergi, şirket iştiraklerinin satışını cazip olmaktan çıkarıyor ve sanayi şirketleriyle bankalar arasındaki iç içeliğin kemikleşmesine katkıda bulunuyordu.

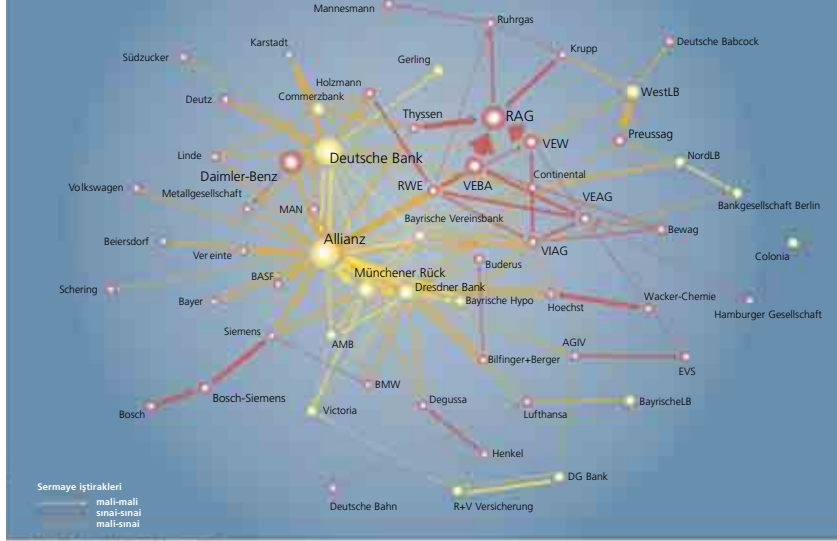
Uluslararasılaşma ve doğrudan yabancı yatırımların artması eğilimi devam ediyor. Ancak şu sıralarda, bu açıklığın "sovereign wealth funds" (devlet fonları) ve Private Equity Fonları için sınırlandırılmasının gerekli olup olmadığı tartışması da başlıyor.

Almanya AŞ'nin dağılmasının bilançosu hem olumlu, hem de olumsuz kalemler içeriyor. Uluslararası sermayeye açılma, bir yönüyle, yapılan yatırımlar ve aktarılan know how sayesinde, birçok Alman şirketinin rekabet gücünü korumasına ve dünya pazarlarındaki konumunu güçlendirmesine katkıda bulundu. Parça başı ücret maliyeti, diğer Avrupa ülkelerindekinin tersine, önemli ölçüde düşürüldü. İhracat on yıl içinde %50 oranında, yani komşu ülkelerden çok daha fazla artırılabilir (Kaynak: Economist Intelligence Unit 2006). Öte yandan, kâr baskısı ve kısa vadeli hesaplar yapma eğilimi arttı; bu da, örneğin güvencesiz istihdamda yansımaları buldu.

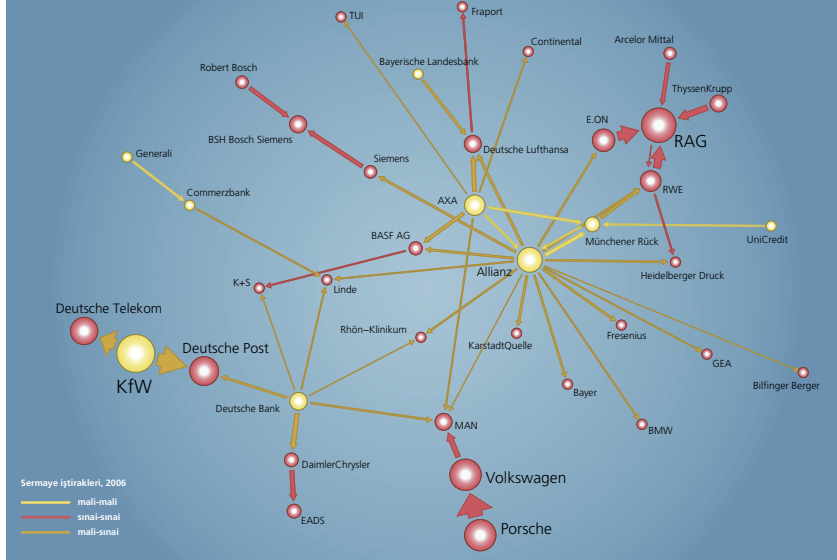
Alman şirketlerinin Private Equity şirketleri ve Hedge fonları tarafından giderek artan ölçüde devralınmasının doğurduğu riskler, kamuoyunda yaygın olarak tartışıldı, özellikle de çekirge sürüleri benzetmesiyle. Eleştirilerde, bu şirketlerin sadece kısa vadeli başarılarla ilgilendiği dile getirildi.

Ekonominin genelindeki gelişmeleri incelemek için oluşturulan Bilirkişi Konseyi, 2005 yılı raporunda bu konuda şunları yazıyor: "Almanya'daki tartışmada ön planda gelen konu, şirketlerin karşı karşıya kaldığı risklerdi. Endişeye konu olan

Almanya'da sermayenin iççe geçişi, 1996

Almanya'da sermayenin iççe geçişi, 2006

© 2008 Lothar Krempel, Max-Planck-Institut für Gesellschaftsforschung, www.mpifg.de/people/lk, Daten Monopolkommission <http://www.monopolkommission.de>

husus, kısa vadeli hesaplar yapan mali yatırımcıların bir şirkete iştirak etmesi, şirketi parçalara ayırması ve rezervleri dağıtması, ardından iştirak paylarını yeni den satması ve şirketi güçsüz bir halde bırakmasıydı.” Buna cevap olarak 2008 yılında Riski Sınırlama Yasası devreye girdi. Bu yasa, yatırımcıları, mali kaynaklarının kökenini ve hedeflerini açıklamakla yükümlü kılıyor. (Bilirkişi Konseyi 2005: 35)

Çalışma ilişkileri

Almanya’da sendikalar, diğer ülkelerle karşılaştırıldığında %23 oranında, yani ortalama bir örgütlülük düzeyine sahip (2003 yılı itibarıyla, bkz. s. 109). Ancak bağımsız toplu sözleşme hakkından dolayı yine de ücretleri ve çalışma koşullarını belirlemede büyük bir etkiye sahipler (Egle 2006: 290). İşçi sendikaları ve işveren birlikleri sektörler temelinde örgütlenmiş, örneğin metal sanayiinde bir tarafta IG Metall, diğer tarafta Gesamtmetall yer alıyor. Bu, toplu sözleşme pazarlıklarında eşgüdümün söz konusu sektörlerin sınırları içinde yapılması anlamına geliyor ve aynı sanayi dalında çalışan işçilerin aynı ücreti alabilmesini sağlıyor. Homojen ücretler sayesinde, şirketler arasında iyi yetişmiş elemanları kazanmak için ücret rekabetleri yaşanmıyor (Hassel 2006: 14).

İş akışının düzenlenmesi ve personelle ilgili kararlarda işyeri düzeyinde yönetime katılım, Almanya’da diğer ülkelere göre çok ileri düzeyde. İşyerindeki şartları belirleyen kanun, işçi temsilciliklerinin büyüklüğünü, yetkilerini ve işçi temsilcilerinin işten muaf tutulmasını düzenliyor. Sermaye şirketleri, 500’den fazla çalışanı istihdam ettiklerinde, kanunen, yönetime katılmayı sağlamakla yükümlü. Bu, örneğin, bir işletmenin elemanlarının, denetim kuruluna temsilci gönderebilecekleri anlamına geliyor.

Meslek eğitimi sistemi

Birçok Alman şirketinin karmaşık üretim sistemi, genellikle iyi eğitilmiş eleman ihtiyacını doğuruyor. İkili meslek eğitimi sistemi, uygulamaya çok yakın oluşu, aynı zamanda mesleki bilgileri derinlemesine kazandırmasıyla, bu alandaki başarısını kanıtladı (Egle 2006: 287). Bu sistem, “Alman kapitalizminin temel kurumlarından biri” (Hassel 2006: 13). Meslek eğitimi görenler, eğitim sırasında görece az para kazanıyor, buna karşılık genellikle gençlerin çalışma piyasasına vasıflı eleman olarak dahil olması sağlanıyor; bu ise, Almanya’ya bütün OECD ülkeleri içinde en düşük gençlik işsizliği oranlarından birini (yetişkinlerin işsizlik oranındaki pay olarak) kazandırıyor (Hassel 2006: 15).

Bağımsız toplu sözleşme hakkı

Sektörler temelinde toplu sözleşme pazarlıkları

Yönetime katılım

İkili meslek eğitimi sisteminin önemi

Diğer ülkelerle karşılaştırıldığında daha yüksek olan mesleki yetkinlik, çalışanlara, daha ziyade genel bilgilerin verildiği meslek eğitimi sistemlerine sahip olan, dolayısıyla çalışanların daha kolay ikame edilebildiği ülkelere oranla daha büyük bir pazarlık gücü veriyor. Kalitenin esas alındığı üretimden dolayı, vasıflı, uzmanlaşmış elemanlara özel bir bağımlılık doğuyor. Alman şirketleri, çalışanların giderek artan taleplerine karşı kendilerini korumak ve iyi yetişmiş elemanların başka şirketlere transferini engellemek amacıyla, işverenlerle işçi sendikaları arasında yapılan eşgüdümlü toplu sözleşme pazarlıklarına dayanan sınıai ilişkiler sistemi içinde, sektör bazında örgütlendi. Böylece sanayi sektörünün tamamında, benzer beceriler için ödenen ücretler birbirine denk hale getirildi. Bu da, sanayi sektöründe çalışmak üzere yetişmiş elemanların başka şirketler tarafından cezbedilip kazanılmasını güçleştiriyor.

Ancak üç nedenden dolayı ikili meslek eğitimi sistemi tehdit altında: Birincisi, sistem konjonktüre bağımlı. Şirketler, ekonomik canlanma dönemlerinde, ucuz ve esnek eleman kazanmak için meslek eğitimi imkânlarını artırıyor. Durgunluk dönemlerindeyse, meslek eğitimi imkânları yetersiz kalıyor. Bu yetersizlik uzun süre devam ederse, kendi kendini körükleyen bir etki yaratıyor, çünkü meslek eğitimi imkânı bulamayanlar, geminin arkasında oluşan dalgalar gibi sürüklenip çekiliyor ve bir sonraki yıl meslek eğitimi olanakları için doğan rekabet kızıfıyor. İkincisi, şirketler, meslek eğitimi verme sorumluluklarını üstlenmekten kaçınıyor. Üçüncüsü, bilginin ve öğrenilenin yarılanma ömrü giderek kısalıyor. Neredeyse hiçbir meslek eğitimi hayat boyu yeterli olmuyor. Giderek daha hızlı değişen çalışma dünyasının gerekleri, meslek içi eğitimin ve meslekte ilerleme eğitiminin zayıf olduğu Almanya'da henüz yerine getirilemedi.

Şirketler arasındaki ilişkiler

Büyük Alman şirketlerinin yönetimleri, önemli kararları tek taraflı alma imkânına nadiren sahip olabiliyor. Yöneticiler, denetim kurullarının ve içinde yer aldıkları ağların da onayını almak zorunda ve buralarda, bankaların yanında başka şirketler, çalışanlar ve kamusal aktörler de temsil ediliyor. Dolayısıyla şirketin kararlarını, pay sahiplerinin kısa vadede kazanç elde etme çıkarlarından ziyade, çok sayıda toplumsal kesim belirliyor.

Devletin, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Almanya'nın siyasal ekonomisinde oynadığı rolü en iyi açıklayacak kavram, "mümkün kılan" ya da "olanak sunan devlet" olabilir. Her ne kadar ekonomik süreçlere doğrudan müdahale imkânları federal yapılar (Federal Merkez Bankası ve Federal Kartel Kurumu gibi bağımsız kurum-

Meslek eğitimi sistemi tehdit altında

Şirketin kararlarını çok sayıda toplumsal kesim belirliyor

Almanya		
Kişi başına gayrisafi yurtiçi hasıla, 2008	29.100 €	Kişi başına satınalma gücü standardında (SGS) GSYİH; bir SGS, 27 üyeli AB ortalamasında bir avronun satınalma gücüne denktir (Kaynak: Eurostat)
Ortalama ekonomik büyüme, 1990–2007	% 1,4	Sabit fiyatlarla kişi başına ortalama yıllık ekonomik büyüme (Kaynak: Human Development Index 2009, s. 195)
Kamu borçlanması, 2008	% 65,9	GSYİH % oranı olarak (Kaynak: Federal Maliye Bakanlığı, 12/2009 aylık raporu, s.99)
Cari denge, 2008	% 6,4	Toplam mal ihracat ve ithalatı dengesinin GSYİH'ye yüzdesi (Kaynak: Internationaler Währungsfonds. World Economic Outlook 10/2009, s. 187)
İstihdam oranı, 2008	% 70,7 (% 65,4)	15-64 yaş arası çalışan nüfusun (kadınların) toplam nüfusa oranı (Kaynak: Eurostat)
İşsizlik oranı, 2008	% 7,3	İşsizlerin çalışan nüfusa oranı (Kaynak: Eurostat)
Gini katsayısıyla ölçülen gelir eşitsizliği, 2009	% 28,3	Gelirin eşitsiz dağılımını gösteren değer, % 100= azami eşitsizlik (Kaynak: Human Development Report 2009, s. 195)
Erkeklerin gelirine oranla kadınların geliri	% 59	Kadınların, erkeklere oranla elde ettiği gelir (Kaynak: Human Development Report 2009, s. 186)
Yoksulluk endeksi, 2009	% 10,1	Yoksulluk endeksi, çeşitli göstergelerden oluşur (ortalama yaşam süresi, okuma yazma oranı, sağlık hizmetlerinin erişilebilirliği v.d.) 0= asgari yoksulluk, 100 = azami yoksulluk (Kaynak: Human Development Report 2009, s. 180)
Sendikal örgütlenme oranı, 2007	% 19,9	Sendikalarda örgütlü çalışan nüfus oranı (Kaynak: OECD)

lar) tarafından sınırlanmış olsa da, devlet, toplumsal grupların ve yarı kamusal korporatist aktörlerin kendi aralarında örgütlenmesini teşvik etme, bu grupları ve aktörleri, siyasal ekonominin – başka ülkelerde devlet tarafından düzenlenen ya da piyasaya bırakılan – alanlarını bizzat düzenlemeleri ve yönetmeleri için gereken, kısmen anayasayla güvence altına alınmış kaynaklarla donatabilme yeteneğini geliştirdi. Avrupa Merkez Bankası ve bu bankanın parasal bağımsızlığı da, Avrupa rekabet komiserleri de, Almanya’da da geçerli olan siyasal-ekonomik ilkelerle uyum içinde; dolayısıyla gelenekten kopuş oluşturmuyorlar. Ayrıca devlet gayrisafi mili hasılanın çok önemli bir kısmını sosyal güvenlik sistemleri için harcıyor ve bölgesel yeniden dağıtım sistemi aracılığıyla, anayasanın tüm eyaletlerde “eşdeğer yaşam koşulları” oluşturulması emrini yerine getiriyor (Streeck 1995).

Değerlendirme

Almanya’nın ekonomik sistemi Anglosakson piyasa ekonomisiyle İskandinav refah devleti arasında bir orta yol (Schmidt 2000).

Almanya’da uzun vadeli istihdam ilişkileri ağırlıkta: Çalışanlar, on yıldan fazla aynı işverenin yanında kalıyor; bu süre İngiltere’de sekiz, ABD’de yedi yıl (Streeck 1995). İşbirliğine dayalı çalışma ilişkileri ve çalışanların yüksek derecede uzmanlaşmış oluşu üretkenlik artışlarına yol açtı; bu artışlar da, uzmanlaşmış vasıflı işçilere yüksek ücretler ödenmesini ve çalışma sürelerinin kısaltılmasını mümkün kıldı (Hassel 2006).

Bu yüzden Almanya’da ücretler arasındaki farklar görece düşük ve uzmanlaşmış vasıflı işçiler, diğer ülkelerden farklı olarak orta sınıfa dahil. Geniş bir orta sınıf var Almanya’da: Halkın %66’sı kendisini orta sınıfın bir parçası sayıyor; bu oranlar İngiltere’de %26, ABD’de ise %44 (Rössel 2005).

Ancak Alman modeli 1990’lı yıllardan başlayarak, ekonomik kriz yüzünden tartışmalara hedef oldu. Özellikle 2005 Federal Meclis seçimlerinde muhafazakârlar Almanya’nın çok gerilere düştüğünü öne sürdü. Onlara göre Almanya artık uluslararası rekabet gücüne sahip değildi. Ama bütün bu felaket tellallığına inat, dünya ihracat şampiyonu olarak yüksek rekabet gücünü her seferinde yeniden kanıtladı. Bunun nedenlerinden biri, en başta otomotiv sanayiinin ve makine imalatının getirdiği karmaşık sanayi ürünlerinin yüksek kalitesi. Almanya’da sanayide istihdam edilenlerin payı sürekli olarak %10 civarında ve diğer OECD ülkelerinden daha üst düzeyde seyrediyor (Egle 2006: 292).

*Almanya:
İskandinavya’yla
ABD arasında*

6.4. Japonya

Werner Pascha

Japonya eşgüdümlü piyasa ekonomisinin tipik örneği olarak görülür. Hall/Soskice (200:34) eşgüdümlü piyasa ekonomileri yelpazesinde bu ülkeyi (sanayide) grupların yönlendirdiği bir ülke olarak değerlendiriyor. Yani, ekonomik etkinliklerin eşgüdümü, sektörlerarası şirket grupları tarafından gerçekleştiriliyor; Japonya’da bunlar “keiretsu” olarak adlandırılıyor.

Almanya gibi Japonya da İkinci Dünya Savaşı sonrasında, iktisadi refahla sosyal dengeyi birlikte gerçekleştirme konusunda örnek ülke olarak gösterildi (Kevenhörster/Pascha/Shire 2003).

Ancak, en geç 1990’ların başlarındaki ekonomik krizle birlikte Japonya bu ününü kaybetti. Ekonomik krizi başlatan hadise, “bubble” (“sabun köpüğü”) ekonomisinin sonu, yani bir spekülasyon balonunun patlamasıydı. Önceleri çekingen, kararsız adımlarla, ardından giderek daha büyük bir hızla ve özellikle Başbakan Koizumi (2001-2006) hükümeti döneminde piyasa liberalizmi yolunda adımlar atıldı.

Finansman sistemi

Japonya’nın İkinci Dünya Savaşı sonrası finansman sistemi bankalara dayalıdır. Onyıllar boyunca şirketlerin başlıca finansman aracı banka kredileri olageldi. Bankalar da savaş sonrasında ilk dönemlerinde sermaye yetersizliğinden dolayı büyük ölçüde merkez bankasının kredilerine ihtiyaç duyuyordu. Devlet, merkez bankası üzerinden, bankalar için dolaysız, bütün şirketler içinse dolaylı olarak önemli bir rol oynuyordu.

Bu sistemden büyük şirketler yararlanıyordu. Devlet, stratejik hedeflere ulaştıklarında onlara uygun faizlerle kredi elde etme imkânı veriyordu. Sonuç, yüksek bir yatırım oranı ve hızlı bir büyüme oldu ve bundan, şirketlerin çalışanları da yararlandı (Aoki/Saxonhouse 2000).

1970’lerden itibaren bazı şeyler değişmeye başladı. Şirketler ve bankalar, ekonominin uluslararasılaşmasıyla ve liberalleşmeyle birlikte devletle olan yakın bağlarını koparabildi. Özellikle büyük şirketlerin sermaye piyasası üzerinden finansmanı mümkün hale geldi. Bu değişimin istenmeyen bir sonucu, 1980’lerin son dönemlerinde ortaya çıkan, yukarıda andığımız ‘bubble’ ekonomisi oldu (Amyx 2004). 1997 yılında “Big Bang” adı altında bir önlemler paketi kararlaştırıldı. Bu paketle,

Japonya: iktisadi refahla sosyal dengeyi birlikte gerçekleştirme konusunda örnek ülkeddi

Şirketlerin finansmanı bankalar üzerinden

Japonya'nın, açılım ve şeffaflık sağlama yoluyla, daha cazip bir finansman ülkesi haline getirilmesi amaçlanıyordu. Fakat patlayan balonun bankacılıkta yarattığı artçı sarsıntılar ancak 2003 yılından sonra durdurulabildi.

Çalışma ilişkileri

Daha İkinci Dünya Savaşı öncesinde Japonya'da uzun süreli istihdam ilişkilerine dayalı bir çalışma sisteminin tohumları atılmıştı; bu tohumlar savaş sonrası dönemde ürünlerini verdi (Demes 1998). Düzenli aralıklarla yapılan ücret artışlarının, şirketlerin ticari başarısına bağlı olarak altı ayda bir ödenen ikramiyelerin, cazip sosyal desteklerin ve iyi yükselme fırsatlarının, vasıflı elemanları şirketlerine bağlaması hedefleniyordu.

Bu sistem, şirketlere, güvenilir, şirketinin başarısını amaç edinen ve buna katkıda bulunan elemanları esnek olarak çalıştırabilme imkânını sağladı. Ancak bundan yararlananlar, ilk planda, büyük şirketlerin düzenli olarak istihdam edilen erkek elemanları oldu; yani çalışan kesimin ancak üçte biri.

En değerli elemanların bile şirketlerine karşı büyük bir bağımlılık içinde oluşu ise, bu sistemin sorunlu yanlarından biriydi. Mesleki tecrübe, bir şirkete sıkı sıkıya bağlıydı. Sonuç, neredeyse zorunlu olarak, farklı şirketler arasında geçişlerin çok az olması, fazla mesai sürelerinin uzunluğu ve çalışanlara, aile hayatını zorlaştıran görevler verilmesi oluyordu.

Ancak, Japonya'da en üst yöneticilerle basit işçiler arasında bile gelir farklılıklarının aşırı olmaması, olumlu bir özellikti.

Japonya'da İkinci Dünya Savaşı sonrasında işyeri düzeyinde sendikalaşma hakim oldu. Her ne kadar zaman zaman sorunlar yaşandıysa da, şirket yönetimi ve işyeri sendikası genellikle ortak hedeflerde bir araya geldi. Ancak küçük şirketlerde ya da düzenli istihdam dışında çalışanların çıkarlarının örgütlü olarak savunulması neredeyse hiç gerçekleşmedi. Bugün, istihdam ilişkilerindeki ve çalışanların çıkarlarındaki farklılaşmalar, sendikaların etkisinin genel olarak zayıflamasına yol açıyor. Halen, uzun süreli istihdam ilişkileri sistemi de gerilemekte (Haak 2006). 1990'ların kriz yıllarında işlerini kaybedenler özellikle ileri yaşlardaki yüksek ücretle çalışan elemanlar oldu. Düzenli olmayan istihdam ilişkileri, örneğin yarı zamanlı çalışma ya da taşeron işçilik, çok yaygınlaştı. Bu yüzden, ekonominin görece iyi gittiği yıllara rağmen, ortalama ücret 2003 yılından beri neredeyse hiçbir artış göstermedi.

Uzun süreli istihdam ilişkileri ...

... sorunsuz değil

İşyeri düzeyinde sendikalaşma

Eğitim ve meslek eğitimi sistemi

Devlet, 19. yūzyılın sonlarından beri devlet kurumlarında temel eđitim sunuyor. Bugūn, neredeyse būtūn gençler, zorunlu eđitim sūresi olan dokuz yılın bitiminden sonra da eđitime devam ediyor. Eđitimin hedefi uzun sūre, çalıřkanlıđı, sebatı, topluma bađlılıđı ve temel bilgileri ařılamaktı; yaratıcılıđı teřvik etmek ve bađımsız bir kiřiliđin geliřtirilmesine katkıda bulunmak deđil (Mūnch/Eswein 1998). Būylece, okullardan mezun olanlar, iřletmenin gerektirdiđi bilgileri kazandırmayı bizzat ūstlenmek isteyen řirketler için mūkemmel elemanlar haline geliyordu.

řirketlerde genellikle farklı iřler ūđreniliyor (“job rotation”, “training on the job”), ancak burada edinilen yetenekler o kadar řirkete ūzel ki, bařka bir řirkete geçmek neredeyse imkānsız. Eđitim sisteminin bir bařka ūzelliđi ise, gençleri verimlilikleri açısından yukarıda belirtilen anlamda “sınıflandırması”. Bu sūzge iřlevi sayesinde, iyi ūcret ūdeyen būyūk řirketler en iyi adayları kolaylıkla tespit edebiliyor, daha dūřūk bařarıyla mezun olanlarsa daha vasıfsız iřlerle yetinmek zorunda kalıyor.

Bir sūredir, alıřkan olsa da fazla yaratıcı olmayan elemanlarla, teknik ve organizasyon alanındaki geliřmelerin zirvesinde yer alma hedefinin uzlařmazlıđı konusunda duyulan endiřeler arttı. Ayrıca, yeni mezunlara duyulan tek taraflı ilgi, hızla yařlanmakta olan toplumun gerçekleriyle bađdařmaz hale geldi. Bu yūzden, okulların ve yūksekūđretim kurumlarının hem yaratıcılıđı ve bireyselliđi geliřtirmesi, hem de ileri yařtaki insanlar için ek eđitim olanakları sunması isteniyor. řirketler de geleneksel iře alma tarzlarını ve iřletme içinde vasıf kazandırmaya yūnelik kūhnemiř yūntemleri terk etmeye alıřıyor. Yabancı mezunların iře alınması, vasıflı kadın elemanların řirket yūnetimine getirilmesi ve benzeri konulardaysa, henūz yapılacak çok iř var.

şirketler arasındaki ilişkiler

Japon řirketleri arasında çok yūnlū bađlantılar mevcut; bazı gūzlemciler bir řebeke ekonomisinden sūz ediyor (Lincoln/Gerlach 2004). Mitsubishi ve Sumimoto gibi yatay olarak kurulmuř karma řirket grupları, farklı sektūrlerde çalıřan ve personel deđiřimi, sermaye ve bařka mekanizmalar aracılıđıyla i içe geçmiř olan řirketlerden oluřuyor. Bu řirket grupları, diđer gruplarla rekabet içinde, gūlerini zamanı geçmiř sektūrel uzmanlařmalarda kaybetmeksizin, būyūk rekabet avantajları edindiler. Yatay olarak kurulmuř řirket grupları, ūretim zincirinin halkalarını birbirine

Devlet kurumlarında temel eğitim ...

... ve şirketlerde uzmanlaşma

şebeke ekonomisi

bağlıyor. Örneğin Toyota'da ana şirket son montajda kalite garantisini üstlenirken ve stratejik konularda yetkiliyken, ilk grup yan sanayi, sistemin ana bileşenlerinin üretimini üstleniyor. Bunun altında yer alan ve genellikle daha küçük yan sanayi şirketlerinin oluşturduğu düzlemlerde tek tek parçaların üretimi yapılıyor. Bu yan sanayi piramitleri son derece esnek ve çok yönlü çalışabiliyor; ancak alt düzeylerde, özellikle konjonktürel sorunların ortaya çıktığı dönemlerde, çok büyük sıkıntılarla karşı karşıya kalıyor.

*Şirketlere bankalar
yoluyla denetim*

Krediye yönelik olarak işleyen bu sistemde bankalarla şirketler arasında da ilişkiler var. Bankalar, savaş sonrası dönemde, daimi banka olarak bir denetim işlevine sahip oldu ve bu yüzden çoğu durumda pay sahiplerinden daha önemliydi. Japonya'da şirket yönetimi sistemi, şirket içinde yöneticilerin hiyerarşisiyle, şirket dışında ise bankalar tarafından belirlendi (Dirks/Otto 1998). Bir şirket zor duruma düştüğü zaman, bankalardan, sistem krizlerini önlemek için bu şirketi desteklemeleri beklenirdi. Bunun karşılığında devlet de, en zayıf bankalara bile varlık güvencesi sunardı. Bankacılar, şirket yöneticileri ve bazı durumlarda yetkili devlet memurları arasındaki kişisel ilişkiler, uzun vadeli stratejileri mümkün kılıyordu. Ancak öte yandan, bazen yolsuzluğa varan sorunlu anlaşmalar da yapılabiliyordu.

Bugün bu sistem büyük bir baskıyla karşı karşıya. Uluslararası sermaye piyasasına bağımlılığın giderek artması, şirketleri, ilişkilerini ve şirket yönetimini daha şeffaf hale getirmeye zorluyor. Bu yüzden Japon şirketleri, batıdaki birçok şirket gibi kısa soluklu çalışmak zorunda kalma ve uzun vadeli, karşılıklı güvene dayanan işbirliğinin yitirilmesi tehlikesiyle yüz yüze geliyor.

Değerlendirme

Japonya'nın gruplar temeline oturan eşgüdümlü kapitalizmi, İkinci Dünya Savaşı sonrasında, Japon sanayi sektörünün güçlü yönlerini en uygun şekilde desteklemekte birebirdi. Bu sayede, büyük ölçüde standartlaşmış sanayi ürünlerini adım adım geliştirmek ve büyük ölçekte, yüksek bir kalitede ve üretkenliği sürekli artırarak dünya pazarına satmak mümkün olabildi. Bankalar aracılığıyla sağlanan finansman ve denetim uzun vadeli stratejilere olanak veriyordu. Güçlü şirket grupları, bu stratejiler için gereken rezervleri temin ediyordu. Çalışkan elemanlar, stratejileri uyguluyordu. Eğitim sistemi de çok sayıda, bu türden eleman yetiştiriyordu.

Gerçi bu mekanizma bazı toplumsal ve siyasal sorunlar yarattı, örneğin büyük ve küçük şirketler arasında farklar oluştu, kişisel gelişme fırsatları yetersiz kaldı ve

*Sanayi üretiminde
en uygun sistem ...*

*... ama toplumsal
ve siyasal sorunlar
da var*

Japonya		
Kişi başına gayrisafi yurtiçi hasıla, 2008	27.800 €	Kişi başına satınalma gücü standardında (SGS) GSYİH; bir SGS, 27 üyeli AB ortalamasında bir avronun satınalma gücüne denktir (Kaynak: Eurostat)
Ortalama ekonomik büyüme, 1990–2007	% 1,0	Sabit fiyatlarla kişi başına ortalama yıllık ekonomik büyüme (Kaynak: Human Development Index 2009, s. 195)
Kamu borçlanması, 2008	% 173,1	GSYİH % oranı olarak (Kaynak: Federal Maliye Bakanlığı, 12/2009 aylık raporu, s.99)
Cari denge, 2008	% 3,2	Toplam mal ihracat ve ithalatı dengesinin GSYİH'ye yüzdesi (Kaynak: Internationaler Währungsfonds. World Economic Outlook 10/2009, s. 187)
İstihdam oranı, 2008	% 70,7 (% 59,7)	15-64 yaş arası çalışan nüfusun (kadınların) toplam nüfusa oranı (Kaynak: Eurostat)
İşsizlik oranı, 2008	% 4,0	İşsizlerin çalışan nüfusa oranı (Kaynak: Eurostat)
Gini katsayısıyla ölçülen gelir eşitsizliği, 2009	% 24,9	Gelirin eşitsiz dağılımını gösteren değer, % 100= azami eşitsizlik (Kaynak: Human Development Report 2009, s. 195)
Erkeklerin gelirin oranla kadınların geliri	% 45	Kadınların, erkeklere oranla elde ettiği gelir (Kaynak: Human Development Report 2009, s. 186)
Yoksulluk endeksi, 2009	% 11,6	Yoksulluk endeksi, çeşitli göstergelerden oluşur (ortalama yaşam süresi, okuma yazma oranı, sağlık hizmetlerinin erişilebilirliği v.d.) 0= asgari yoksulluk, 100 = azami yoksulluk (Kaynak: Human Development Report 2009, s. 180)
Sendikal örgütlenme oranı, 2007	% 18,3	Sendikalarda örgütlü çalışan nüfus oranı (Kaynak: OECD)

bir ölçüde yolsuzluğa elveren bir ortam doğdu, ama genel olarak değerlendirildiğinde, yurttaşların çoğu ekonomideki genel gelişmeden yararlanabildi.

Ancak uluslararasılaşmayla, teknik ve organizasyon alanlarındaki ilerlemeyle birlikte bu sistem sınırlarına dayandı. Bugün toplumsal denge çok yetersiz ölçüde sağlanabiliyor ve hükümet üzerinde büyük bir baskıya yol açıyor; piyasa reformlarına imza atan Koizumi'den sonraki hükümetlerin istikrarsızlığının önemli bir nedeni burada yatıyor.

Bu arada, Japonya'nın ekonomik sisteminin giderek eşgüdümlü olmayan Angloamerikan modeline yaklaşıp yaklaşmadığı sorusu da ortaya atıldı (Dore 2000, Pascha 2004, Streeck/Yamamura 2003). Ancak, Japonya eşgüdümlü olmayan kapitalizm yoluna girmeyecek gibi görünüyor. Bunun en güçlü göstergesi, şirket yönetimindeki gelişmeler. Eşgüdümlü olmayan modelin tipik özelliği olan, sermaye piyasasına yönelim, piyasaya yönelik personel politikası ve yönetim yapılarının açık hale getirilmesi bileşimine, henüz hemen hiç rastlanmıyor. Çeşitli şirketlerde daha ziyade ara türlerin hakim olduğu görülüyor, örneğin, geleneksel özellikleri ağır basan savaş sonrası modeline, daha açık bir personel politikası entegre ediyor (Aoki/Jackson/Miyajima 2007).

Yeni ve kendi içinde tutarlı topyekûn bir sistem henüz bulunamadı.

6.5. İsveç

Erik Gurgsdies

Rehn-Meidner Modeli

İsveç'in ekonomi politikası Rehn-Meidner Modeli olarak adlandırılan bir modele dayanır. Model, ismini, sendika ekonomistleri Gösta Rehn ve Rudolf Meidner'den alır. Bu iki iktisatçı 1951'de tam istihdamı "dayanışmacı ücret politikasıyla" uyumlu tutacak ve bu arada enflasyon süreçlerine yol açmayacak bir bütünsel iktisadi model geliştirmişti.

Temel düşünce, sürekli tam istihdamın, ekonominin tamamında oluşan yüksek taleple (bu talep ister dünya ekonomisindeki uygun gelişmelerden kaynaklansın, isterse ulusal konjonktür programlarıyla oluşturulmuş olsun) sağlanamayacağıydı.

Ekonominin farklı dalları her zaman farklı hızlarda büyüdükleri için, ekonominin tamamında sürekli bir yüksek talebin varlığı, kısa zaman içinde, darboğaz sektörlerinin oluşmasına yol açar. Bu sektörler, büyümeyi yine de sürdürebilmek için, diğer branşlardan eleman çalmaya çalışırlar. Bu, tam istihdam ortamında ancak ücret artışlarıyla gerçekleşebilir ve söz konusu sektörlerde fiyatları tırmandırır. Bu ise –satın alma gücündeki kayıpları dengelemek üzere– diğer branşlarda da ücret artışlarını peşinden sürükler ki, sonuç olarak genel fiyat artışları ve dolayısıyla ekonominin tamamında enflasyonier gelişmeler ortaya çıkar.

Dayanışmacı ücret politikası

Ayrıca, İşveç işçi sendikası, İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminden itibaren, “dayanışmacı ücret politikası” olarak adlandırılan bir politika uyguladı. Bu politikanın iki temel hedefi var. Birincisi, “eşit işe eşit ücret” ilkesini hayata geçirmeyi amaçlıyor ve bunu yaparken, ortalama emek verimliliğindeki gelişmeyi ölçü alıyor. İkincisi, çeşitli işler arasındaki ücret farkının genel olarak azaltılmasını öngörüyor. Bu hedeflere ulaşmanın önkoşulu, merkezi ücret müzakerelerinin, daha alt düzeydekilere göre öncelik taşıması.

“Dayanışmacı ücret politikasıyla” elde edilen sonuçların zamanla enflasyon yüzünden etkisizleşmesini önlemek için, Rehn-Meidner modelinde, bütçe fazlaları yoluyla ekonomideki toplam talebi dizginleyen sıkı bir kamu mali politikası önerilmiştir.

Bu tür bir iktisadi politika, üretkenliğı düşük işletmeleri iki açıdan zor duruma düşürür: Birincisi, maliyet ve fiyat yapılarının kötü olmasından dolayı, sınırlı bir talep durumunda satış sorunlarıyla karşı karşıya kalırlar. Ayrıca, “dayanışmacı ücret politikası” zaten sorunlu olan maliyet, dolayısıyla rekabet konumunu, bütün sektörlerdeki ve tüm işletmelerdeki ücret taleplerini ortalama emek verimliliğindeki gelişmelerin ritmine uygun olarak belirleyerek, daha da vahimleştirir.

Bunun izdüşümü olarak, çok verimli çalışan işletmeler, çift anlamda avantajlı kılınır: Birincisi, uygun maliyetlerle üretim yapabildikleri, dolayısıyla fiyatları da uygun belirleyebildikleri için, yeterli bir taleple karşı karşıyadırlar. İkincisi, ortalama üretkenlik esas alınarak yapılmış olan toplu sözleşmeler, yüksek üretkenlikleri sayesinde oluşturdukları ve kendi tercihlerine göre kullanabilecekleri maddi kaynaklara bilerek dokunmaz. Böylece bu şirketler, yeni üretken istihdam yaratılmak için ek bir sermaye girişine sahip olur.

Sıkı para politikası ve “dayanışmacı ücret politikası” ikilisinde kaybedenler, üretkenliğı düşük olan işletmeler ve buralarda çalışan elemanlar. Buradan kaynaklanan

Rehn-Meidner Modeli'nin avantaj ve dezavantajları

Üretkenliğı düşük işletmeler üzerinde baskı

Verimli çalışan işletmeler avantajlı

İşsizlik aktif bir politikayla üstlenilen kamusal bir uyum görevi olarak görülüyor

işsizlik ise, savunmacı bir bakış açısıyla, toplumsal bir sorun olarak görülmeyp, girişken bir yaklaşımla, kapsamlı ve aktif bir istihdam politikasıyla yerine getirilmesi gereken, kamusal bir uyum görevi olarak yorumlandı. Buna uygun olarak, izleyen dönemde, sürekli geliştirilen ve ayrıntılı hale getirilen “seçici çalışma piyasası politikası” oluşturuldu. Kapsamlı meslek eğitimi etkinlikleri ve seyyaliyet destekleri aracılığıyla, işsiz insanlara ve ilk kez ya da bir süre ara verdikten sonra yeniden iş arayanlara, üretken, dolayısıyla iyi ücret alabilecekleri işleri yapabilecek vasıflar kazandırılmaya gayret edildi.

*İsveç modelinin
siyasal itibarı yüksek*

Görüldüğü gibi, Rehn-Meidner Modeli’nde sıkı para politikası, “dayanışmacı ücret politikası” ve “seçici çalışma piyasası politikası” İsveç ekonomisinin sürekli yenilenmesi ve dünya piyasası gereklerine yapısal olarak uyum sağlaması yönünde etkili oluyor. Bu model 1960’lardan bu yana –kimi zaman daha sınırlı, kimi zaman daha büyük ölçüde– İsveç ekonomi politikasının ilkesi olageldi. Genel olarak, İsveç ekonomisi modeline “karşılaştırıldığı ülkelerden hiçbirinde kısmen dahi olsa ulaşılamayan düzeyde bir düşünsel tutarlılık ve siyasal itibar” kazandırdı (Scharpf 1987: 119). Fritz W. Scharpf bu saptamayı 1987’de, Almanya, İngiltere, Avusturya ve İsveç’te uygulanan sosyal demokrat ekonomi politikaları arasında yaptığı karşılaştırma çerçevesinde ifade etmişti. Bu yargı halen geçerliliğini koruyor. İsveç, on milyon nüfusu bile bulmayan küçük iç pazarına rağmen, küreselleşmenin tüm sorunlarına inat, rekabet gücü yüksek ekonomisiyle dünya piyasasında sadece varlığını sürdürmekle kalmayıp, mal ve son zamanlarda artan ölçüde hizmet alışverişini de yoğunlaştırmayı başardı. Bugün gayrisafi ulusal üretimin yarısı ihraç ediliyor.

*Sermaye piyasasına
bağımlı değil*

Finansman sistemi ve mülkiyet yapısı

İsveç’te şirketlerin finansmanı çeşitli unsurlardan oluşuyor. Finansman, her şeyden önce, güçlü bir daimi banka sistemine dayanıyor. İlaveten, hisse senedi piyasası üzerinden gerçekleştirilen finansman unsurları da mevcut. Ancak burada dikkat edilmesi gereken özellik, İsveç’teki şirketlerin çoğunun birbirlerinin hisselerine sahip olması. Bu yüzden İsveç’te şirket finansmanının tayin edici özelliği, eğilim olarak uzun vadeli perspektiflere sahip olması. İsveç’teki finansman sistemi, Almanya’da uzun bir süre boyunca “Ren kapitalizmi” kavramıyla tanımlanmış olan sisteme benziyor.

Meslek eğitimi sistemi

İsveç’te küreselleşen dünya ekonomisi içinde rekabet gücü yüksek bir ekonominin en önemli “hammaddesinin” eğitim olduğu çabuk fark edildi. Burada meslek eğitimi lise düzeyinde veriliyor. Neredeyse tüm öğrenciler bu eğitime gönüllü

*Eğitimdeki
çıkılmaz sokakları
engellemek*

olarak katılıyor. Üniversite eğitiminin yanında, çeşitli alanlarda meslek eğitimi sunan 14 ulusal program mevcut.

İsveç eğitim politikasının başından beri temel ilkelerinden biri, eğitimdeki çıkmaz sokakları olabildiğince engellemek. Bu yüzden belli meslekler için verilen meslek eğitimleri de, genel bilgilerle öylesine pekiştiriliyor ki, meslek diplomasıyla birlikte genel yükseköğrenim hakkı da kazanılmış oluyor. Örneğin 2006’da bu hakkı kazananların oranı %94,6 idi.

Ayrıca, tüm meslek hayatı boyunca yeniden eğitim görmenin birçok olanağı mevcut. Çünkü görüldüğü gibi, İsveç ekonomi ve istihdam politikasının hedefi bir insanın çalıştığı işte kalmasını sağlamak değil. Asıl amaç, insanları, uluslararası rekabet içinde en üretken, dolayısıyla rekabet gücü en yüksek işleri üstlenebilecek yeteneklerle donatmak. Bu yüzden eğitim sisteminde halkın tamamına yönelik olarak hem genel, hem de mesleğe özel bilgiler bir arada veriliyor.

Çalışma ilişkileri

Sosyal demokratların kısa vadede hükümetten uzaklaştırılmalarının mümkün olmadığı fark edildiğinde, işverenler işçi sendikalarını 1938 yılında imzalanan Saltsjöbaden Temel Anlaşması’nda eşit müzakere muhatabı olarak kabul ettiler.

Bu anlaşmayla devlet çalışma piyasası düzenlemelerinden olabildiğince uzak tutulacaktı. Bu, 30 yıl kadar uygulanabildi. Çalışma piyasasında iş barışı hakimdi; ücretler, toplu sözleşmeler aracılığıyla merkezi olarak belirleniyordu. Çalışma piyasasını düzenleyen hemen hiçbir yasa yapılmadı.

Bu işbirliği dönemini, 1970’lerin başında başlayan ve 1998’e kadar devam eden bir anlaşmazlık dönemi izledi. Merkezi ücret pazarlığı sistemi giderek dağıldı. Ancak, özellikle AB’ye girişin beraberinde getirdiği istikrar zorunlulukları, toplu sözleşme taraflarına, toplu sözleşme müzakereleri sisteminin yeni bir temele oturtulması gerektiğini gösterdi. Sosyal demokrat hükümetin öncülük etmesiyle, sanayideki en önemli işçi sendikaları ve işverenler 1998 yılında Sanayi Ücret Sözleşmesi’ni imzaladılar.

Sanayi Ücret Sözleşmesi’nin üç ana dayanağı var: birincisi, sözleşmesiz, dolayısıyla gerilime açık zamanları kısa tutmayı hedefleyen bir düzenleme. Bu nedenle, eski toplu sözleşmenin dönemi sona ermeden, yenisinin pazarlıklarına başlanması gerekiyor. İkincisi, pazarlıkları “AB normlarına uygun” sonuçlandırma yönünde etkilemekle görevli, devlet tarafından tayin edilmiş tarafsız hakemler öngörülüyor.

İşçi sendikaları ve işverenler arasında eşit ilişki

Gerilimleri önleme

Nihayet, üçüncü olarak, ihracata yönelik rekabet sektörünün ücrete yön gösterici işlevi yeniden kabul edildi. Sanayi Ücret Sözleşmesi'nin önemli hükümleri daha sonra kamu görevlileri için de uygulandı.

Sendikalar İsveç'te son derece güçlü bir konuma ve %70'in üzerinde bir örgütlülük oranına sahip. İşyeri düzeyinde yönetime katılımın da sendikalar üzerinden örgütlenmiş olması, bu durumda adeta doğal. Almanya'daki gibi bağımsız işçi temsilcilikleri, dolayısıyla çifte bir yapı İsveç'te mevcut değil.

Şirket düzeyinde yönetime katılım –yine Almanya'dan farklı olarak– yasalarla kurumsallaştırılmamış. İsveç'te bunun yerine, yönetime katılımı ilgili bütün konularda sendikalara müzakere hakkı verilmesi yoluna gidildi. Yönetime katılım konusundaki anlaşmazlıklarda toplu sözleşmenin geçerli olduğu süre içinde de grev hakkı var.

Şirketler arasındaki ilişkiler

İsveç'te sadece işçi sendikaları değil, işveren birlikleri de yüksek bir örgütlülük derecesine sahip. Her iki tarafta güçlü muhatapların varlığı, yukarıda anılan işverenlerle sendikalar arasındaki sözleşmenin başarısının temel nedenlerinden biriydi. Ayrıca İsveç'in bir özelliği, şirketler arasındaki güçlü karşılıklı sermaye bağları. Nihayet, piyasa ilişkilerinin yanında, şirketler arasında bilgi akışını sağlayan ve özsermaye temininden teknoloji transferine dek çeşitli alanları kapsayan birçok iletişim ağı da mevcut.

Değerlendirme

İsveç, bu kitapta ele alınan ülkeler arasında eşgüdümlü piyasa ekonomisi ideal tipine en yakın ülke. İsveç ekonomisinin özelliği, işverenlerle işçilerin ücretlerin belirlenmesinde yoğun olarak işbirliği yapması, her iki tarafın da kamusal bir görev olan meslek eğitimi sürecine dahil olması, şirket finansmanının daimi bankalar sistemi, karşılıklı hisse senedi alımı ve özsermaye temininde şirketler arasında bilgi akışını sağlayan iletişim ağlarının karışımından oluşması ve bu şebekelerin ağların teknoloji transferi için de kullanılması.

İsveç dikkate değer bir ülke, çünkü eşgüdümlü ekonomik sistemi ve gelişmiş refah devleti sayesinde yüksek bir ekonomik büyümeyi, refahın adil dağılımını ve düşük işsizliği bir arada gerçekleştirebiliyor. Bu yüzden, ABD, İngiltere, Almanya ve Japonya'yla karşılaştırıldığında, sosyal demokrasinin hedeflerine en yakın ülke.

*Şirketler arasında
güçlü bağlar*

*Eşgüdümlü piyasa
ekonomisi ideal
tipine yakın*

İsveç

Kişi başına gayrisafi yurtiçi hasıla, 2008	30.100 €	Kişi başına satınalma gücü standardında (SGS) GSYİH; bir SGS, 27 üyeli AB ortalamasında bir avronun satınalma gücüne denktir (Kaynak: Eurostat)
Ortalama ekonomik büyüme, 1990–2007	% 2,3	Sabit fiyatlarla kişi başına ortalama yıllık ekonomik büyüme (Kaynak: Human Development Index 2009, s. 195)
Kamu borçlanması, 2008	% 38,0	GSYİH % oranı olarak (Kaynak: Federal Maliye Bakanlığı, 12/2009 aylık raporu, s.99)
Cari denge, 2008	% 7,8	Toplam mal ihracat ve ithalatı dengesinin GSYİH'ye yüzdesi (Kaynak: Internationaler Währungsfonds. World Economic Outlook 10/2009, s. 187)
İstihdam oranı, 2008	% 74,3 (% 71,8)	15-64 yaş arası çalışan nüfusun (kadınların) toplam nüfusa oranı (Kaynak: Eurostat)
İşsizlik oranı, 2008	% 6,2	İşsizlerin çalışan nüfusa oranı (Kaynak: Eurostat)
Gini katsayısıyla ölçülen gelir eşitsizliği, 2009	% 25	Gelirin eşitsiz dağılımını gösteren değer, % 100= azami eşitsizlik (Kaynak: Human Development Report 2009, s. 195)
Erkeklerin gelirin oranla kadınların geliri	% 67	Kadınların, erkeklere oranla elde ettiği gelir (Kaynak: Human Development Report 2009, s. 186)
Yoksulluk endeksi, 2009	% 6,0	Yoksulluk endeksi, çeşitli göstergelerden oluşur (ortalama yaşam süresi, okuma yazma oranı, sağlık hizmetlerinin erişilebilirliği v.d.) 0= asgari yoksulluk, 100 = azami yoksulluk (Kaynak: Human Development Report 2009, s. 180)
Sendikal örgütlenme oranı, 2007	% 70,8	Sendikalarda örgütlü çalışan nüfus oranı (Kaynak: OECD)

7. SOMUT EKONOMİ POLİTİKALARI: UYGULAMADAN ÖRNEKLER

Sosyal psikolog Kurt Lewin'e "Hiçbir şey, iyi bir teori kadar pratik değildir" sözü atfedilir. Yukarıdaki bölümlerde tanıtılan ekonomi ve sosyal demokrasi meseleleriyle ilgili kuramların uygulamadaki önemini gösterebilmek için, metnin tamamında uygulamayla olan bağlantıları kuruldu.

Bu son bölümde bu bağlantılar, siyasetin yoğun tartışmalara konu olan bazı alanlarında uygulamadan verilecek örneklerle pekiştirilecek. Bu örnekler, gündelik siyasetin ekonomi politikası projelerinde sosyal demokrasinin temel değerlerinin nasıl yansıdığını ve sosyal demokrat ekonomi politikası ilkelerinin nasıl uygulanabileceğini göstermeye yönelik.

Bu el kitapları dizisinde çalışma piyasası politikası konulu bir kitap yer almıyor, çünkü sosyal demokrasi açısından tayin edici bir öneme sahip olan bu siyaset alanı, bütün kitapların ortak konusu olarak değerlendiriliyor. Kuşkusuz, elinizdeki "Ekonomi ve Sosyal Demokrasi" kitabında çalışma piyasası politikasının özel bir ağırlığı var. Burada, "iyi çalışma koşulları" ve "asgari ücret" alanında uygulamadan iki örnek verilerek bu konuya gereken yer ayrılmaya çalışılıyor.

Derlememiz, farklı bakış açılarına sahip, birbirinden çok farklı yazarların katkılarını içeriyor. Verilen örnekler, sürekli değişen koşullara nihai cevaplar oluşturamaz; bunlar, fikir vermek ve bu konular üzerine düşünmeye teşvik etmek amacıyla yönelik.

Bu bölümde uygulamadan verilen örnekler;

- Ekolojik sanayi politikası alanında, devlet yardımıyla yeniliği, büyümeyi ve istihdamı destekleyen öncü piyasaların nasıl oluşturulabileceğini;
- Devlet bütçesi alanında, hangi koşullarda kamu bütçelerinin kredi almasının yatırım politikası için yararlı olabileceğini;
- Özelleştirmeler alanında, özelleştirmenin hangi avantajları sağlayabileceğini, siyaset tarafından nasıl düzenlenmesi gerektiğini ve hangi durumlarda özelleştirmeden kaçınılması gerektiğini;
- İyi çalışma koşulları ve yönetime katılım alanında, bu iki alanın birbiriyle iç içe olduğunu ve sosyal demokrasi için temel amaçlar oluşturduklarını;
- Asgari ücretler alanında, bunların, güvencesiz ücretlerin ödendiği istihdam ilişkilerini frenlemek için zorunlu olduğunu ve bunun özellikle toplumsal cinsiyet açısından yapılması gerektiğini gösteriyor.

7.1. Ekolojik sanayi politikası:

Sürdürülebilir bir gelecek için büyüme politikası⁹

Peter Franz, Florian Mayer ve Stefan Tidow

Ekoloji, 21. yüzyıl ekonomisinin motoru haline geliyor. Enerjiye ve hammaddelere yönelik talep, geride bıraktığımız yıllar içinde müthiş bir artış gösterdi ve bundan sonra da artmaya devam edecek. Önümüzdeki kırk yıl içinde dünyada yaşayan insanların sayısı bugün mevcut olan altı milyardan yaklaşık dokuz milyara çıkacak. Sanayi toplumlarında yaşayanların sayısı aynı süre içinde üç katına çıkarak yaklaşık dört milyara ulaşacak. Bunun sonucu olarak, sınai olarak üretilen tüketim ürünleri ihtiyacı da çok büyük ölçüde artacak. Tahminlere göre, sadece Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin'de önümüzdeki üç yıl içinde, satın alma gücü yüksek ve tüketim heveslisi orta sınıf iki katına çıkacak. Ancak gezegenimizin hammaddeleri de, üzerinde inşaat ve tarım yapılabilecek alanları da sınırlı. Hava ve su değerli doğal kaynaklar. Enerji de sonsuz miktarda değil, en azından konvansiyonel enerji kaynaklarından elde edilen enerji sınırlı ve konvansiyonel enerji halen aslan payını oluşturuyor.

Kısacası: Ekonominin ve ekolojinin üstesinden gelmesi gereken zorlu görevler giderek daha fazla iç içe geçiyor. Çevreyle ekonominin birbirinin karşısı olarak düşünülebildiği zamanlar geride kaldı. Çünkü ekolojinin gerekleri, ekonomik açıdan da giderek daha zorunlu hale geliyor; sadece ekonominin bütünü açısından değil, işletmecilik açısından da. Örneğin, Dünya Bankası'nın eski şef ekonomisti Sir Nicholas Stern, frenlenmemiş bir iklim değişiminin ekonomik maliyetinin gayrisafi yurt içi hasılanın küresel toplamının %20'sini bulabileceğini öngörüyor.

Ekonomiyle ekoloji arasındaki ilişkideki bu değişim, siyaset açısından da dolaysız sonuçlar doğuruyor. Biraz keskin bir ifadeyle şunu söyleyebiliriz: Çevre politikası giderek daha fazla ekonomi politikası haline de geliyor. Ekolojik sanayi politikası stratejisi bu gelişmeyi göz önünde bulunduruyor ve buradan, enerji ve doğal kaynak sorununun, ekonomi ve çevre politikası açısından ve sosyal açıdan anahtar mesele haline geldiği sonucunu çıkarıyor; hem ulusal ölçekte, hem de küresel düzeyde.

⁹ Ekolojiyle ekonomi arasındaki yakın bağlantı hakkında daha geniş bilgi, ilk kez 2009'da yayınlanan Çevre Ekonomisi Raporu'nda yer alıyor. Rapor, Federal Çevre Bakanlığı ve Federal Çevre Kurumu tarafından ortaklaşa yayımlandı: www.umweltwirtschaftsbericht.de

► Sürdürülebilir büyüme politikası, yenilik, büyüme ve istihdam için gündem haline geliyor

Ekolojik sanayi politikası daha fazla sürdürülebilirlik sağlayabilmeye yönelik bir ekonomik-ekolojik modernleşme stratejisiyle ekolojik-ekonomik bir uzmanlaşma stratejisini birleştiriyor. Bu politika, günümüzün sorunlarına ideolojik bir cevap vermeyip, pragmatik ve hedefe yönelik bir yol tasarlıyor.

Aslında burada iki şey söz konusu: Birincisi, ekonomimizin yapısını sürdürülebilirlik amacına uygun olarak değiştirmek zorundayız. Bu, üretim yapılarıyla ilgili bir mesele; demek ki konu, enerji ve doğal kaynaklarda etkinlik. Bu, sadece kaynakları daha verimli kullanmak demek değil, aynı zamanda, yeniden yetiştirebilen hammaddelere yönelmek de demek. Bugün sadece yakıt değil, plastik ve modern malzemeler de petrol yerine biyokütleden üretiliyor. Ve tabii söz konusu olan şey, enerji politikası açısından, yenilenebilir enerji kaynakları olarak adlandırılan güneş, rüzgârı, suyu, toprağın ısısını ve biyokütleyi daha iyi kullanmak ve sahip oldukları potansiyellerden sonuna kadar yararlanmak. Uzun vadede bu politikanın alternatifi yok. Ancak bu şekilde, sınırlı hammaddelerin ve artan talebin yapısal ikileminden kurtulmak ve büyümeyle doğal kaynak tüketimi arasındaki bağı koparmak mümkün olabilir. Ama ekolojik sanayi politikası sadece bu yapı değişimini değil, bunun beraberinde getireceği fırsatları da en uygun şekilde değerlendirmeyi amaçlıyor. Çünkü tam da dünyanın her yerinde enerji fiyatları arttığı ve hammaddeler azaldığı için, yeşil teknolojilerde müthiş bir potansiyel var; bu teknolojiler, geleceğin öncü pazarı. Etkinliği artıran teknolojiler ve çevre teknolojileri, anahtar teknolojiler haline geliyor.

Şirket danışmanları, çevre teknolojisi pazarının şimdiden yaklaşık 1000 milyar avroluk bir hacme ulaşmış olduğunu tahmin ediyor. Bu miktar, tahminlere göre 2020 yılına kadar 2000 milyar avroyu aşarak, iki katından fazlasına çıkmış olacak. Almanya şimdiden çevreyle ilgili ürünlerde dünya ihracat şampiyonu ve teknolojinin birçok alanında dünya pazarında birinci sırada geliyor. Bunlar, teknolojiye zirvede kalınabilirse, yeşil pazarlardan gelecekte de kazanç sağlamak için çok uygun koşullar. Bu ise, tecrübelerin gösterdiği gibi, büyük ölçüde iddialı bir çevre politikasının uygulanmasına bağlı; böyle bir politika, üretim süreçlerine ve ürünlere yönelik beklentileri yüksek tutarak bir modernleşme motoru olacaktır.

O halde ekolojik sanayi politikası, bu iki boyutu şimdiye kadar olduğundan daha güçlü bir şekilde birbirine bağlamayı amaçlıyor. Bunun için, iddialı hedefler tanımlayan ve

bunlar için gereken koşulları oluşturan, öncülük ederek yol gösteren, ancak gerektiğinde ilk adımları da atan bir devlete ihtiyaç var. Gerçi piyasa, değişen koşullara giderek daha fazla uyum sağlıyor ama bu halen birçok durumda çok yavaş gerçekleşiyor. En azından bugüne kadar hem sorunları, hem de bunların barındırdığı fırsatları değerlendirmekte yetersiz kaldı. Bilimin iklim değişimiyle ilgili saptamalarını ciddiye alırsak, kapsamlı bir rota değişikliği için önümüzde sadece birkaç yıl olduğunu görürüz. Bu süre, devletin ekonomik alanda hangi tedbirleri alıp hangilerini almayacağı üzerine, hiçbir sonuç doğurmayan ilkesel tartışmalarla harcanamayacak kadar kısa. Şimdi yapılması gereken, siyasetin bütün araç ve yöntemlerinin pragmatik bir karşımını bulmak ve piyasayla devletin yetersizliği karşısında çevre ve teknolojik yenilik politikalarını akılcıca birleştirmek. Devlet bu amaçla, çeşitli siyasal ve ekonomik araçlardan, yenilikleri harekete geçirmek, ekolojik açıdan etkin teknolojilerin devreye girmesini sağlamak, ekonominin ve toplumun enerji ve doğal kaynak etkinliği yönünde yeniden yapılanmasını desteklemek ve aynı zamanda büyüme ve istihdamı teşvik etmek üzere yararlanmalı, bunları birbirlerini tamamlayacak şekilde kullanmalıdır.

➤ Ekolojik sanayi politikasının ilkeleri

Ekolojik sanayi politikasının özelliği, farklı unsurları bir arada ele almasıdır.

1. Arz ve talebe yönelik araçların etkin bir bileşimi sağlanmalıdır. Genellikle arz ve talep yönlü politikalar uzlaşmaz karşıtlarmış gibi sunulur. Oysa teknolojik ilerleme alanında yapılan araştırmalar gösteriyor ki, yenilikçi teknolojilerin atılım yapmasını sağlamanın ve bu teknolojileri piyasaya dahil edebilmenin en iyi yöntemi, arz yönlü uygun koşulların yaratılması ve bunu destekleyici bir talebin oluşması arasında bir bileşimden geçiyor. Bu ise, ancak arz ve talebin birlikte göz önünde bulundurulmasıyla mümkün.

2. Öngörülebilirliği sağlayan koşullar, iddialı hedefler kadar önemlidir. Şirketler, kendilerini neyin beklediğini bilebilmelidir. Bu yüzden siyaset keyfi davranamaz. Ancak öte yandan, planlama güvencesi, şirketlerin geçmişte elde ettikleri başarılarla yetinmesine ya da “geleceğin gereklerini” görmezden gelmelerine de yol açmamalıdır. Çünkü rakipler kollarını kavuşturmuş beklemiyor. Özellikle yükselen Asya ekonomileri piyasalara hızla giriyor. Uzun vadeli ve öngörülebilir iddialı hedefler, planlama imkânlarıyla dinamizmi dengeleyen bir politikanın önemli bir bileşenidir. Bir başka örnek ise, teknolojinin mevcut olan en üst düzeyini göz önünde bulunduran “top runner” tutumudur. Böylece şirketlerden sadece yapılabilir ve uygulanabilir şeyler talep edilir; ancak teknolojiye her gelişmeyle birlikte bu talep yenilenir.

3. Fiyatlar, rekabet gücünü zedelemeksizin gerçeği söylemelidir. Fiyatlar, ekolojik gerçekleri artık gizlememeleri gereken önemli kıtlık ölçüm araçlarıdır. Dışsal masrafların içselleştirilmesi ve iyi işleyen piyasalar ekolojik sanayi politikasının önemli eksenlerini oluşturur. “Gerçek masrafların” fiyatlara tercüme edilmesi, uluslararası rekabet koşullarında göz önünde bulundurulmadıkları için ve gelecekte doğacak masrafların bugünden hesaplanmasının zorluğundan dolayı uygulamada halen kolay değil.

4. Araştırmalar, hem çeşitli teknolojilere açık, hem de hedefe yönelik bir tutumla gelişmeyi teşvik etmeli ve çeşitli yönlerde ışık tutmalıdır. Yarın hangi teknolojik çözümlerin başarılı olacağını bugünden hiç kimse bilemez. Bu yüzden siyaset ilke olarak farklı teknolojilere açık olmalı ve bütün imkânları tek bir yönde seferber etmemelidir. Bu yüzden teknolojiyi güçlendirme politikası (“technology forcing”) iddialı hedefler tanımlar, ama bu hedeflere ulaşmanın teknolojik çözüm stratejilerini belirlemez. Öte yandan, piyasanın kendi başına geliştirmedeği, ama büyük çözüm potansiyelleri vaat eden somut teknolojiler vardır. Devletin araştırma ve teknoloji politikası bunlara da gereken önemi vermeli, bu amaçla hem deneysel pilot projeleri, hem de sembolik gücü yüksek, geleceğe ışık tutan projelere destek vermelidir.

5. Yatay bakış açıları ve sektörel politika birbirini tamamlamalıdır. Çerçeve, ekonominin bir bütün olarak ekolojik gelişme rotasına yönelmesini sağlayacak şekilde oluşturulmalıdır. Bu sadece çevre politikası düzenlemeleriyle yapılamaz, rekabeti düzenleyici kuralların, vergi düzenlemelerinin ve ekonomi politikasının da bu hedefe yönelik olarak belirlenmesi gerekir. Bunun için hem etkili, modern ve çevre dostu bir altyapıya, hem de vasıflı elemanlara ihtiyaç vardır. Bu yatay boyut önemlidir. Ama yapısal dönüşümün sektörel olarak da teşvik edilmesini gerektiren birçok alan da vardır. Burada yapılması gereken, kilit teknolojileri ve sanayileri hedefe uygun olarak teşvik etmektir; çünkü kemikleşmiş ve gelekselleşmiş piyasaları kırmak başka türlü mümkün olamaz, teknolojik gelişme hamleleri sadece ekonomik politikanın çerçevesini belirlemekle sağlanamaz ve uluslararası rekabette uzun vadeli stratejik çıkarlar da rol oynar.

Sanayi toplumunun kaynaklara yönelik yapı değişimi sadece yeniliklere açık girişimciler ve öncülük rolünü üstlenen bir devletle sağlanamaz. Bunların yanında, iyi iş yapan ve iyi koşullarda çalışan elemanlara ve talepleri aracılığıyla “tabandan” modernleşme teşviki sunan aktif tüketicilere de ihtiyaç vardır. Sonuçta, değişmekte olan dünyanın bize yüklediği zorlu görevlerin üstesinden gelebilmek, ekolojik ve

ekonomik modernleşme stratejilerini benimsemek için bütün aktörler arasında bir “new deal” gerekir.

Siyaset ve ekonomi arenası kökten değişti. İçinde bulunduğumuz koşullar, ekonomiyle ekolojinin bugüne kadar görülmediği ölçüde birbirine bağlı olduğunu ve geleceğe yönelik bir Almanya'nın çevre dostu ve uygun sosyal koşullara sahip, sürdürülebilir ürün ve hizmetler üreten, gelişmiş mesleki vasıflara ve eğitime dayanan bir sanayi üretimine ihtiyaç duyduğunu ortaya koyuyor. Bunun yolunu ekolojik sanayi politikası çizecektir.

7.2. Bütçe politikası:

Almanya'ya borcumuz

Michael Dauderstädt¹⁰

Devlet borcu 1,5 trilyon avroyu buluyor. Bu borcun ödenmesi için ya vergilerin önemli bir kısmının seferber edilmesi ya da ek borç alınması gerekli. Borçlanmanın, bu borçları ödemek zorunda olan gelecek kuşaklar üzerinde bir yük olduğu iddia edilir. Bu yüzden kamuoyundaki tartışmalarda, devlet borçlarının daha fazla artmasını engelleyici bir dizi önlemden söz edilir (“borçlanmaya fren” tartışmasında olduğu gibi). Bu önlemler Avrupa Birliği İstikrar ve Büyüme Pakti'yla aynı temel felsefe üzerine kuruludur. Söz konusu paktta da uzun vadede, yani konjonktürel döngünün ardından, yeni bir borçlanmadan neredeyse tamamen kaçınılması gerektiği varsayılmıştır. Ancak akıllıca düzenlenmiş bir mali politika, mali sorunların çözümünü ve yatırımı aynı anda göz önünde bulundurmalı ve bir yandan borçları azaltırken, öte yandan aktif konjonktür politikası seçeneğini de engellememelidir.

Siyasal ve ekonomik açıdan kamu borçlarının iki boyutunu birbirinden ayırt etmek gerekir: Konjonktürden kaynaklanan açık ve büyümeyi teşvik eden yatırımların finansmanı için girilen uzun vadeli borçlanma. Ekonomistlerin çoğu, bu boyutları, kapsamları tartışmalı da olsa, ilke olarak kabul ediyor.

► Borç yoluyla büyümeye evet mi, hayır mı?

Konjonktürün gerilediği dönemlerde devletin gelirleri azalırken, başta işsizlik sigortası olmak üzere giderleri artar. Buradan genellikle doğan açık, talebin çökmesini önlemek için kullanılır. Modern konsolidasyon tasarımlarının çoğu ve AB

¹⁰ Bu metin, 2007 Ağustos'unda WISOdirekt'te yayınlanan “Almanya'ya borcumuz” başlıklı metnin kısaltılmış ve 2008 mali piyasa krizi ışığında güncelleştirilmiş halidir.

İstikrar ve Büyüme Pakti, bu otomatik istikrar sağlama sistemini yerinde buluyor. Almanya'da 1967 tarihli İstikrar ve Büyüme Yasası, döngüye bu şekilde müdahale eden bir bütçe politikası öngörüyorsa da, aslında, döngüyü destekleyici bir politika uygulandı.¹¹ Ekonomik gerileme dönemlerinde mali politika artan açıklara genellikle panik halinde girilen tasarruf çabalarıyla tepki gösterdi, bu da durgunluğu derinleştirdi ve süresini uzattı. Ekonomik canlanma dönemlerindeyse konsolidasyona gidilmedi, dolayısıyla toplam borç arttı.

Aktif konjonktür politikası, devlet harcamalarını, döngüye müdahale edecek şekilde düzenlemelidir. İdeal durum, açığın ve borçların artması pahasına, harcamaları artırmak ve bu yoldan özel sektörün zayıflayan talebini dengelemektir. Bu yapılırken, konjonktürel açıdan, harcamaların devlet yatırımlarına ya da tüketime yapılması arasında bir fark yoktur; her ne kadar yatırımların büyümeye etkisi daha kalıcı olsa da. Canlanma dönemlerinde, istenmeyen bir aşırı ısınmayı engellemek ve bütçeyi konsolide etmek için bu harcamaların düşürülmesi gerekir.

Almanya'da anayasa (115. madde) konjonktür politikasının çerçevesini belirlemiştir. Devletin alacağı krediler sadece yatırımların finansmanına harcanabilir. Anayasa, olumlu sonuçları uzun süreye dağılacak olan harcamaların yükünün tek bir bütçe yılına yüklenmemesi gerektiği fikrinden hareket eder. Daha ayrıntılı bir ifadeyle söyleyecek olursak, gelecek kuşakların yararlanacağı bir şey, sadece bugünkü kuşaklar tarafından finanse edilmemelidir. Böylece devlet bütçesine, bir hane halkının ya da şirketin bütçesinin mantığı aktarılmaktadır, zira bunlar, gelecekte kazanç sağlamaya ya da masrafları düşürmeye yarayacak yatırımları finanse etmek üzere borçlanırlar (örneğin, gelecekte kira getirecek ya da kira harcamalarından tasarrufu sağlayacak bir ev yaptırmak ya da satın almak için).

Devlet söz konusu olduğunda, daha karmaşık bir mantık geçerli olur: Devletin gelecekteki gelirlerini artıran ya da harcamalarını azaltan şey nedir? Sonuçta, büyümeyi artıran bütün tedbirler, devletin gelirinin artmasına katkıda bulunur. Bunun kapsamı, "reel yatırım" kavramıyla varsayılan çerçeveden çok daha geniştir. Gelecekte yapılması gereken harcamalardan tasarruf etmek için yapılan masraflar (örneğin aşı programları) yatırım olarak görülmelidir.

Peki, borçlanmak neden mantıklı olabilir? Her büyüme süreci kredilerle, dolayısıyla borçlarla – ya devletin ya da özel sektörün borçlanmasıyla – finanse edilir. Çünkü cari gelirler, ancak sürdürülmekte olan üretimin ürünlerini satın almaya

11 Solow/Wyplosz (2007) bu ağır eleştiriyi dile getiriyor.

yeter. Ek üretim, bunun için gereken ek yatırımların finansmanını sağlamak için kredi almayı gerektirir; bu ek yatırımlar, ideal durumda (yani gelir elde edenlerin parasını elde tutmaması ve tasarruf etmemesi halinde) ek olarak üretilen ürünlerin de pazarlanmasını mümkün kılar. Eğer hane halkları ve şirketler, örneğin durgunluğun yarattığı kötümserlik yüzünden borçlanmaktan kaçınırlarsa, büyüme sürecini sağlamak için bunu devletin yapması gerekebilir. Tersine, aşırı iyimserlik dönemlerinde de (örneğin ABD’de 2007 yılına kadar olduğu gibi) verilen krediler, ekonominin tüm reel büyüme imkânlarının üzerinde olabilir.

Bu sistemde para politikasının görevi, kredi alımını gerçekçi bir ölçüde tutmaktır. Aşırı borçlanma (ister devlet, ister şirketler ya da hane halkları tarafından uygulanırsa) servet değerlerinin fiyatında şişmelere ya da enflasyoncu bir talebe yol açar, bu da reel bir miktar artışını değil, genellikle duraklayan bir arz karşısında fiyat artışlarını getirir.

► Borcun ne kadarı fazla?

Peki, borçlar nereye kadar tırmanabilir? Birçok büyüme dönemi, dünya ekonomisindeki son büyüme de dahil olmak üzere, borç krizleriyle neticelenmiştir; ancak borçlanan genellikle devlet değil, ölçüsüzce yükselen mali piyasalar olmuştur. Çoğunlukla eşzamanlı olarak artan servet değerleri fiyatlarının (taşınmaz mallar, hisse senetleri vb.) gerçekçi gelir beklentilerinden mi, spekülasyoncu cesareten mi kaynaklandığı her zaman anlaşılammıştır. Sonuçta reel ekonomi, üretim artışları ve istihdam edilmeyen serbest üretim faktörleri aracılığıyla, sistemde daha ne kadar hareket alanı olduğunu belirler. Enflasyon ve dış ödemeler dengesi bunun önemli göstergeleridir. Her şey olup bittikten sonra (1997 Asya krizi sonrasında, 2000 yılının dot.com balonunun ardından ya da 2008 sonbaharındaki mali piyasa krizinde) herkesin aklı başına geliyor; ama istihdam ve gelir yaratan güzel bir canlanmayı, sadece fiyatlar biraz yükseliyor ve ödemeler dengesi açık veriyor diye kim boğmak ister ki?

Alınan net kredi miktarından bağımsız olarak, bu kredi ister konjonktür politikasından kaynaklanan nedenlerden dolayı, ister kamu yatırımlarının finansmanı için alınsın, birçok insanı huzursuz eden konu, birikmiş borçların mutlak miktarı. Bu miktar, devletin hareket kabiliyetini sınırlıyor, çünkü gelirlerinin önemli bir kısmını borç ödemeye harcamak zorunda bırakıyor; faizlerin artması halinde de borç yükü can acıtıcı seviyelere çıkabiliyor. Ayrıca devlet borçlanması, devlete ödünç para vermiş olan ve faiz gelirlerini büyük oranda ücretli çalışanların ödediği

vergilerden elde eden servet sahipleri lehine bir yeniden dağıtım etkisi yaratıyor. Ve nihayet –en fazla dile getirilen itiraz gerekçesi olarak– borcun, çocuklarımız, yani gelecek kuşaklar üzerinde bir yük olduğu iddia ediliyor.

► Bugünün zenginliği geleceğin yoksulluğu mu demek?

Borçlanma gerçekten gelecek kuşaklara zarar veriyor mu? Bu tez, sık tekrarlansa da, genelleme olarak doğru değil. Gelecek kuşağa hem borçlar, hem de alacaklar miras kalır. Devlet borcu, kuşaklar arasındaki maddi yükün toplam miktarına değil, bu yükün bir sonraki kuşak içindeki dağılımına dair bir konudur. Borçların ödenmesiyle yükümlü olan bütün vergi mükelleflerinin karşısında alacaklılar, yani devlete ödünç para vermiş olan yurttaşlar yer alır.

Devletin ve vergi ödeyen toplumun belli bir borç düzeyi karşısında uzun vadede taşıyacağı yük, faiz oranıyla nominal büyüme arasındaki orantıya sıkı sıkıya bağlıdır. Ekonomi, faiz oranından daha hızlı büyüdüğünde, kamu borcunun görece ağırlığı (GSYİH'deki payı) azalır. Bu tür yük hafifletici koşullar 1950 ile 1975 arasındaki uzun büyüme döneminde egemendi, ancak sonrasında daha ender görülmeye başladı. Ancak bu durum, yüksek faiz politikasının özellikle servet sahiplerinin yararına olduğunu da gösteriyor. Yüksek faizler bu kesimlerin alacaklarının görece değerini artırıyor, ya da en azından sabit kılıyor.

Bugünkü kuşak, gelecek kuşağın refahına katkıda bulunmak istiyorsa, reel kazançlarını bir sonraki kuşağın mirasçı alacaklılara ödemek zorunda kalacağı borçlar biriktirmemelidir. Bunun yerine, bir sonraki kuşağın üretkenliğini artırıcı tedbirler almalıdır. Bunlar arasında eğitime, araştırma ve geliştirmeye yapılan yatırımlar gelir. Tüketimden feragat etmenin herhangi bir faydası varsa, bu ancak kaynakların korunması açısından geçerlidir, çünkü artan kaynak masrafları (bunlara örneğin su baskınlarına karşı alınan önlemler de dahildir) üretkenliği düşürür. Zengin hane halkları (özellikle eşitsiz dağılım koşullarında) tasarrufa gider ve ardından reel yatırımlar gelmezse, bu tehlikeli, engellenemez servet balonlarının oluşmasına yol açabilir.

Biz ülke olarak kendi ekonomimiz dahilinde, alacaklar (servet) biriktirerek geleceğe refah aktaramayacağımız gibi, borç biriktirerek geleceğe yoksulluk da bırakamayız. Bu durum, ancak dış borç aldığımız ya da yurt dışına borç verdiğimiz zaman oluşur. Dış borçlar bizi gelecekte, alacaklılarımızın parasını ödeyebilmek için ithalatımızın üzerinde ihracat yapmak zorunda bırakabilir. Almanya'nın son

yıllarda biriktirdiği türden yurt dışı alacakları, bir mali piyasa krizinde tamamen geçersizleşebilir ya da büyük oranda değer kaybedebilir; 2008’de birçok yatırımcı bunu acı bir şekilde gördü. Ama ihracat fazlası Almanya’da yük değil, hedef olarak (aynı zamanda ekonomi politikasının hedefi olarak) algılanıyor.

➤ Kamu tasarruf ederken özel kesimde savurganlık mı?

Bütün bunlar karşısında, borçların devlet borçlanması mı, şirketlerin ve hane halklarının mı borcu olduğu sonuç olarak önemsiz. Gerçi Almanya’da sadece kamu borçları bir yük (ve bir günah) olarak kabul ediliyor, özel borçların (özellikle şirket borçlarının) birikmesi ise erdem sayılıyor. Oysa gelecek kuşak sadece 1,5 trilyon avroluk risksiz kamu borcunu değil, 2,5 trilyonluk potansiyel olarak riskli şirket borçlarını da miras alıyor.

Özel borçların daha az sorun olarak görülmesi, posta, telekomünikasyon, demir yolları ve otoyollar gibi daha önce kamunun elinde olan sektörlerin özelleştirilmesi dalgasının oluşmasına da katkıda bulundu. Şimdi onların aldığı krediler, tehdit edici devlet borcu değil, memnuniyet verici özel yatırımlar haline geldi. Burada da, yeniden dağıtımın sadece bir sonraki kuşağın içinde gerçekleşeceği ilkesi geçerli. Ancak bu kez vergi mükellefleri kamu borçlarının faizlerini ödemek zorunda kalmayacak, bu borcun yükü müşterilerin ve –sıkça görüldüğü üzere– çalışanların üzerinde olacak, onlar da fiyatları (örneğin kiralari) yükselterek ve ücret artışlarını frenleyerek kârlılık oranını artırmak zorunda kalacaklar. Ama gerçek refahın ancak reel üretkenliğin artışında yattığı ilkesi özel sektör için de geçerli.

Demek ki Almanya’ya, uzun süre devam ettirilebilecek bir büyümenin gerektirdiği borçlara girebilme cesaretini borçluyuz. Bu büyümeye hizmet eden şeyler, tesislere, sağlığa, eğitime, araştırmaya ve insan sermayesine yapılacak yatırımlardır. İhracat fazlası yoluyla yurt dışına yönelik alacakların artırılması ya da Almanya’nın gelecek kuşaklarına sermayeye dayalı “sigorta” sağlanması gibi, hakkında met-hiyeler düzülen şeylerin değeriyse, ancak yurt içinde ve dışında yaşayan gelecek kuşakların bugünkü yatırımlar sayesinde üretip kazanabilecekleriyle sınırlıdır. Ancak bunların getirileri, yatırımcılar lehine gerçekleşen ve sosyal olmayan yeniden dağıtım bir tarafa bırakılırsa, ülke ekonomisinin büyüme oranlarından daha fazla olamaz.

7.3. Özelleştirmenin riskleri ve barındırdığı fırsatlar

Simon Vaut

Kamusal mülkiyetin özelleştirilmesi günümüzde ekonomi politikasının tartışılabilir konularından biri. Burada, devletle özel sektör arasındaki ilişki, dolayısıyla temel bir mesele söz konusu. Alman Demiryolları'nın özelleştirilmesi üzerine yapılan ateşli tartışmalar, konunun sadece tekil bir özelleştirme olmadığını, dile getirilen görüşlerin toplumun genel yararına, temel ihtiyaçların karşılanmasına ve devletin görevlerine dair ilkel tercihler dayandığını ortaya koyuyor. SPD içinde de hem demiryollarının özelleştirilmesini savunanların hem de buna karşı çıkanların bulunması, sosyal demokrasinin özel sektörle devlet arasındaki ilişkiye yönelik basit cevaplarının olmadığını, bu konunun daha ayrıntılı bir incelemeyi gerektirdiğini düşündürüyor.

Club of Rome¹² üyesi bilim adamı ve siyasetçi Ernst Ulrich von Weizsäcker yönetiminde yapılan ve "Özelleştirmenin Sınırları" başlığını taşıyan kitapta yayınlanan bir araştırmada, dünya çapında yapılan özelleştirmeler ayrıntılı olarak ele alındı. Aşağıdaki açıklamalar büyük ölçüde bu rapora dayanmaktadır.

Club of Rome raporunda hem özelleştirmeleri hiç eleştirmeden körü körüne savunan ideolojiye, hem de körü körüne devlete güvenen ve olabildiğince fazla kamu mülkiyetinden yana tavır alan düşüncelere karşı çıkıyor. Her bir sektörün kendi koşullarına göre çizilecek, özel aktörlere, kamu ile özel sektörün ortaklıklarına ya da yapılacak işin devletçe üstlenilmesine dayalı bir orta yol ise, birçok koşulun dik-kate alınmasını gerektiriyor. Özelleştirmenin ve aktörlerin bileşiminin farklı türleri arasında tercih yapmak mümkündür:

- Kamu kuruluşları özel sektörle rekabet içindedir, ancak kamu mülkiyetinde kalırlar, örneğin Alman Demiryolları 1994'ten kısmen özelleştirilmesine kadar, mülkiyetinin federal devletin elinde olduğu ve hizmet sunan diğer şirketlerle giderek daha fazla rekabete giren bir anonim şirketti.
- Görev aktarımı, devletin bazı işleri özel kuruluşlara devrederek ürünü satın almasıdır. Federal Basımevi bu uygulamaya bir örnekti. Ancak birkaç yıl sonra, güvenlik nedeniyle özel sektörden geri alındı.

12 Club of Rome, toplumsal ve ekonomik konuları inceleyen ve bilim insanlarından oluşan uluslararası bir kuruluştur. 1972'de yayınlanan ve nüfus artışı, çevre kirliliği, ve hammadde kaynaklarının tükenmesini dünya çapında gündeme getirerek çevre koruma hareketi üzerinde büyük bir etkiye sahip olan "Büyümenin Sınırları" adlı araştırmayla tanınmıştır.

- Kamu ile özel sektör ortaklığı (PPP), devletle özel aktörlerin işbirliğine dayalı çözümlerdir.
- Tam özelleştirme ise kamu mülkiyetinin tamamen elden çıkarılmasıdır. Bu durumda devlet piyasaya sadece düzenlemeler yoluyla müdahale edebilir.

Devlet düzeniyle ekonomik özgürlük, güvenlikle yenilik arasındaki dengeler her bir durumda yeniden ayarlanmalıdır. Zamanla koşulların değişmesi de mümkündür. Telekomünikasyon sektörünün özelleştirilmesi ve liberalleştirilmesi geniş kesimlerce özelleştirmeye olumlu bir örnek olarak görülüyor. Bu sayede fiyatlar rekabetin etkisiyle çok düştü, sektörde yenilikler arttı ve kamu kesimi özelleştirmelerden önemli bir gelir elde etti. Bu gelişmenin önkoşulu, mevcut telefon şebekesi üzerinden farklı şirketlerin hizmet sunabilmesiydi ki, bu teknik olarak ancak 20. yüzyılın sonunda mümkün olabildi. Özelleştirme daha önce yapılıyorsa, muhtemelen rekabet artışı sağlamayacaktı, çünkü sadece devlet tekelinin yerini özel bir tekel almış olacaktı.

Devletle özel sektör arasındaki sarkaç zamanın akışı içinde sürekli salınır. 19. ve 20. yüzyılda devletler giderek daha fazla sorumluluk üstlendi ve kamu mülkiyeti oranı hemen her yerde belirgin olarak arttı. Haberleşmeden enerji üretimine ve çelik, otomotiv gibi sanayi dallarına varıncaya dek, bugün kısmen ya da tamamen özelleştirilmiş olan birçok sektör geçmişte kamunun elindeydi. Son çeyrek yüzyıl içinde sarkaç belirgin olarak özel sektör yönünde hareket etti.

Bu hareketin yolunu açanlar kimlerdi? Uluslararası düzlemde Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu (İMF) Washington Uzlaşısı'nda bu yönde tayin edici bir rol oynadı. Benimsedikleri iktisadi ilkeler devletin geri çekilmesini gerektiriyordu ve dünya çapında bir deregülasyon ve özelleştirme dalgasının oluşmasına yol açtılar. "Bir papağana 'özelleştirme' kelimesi öğretilmiş olsaydı, 1980'li ve 1990'lı yıllarda Dünya Bankası'nın ve İMF'nin öğütlerinin birçoğundan feragat edilebilirdi" diyor Nobel Ödülü sahibi ve Dünya Bankası'nın eski şef ekonomisti Joseph E. Stiglitz (Stiglitz 2002: 78–81). Stiglitz' e göre Washington Uzlaşısı'ndaki sorun, hangi sektörlerin hangi koşullarda özelleştirmeye uygun olduğunu ve hangi aktör bileşimleriyle sürdürülebilir bir büyümenin, daha adil bir dağılımın ve hizmetin sağlanabileceğini titizlikle incelemek yerine, özelleştirmeyi kendi başına bir amaç olarak görmesiydi. Çünkü özelleştirmenin doğuracağı etkiler, uygulandığı ekonomik sektöre ve bu sektörü çevreleyen koşullara bağlıdır, dolayısıyla özelleştirmeler bir ülkede başarılı olurken aynı sektörde bir başka ülkede yanlış bir yol olabilir.

Özelleştirmelerin doğuracağı etkiler açısından aşağıdaki etkenler özellikle önemlidir:

- Sektörde rekabet mümkün müdür, yoksa sadece devlet tekelinin yerini özel bir tekel mi alacaktır? Şebeke sanayileri olarak adlandırılan alanlarda bu ancak kısmi olarak mümkündür, örneğin demiryollarında aynı hat üzerinde rekabet ancak sınırlı ölçüde sağlanabilir. Paralel demiryolları inşa etmek artık kârlı değildir. Aynı ray üzerinde de trenler birbirini sollayamaz. Su, gaz ve elektrik gibi kamusal hizmetler sunanlar da şebeke sanayileri arasında yer alır. Özelleştirme durumunda, bu hizmeti sunanlarla ilgili düzenlemeler yapılarak, piyasadaki güçlerini kötüye kullanmaları engellenmelidir.
- Tüketicilerin, önemli mal ve hizmetlerden dışlanmaları tehlikesi var mıdır? Örneğin, merkezlerden uzakta oturanların posta hizmetlerinden ya da ekonomik gücü olmayanların elektrikten daha az faydalanma durumu ortaya çıkabilir mi?
- Devletin çıkarlarının korunmasına dair özel bir hassasiyet gerekmede midir? Federal Basımevi önce özelleştirildi, ardından yeniden kamuya aktarıldı, çünkü burada basılan belgelerin ve üzerinde çalışılan verilerin özel kesime bırakılmayacak kadar gizli olduğu kanaati doğdu.

Özelleştirme ve kamulaştırmaların bilançosunda olumlu ve olumsuz kalemler var. Elde edilen sonuçlar, sektöre ve siyasi düzenlemelere sıkı sıkıya bağlı. “Özelleştirmenin Sınırları” raporunda Almanya’da ve diğer ülkelerde yapılan özelleştirmelere dair temsili örnekler inceleniyor ve değerlendiriliyor. Burada, özelleştirmenin olumlu ve olumsuz sonuçlarına dair geniş bir yelpazeyle karşılaşıyor. Aşağıda, önce saptanan olumlu etkiler, ardından özelleştirmenin taşıdığı riskler Club of Rome’un çözümleri ışığında ele alınıyor.

Özelleştirme bir sektörde daha fazla rekabet oluşmasını sağlarsa, bu genellikle müşterinin ihtiyaçlarının daha iyi karşılanması sonucunu doğurur. Birbiriyle rekabet eden özel şirketler müşteriyi memnun etmek ve piyasada kalabilmek için yeniliğe açık olmak ve etkin çalışmak zorunda. Telekomünikasyon sektörü, özel şirketler arasındaki rekabetin, hiçbir devlet tekelinin başaramayacağı ölçüde yeniliklere ve piyasanın genişlemesine yol açtığı sektörler bir örnek. Rekabet etmek zorunda olmayan kamu kuruluşları, daha masraflı çalışmak ve yeniliklere daha çekingen yaklaşmak eğilimindedirler. Ancak masrafları düşürmek ve hizmet kalitesini yükseltmek her durumda söz konusu olmayabilir. Özel şirketler, kazanç getirmeyen müşterileri

dışlama, yani “işin kaymağını yeme” eğilimini taşır. Buna bir örnek, posta hizmeti götürülmesinin kârlı olmadığı, merkezlerden uzakta oturan insanlardır.

Devletin yatırım kaynaklarına sahip olmadığı ve (uluslararası) özel yatırımcıların sermaye yatırıma hazır olduğu hallerde de özelleştirme yararlı olabilir. Bu, su işleri gibi önemli temel ihtiyaçların özel yatırımcılara devredildiği yoksul ülkelerde sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. Ancak bu durumda özelleştirmeden yarar sağlayanlar genellikle ödeme gücü yüksek müşteriler olmakta ve adaletsizlikler artmaktadır.

Özelleştirmede sık karşılaşılan bir sorun, yatırıma getirilen kuralların yetersizliğidir. Devlet, içinde bulunduğu zor durumdan dolayı özelleştirme konusunda yeterli tecrübeye sahip olmaksızın, kendi zararına satış sözleşmeleri yapabilir. Özellikle komünizm sonrası devletlerin, deneyimli uluslararası şirket grupları karşısında gerçekçi olmayan fiyat ve kalite normlarını kabul edişlerinin birçok örneği var. Doğu Avrupa'nın dönüşüm geçiren devletlerinde, örneğin enerji şirketleri bu şekilde değerlerinin çok altında fiyatlara satıldı.

Rekabetin yetersiz olduğu ve özel tekellerin olduğu hallerde –örneğin su ve elektrik gibi alternatifsiz şebeke sanayilerinde– doğan sorunlara yukarıda değinildi. Bu durumda özelleştirme ne yenilik, ne de fiyat avantajları sağlar. Özel tekeller devlet tekellerine oranla genellikle daha dezavantajlıdır.

Bir başka sorun ise, risklerin ve dışsal masrafların devlete yüklenmesi olabilmektedir. Bir özel yatırımcıya yapılan satış sonrasında, ciro risklerinin devlete yüklendiği örneklerle karşılaşıldı. Üretimin doğurduğu ekolojik hasarın masraflarının kamuya yüklendiği, kârın ise şirkette kaldığı hallerde de aynı şey olmaktadır. Nükleer enerjinin üretim sonrası masrafları buna bir örnektir.

Özel yatırımcıların yaratabileceği bir başka sorun da, sürekliliğin ve uzun vadeli kalite güvencesinin ihmal edilmesi olabilir. Bu, bazı hallerde, bakımının daha önce kamu kaynaklarıyla yapıldığı altyapının bozulmasına yol açtı. İngiliz demiryolları, bu konuda bilinen örneklerden biri. Yatırımcılar özelleştirme sonrasında ray şebekesinin bakımını ihmal ettiler. Ağır kazalar oldu ve sonunda şebeke yeniden devletleştirilmek zorunda kaldı.

Özelleştirmelerin asıl nedeninin parasal olduğu hallere de sık rastlanır. Elde edilecek gelirlerle bütçe açıklarının kapatılması hedeflenir. Bu, diğer alanlar üzerinde olumlu

etkiler yaratabilir. Dresden Belediyesi, elindeki 100 binden fazla konutu sattı ve Almanya’da borcu olmayan tek büyük şehir haline geldi. Böylece yılda –daha önce faizlere harcanmakta olan– 80 milyon avro tasarruf ediliyor ve bu para, kira gelirlerinin, bakım ve onarım masraflarının farkının çıkarılmasından sonra, eğitim gibi diğer kamu harcamalarına aktarılabilen kaynağı oluşturuyor.

Club of Rome özelleştirmeler için bir koşullar listesi öneriyor. Öncelikle, özelleştirmeyi kendi başına bir amaç olarak gerçekleştirmeyi önlemek amacıyla, özelleştirmenin nedenlerinin kamuoyunda açıkça tartışılması gerekiyor. Koşullar listesi şu maddeleri içeriyor:

- Yatırımcıya açıkça tanımlanmış hedeflere ulaşılması zorunluluğu getiren güvenilir düzenlemeler yapılmalı,
- Devletin iyi yaptığı işlerde ideolojik nedenlerle özelleştirmeye gidilmemeli,
- Denetim makamları demokratik denetimler yapmalı,
- Devlet, mülkiyeti elinden çıkardığı durumlarda, düzenlemeler aracılığıyla piyasa üzerinde etkili olmalı,
- Kamusal varlıklar ve temel ihtiyaçların karşılanması özel bir koruma gerektirdiği için bu varlıkların özelleştirilmesi büyük bir titizlikle incelenmeli,
- İhtiyaç sahiplerinin korunması için sosyal şartlar konmalı (bu konuda, elindeki gayrimenkulleri satarken kiracıları koruyan özel düzenlemeler getiren Dresden Belediyesi çok iyi bir örnek),
- Özelleştirme şeffaf ve adil ihaleyle yapılmalı,
- Özel sektör ve kamu sektörü arasında, kamu-özel kesim ortaklığı ya da kooperatif türünde bir üçüncü yol olup olmadığı incelenmelidir.

7.4. İyi çalışma koşulları ve yönetime katılma:

İyi çalışma koşulları politikası

Wolfgang Schroeder

Her toplumun kendine özgü bir çalışma anlayışı vardır. Ve her toplumda işten ya da iyi çalışma koşullarından ne kastedildiğine dair farklı düşünme biçimlerine rastlanır. Günümüzde çalışma nasıl örgütlenmiştir? Gelecekte nasıl çalışacağız? Çalışmak, hayatımızda ve toplumun birliğinde nasıl bir role sahip? Çalışma ilişkilerinin, bir yanda preker¹³ ücretler ve hayal kırıklığı yaratan iş tecrübelerine, öte yanda yüksek ücret sağlayan ve motive edici, tatmin eden çalışma şartlarına ayrılışındaki kutuplaşma geçici bir olgu mu? Yoksa bu vahim bir gelişmenin başlangıcı mı? Bu sorular acil bir güncellik kazandı. Bunları göz önünde bulundurmaksızın bireysel ve toplumsal gelecek tasarımları yapmak mümkün değil. “Çalışmanın sonu” tezini savunanların sesi eskisi kadar güçlü çıkmıyor. Bu tezi savunanlar, modern toplumda para kazanmak için yapılan işlerin giderek yok olmaktaki olduğunu ve tam istihdamın olanaksız hale geldiğini söylüyorlardı. Bu tez, İskandinav ülkeleri örneğiyle rahatlıkla çürütülebilir; bu ülkelerde yüksek seviyede bir istihdamla üst düzeyde sosyal standartlar el ele gidiyor. Almanya’da da yıllarca süren durgunluğun ardından işsizlik büyük ölçüde düşürülebildi. Ancak, gelişini şimdiden haber veren derin ekonomik krizle birlikte kitlesel işsizlik konusu yeniden güncellik kazanacak. Fakat aynı zamanda “esnekleştirilmiş aşırı çalışma toplumu” karşısında duyulan korku da her yerde hissediliyor. Her ne kadar üretkenlikteki ilerlemeler çok daha büyük bir gayrisafi milli hasıla elde edebilmek için, örneğin 40 yıl öncesine oranla çok daha az çalışmanın gerekli olmasına katkıda bulduysa da, bu, çalışmadaki dönüşüm hakkında sürdürülen tartışmaların sadece bir yönü.

➤ İşin örgütlenmesinde değişim

Para karşılığında yapılan iş sadece belli dönemlerde ve belli bağlamlarda kamuoyunda yaygın tartışmalara konu edilse de, her zaman çalışanların günlük hayatını belirlemeye devam eder. Sınai iş üretim bandı başında çalışmaya, dolayısıyla makinelerin gereklerine göre düzenlenen iş akışına sıkı sıkıya bağlıydı. Taylorizm olarak adlandırılan ve makineler, denetim, standartlar, yani bir anlamda bilimsel bir çalışma planının damgasını taşıyan iş örgütlenmesi bütün insanların hayatını fiilen belirlemese de, hem toplumun tamamını, hem de iş sonrasındaki hayatı

13 “Preker” sözcüğü Latince’den gelir ve “rica yoluyla elde edilmiş” ya da “güvenilmez” demektir; Türkçede bu çalışma biçimi “güvencesiz” sözcüğüyle karşılanıyor.

belirleyici ölçüde etkiledi. İşçi hareketinin, özellikle sendikaların tarihidir, işin Taylorist örgütlenmesi ve büyük fabrika olgusu göz önünde bulundurulmaksızın anlaşılabilir.

Taylorizmin yanında, 1980'lerden itibaren ikinci bir yenilikçi üretim modeli olarak Toyotizm¹⁴ gelişti. Adını, Japon otomobil üreticisi Toyota'da uygulanan, gruplar halinde çalışma üzerine kurulu, o gün için yeni olan iş örgütlenmesinden alan bu üretim modelinin hedeflerinden biri, katı işbölümünün dezavantajlarını dengelemek ve çalışanların yeteneklerinden daha çok yönlü yararlanarak onları üretime daha fazla entegre etmektir. Aynı zamanda sendikanın işyerinde savunduğu en önemli taleplerden birini karşılayan bir başka unsur da, çalışmanın insanileştirilmesiydi: Çalışma ve yaşam kalitesinin birbirine bağlı olarak yükseltilmesi, sağlığın korunması ve toplumsal refahın artırılması amacıyla çalışma koşullarının iyileştirilmesi.

İşin örgütlenmesinde yapılan yeniliklerin en önemli mekânları genellikle otomobil fabrikalarıydı. İsveç'teki Volvo tesislerinde uygulanan yeni grup çalışması tarzları bu konuda önemli bir ilham kaynağı oldu. 1980'lerin başlarında yeni bağımsız ya da yarı bağımsız grup çalışması türlerinin keşfedilmesi ve yeni üretim modellerinin geliştirilmesi de büyük ölçüde bu sanayi dalında gerçekleşti. Yarı bağımsız grup çalışmasından, daha çok yönlü, daha ilginç ve kaliteyi yükselten, çalışanların üstlendikleri görevleri yerine getirirken daha bireysel tercihler yapabilecekleri ve önemli kararların alınmasında söz sahibi olabilecekleri bir çalışma hayatı umuluyordu. Grup çalışması, yeni çalışma dünyasının simgesi haline gelmiş ve birey, işbirliği üzerine kurulu grup içinde yeni bir değer kazanmış gibi görünüyordu.

Standardize edilmiş üretim bandı (Taylorizm) kendi sınırlarına dayandıkça, çalışma koşullarının iyileştirilmesi de daha fazla tartışılır hale geldi ve çalışma tarzları, yarı bağımsız grup çalışması yönünde gösterdikleri gelişmeyle "iyi çalışma koşulları" ilkesine giderek yaklaştı. Bu süreç, diğer ülkelere kıyasla Almanya'da daha fazla yaygınlaştı; öyle ki, bazı yazarlar kendine özgü bir Alman tarzından söz ederek, bu tarzın Taylorizm'de geliştirilen kalifiye işçilikle ikili meslek eğitimine dayandığını savundu. Bu temel üzerinde, çalışmanın insanileştirilmesiyle rasyonelleştirilmesi arasında bir ölçüde uyum sağlanabildi. Bu işe, ihracata yönelik sanayide esnek uzmanlaşma projesine üretken bir temel oluşturdu. Ancak 1990'ların

Taylorizm terimi Frederick Taylor'dan (1856–1915) kaynaklanır. Taylor, işi olabildiğince etkin örgütlemeyi hedefliyordu. İşçilerin de makinelerle aynı ilkelere göre işlediklerini düşünüyor ve iş akışını mekanik bant sistemine göre düzenlemeye çalışıyordu.

14 Kitleleşen üretimdeki üretkenliği atölye üretimindeki kaliteyle bir araya getirmeye çalışan Japon otomobil üreticisi Toyota'ya atıfta bulunan bir terim.

ortalarından beri sınıai çalışmanın bu kendine özgü tarzı yine tartışılır hale geldi, çünkü bir yandan ekonomik ve mali zorunluluklar, diğer yandan grup çalışmasında ortaya çıkan eşişkili gelişmeler bu tarzın ne ölçüde etkin ve kabul edilebilir olduğu hakkında kuşkular yarattı.

Bugün eski iyimserlik kalmadı. Gerçi grup çalışması yaygınlaştı ama bu çalışma tarzının, çalışma hayatını köklü bir biçimde insanileştireceği beklentisi şimdiye kadar gerçekleşmedi. Tam tersine, işyerinde süreci biçimlendirme olanakları birçok alanda yeniden daraltıldı ve yerini daha güçlü bir standartlaşmaya bıraktı. Bugünün sanayi dünyasında farklı çalışma rejimleri en yüksek üretkenliğe ulaşmak için rekabet halinde.

Büyük sanayideki istihdamın kaybolmasıyla birlikte, bir başka çalışma türü kamuoyundaki tartışmalarda giderek daha fazla önem kazanıyor: hizmet sektöründe yapılan esnek, bilgiye dayalı işler. Genellikle, bu alanda çalışan bireylerin daha fazla bağımsızlığa sahip oldukları varsayılır. Bu insanlar büyük işyerlerinde değil, küçük şirketlerde çalışır ve yaptıkları işin sonuçlarından çok daha fazla sorumludur. Bu alışma tarzıyla birlikte, yerleşik çalışma süresi rejimlerinin de sona erdiği ifade edilir. Ve alışma sürelerinin kısaltılması yerine “sonu gelmeyen çalışmadan” söz edilir. Örneğin e-posta ve cep telefonu çağında birçok elemandan her an, yasal düzenlemelerin de ötesinde ve çalışma saatleri haricinde de ulaşılabilir olmaları beklenir. Bu gelişmenin beraberinde getirdiği fırsatlar ve riskler ele alınırken, çalışanların mesleki vasıfları, ne ölçüde bağımsız olabilecekleri konusunda tayin edici bir öneme sahiptir. Riskler cephesinde, yeni psikolojik stres türleri, “burn out” (tükenmişlik) sendromu, insanın kendini tamamen işe vermek zorunda kalışı ve bunun daha yüksek bir yaşam kalitesi açısından doğurduğu eşişkiler belirtilir.

Son yıllarda, yeni bir çalışan tipinin, yani “işgücü girişimcisi” olarak kendi “istihdam edilebilirliğinden” (“employability”) sorumlu olan bir tipin mevcut olup olmadığı üzerine epey tartışıldı. Böylece, proleter ücretli işçiden başlayıp, meslek sahibi elemandan, kendisi işyerine dönüşen işgücü girişimcisine yönelen bir gelişme süreci vurgulanmış oluyor. Piyasadakine benzer iş sözleşmeleriyle işini kısmen bizzat örgütleyen işgücü girişimcisinin özellikleri, temel olarak üç boyutta değerlendiriliyor: Bireyselleşmiş vasıflar, yapılan işin sistematik özdenetimi ve güvenilmez sosyal güvence ortamında kendi kendini sömürme tehlikesi. Voss/Pongratz imzasını taşıyan çalışmada, işgücü girişimcisinin piyasa temeli üzerine kurulu ekonominin yeni bir aşamasına denk düşen bir sosyal kurgu olduğu belirtiliyor. Bu iki sosyolog,

işletme içinde yeni egemenlik ilişkilerinin doğduğu saptamasını yapıyor: “Kapitalist şirketlerde sermaye ile emek arasında varolan çelişki işgücü girişimcisiyle birlikte ortadan kalkmayıp, çeşitli girişimci tipleri arasında yapısal bir çelişkiye dönüşür.” (Voss/Pongratz 2003: 32). Her ne kadar, bu bakış açısını eleştirenlerin haklı olarak işaret ettiği gibi, bu çalışan tipi henüz çalışma hayatını belirlemekten çok uzaksa da, belirtilen özellikleri şimdiden yaygın olarak görülüyor.

İyi çalışma koşullarını hedefleyen bir politikanın karşı karşıya bulunduğu en büyük sorun, güvencesiz istihdam koşullarında çalışanların sayısında görülen büyük artış. İşin özellikle çetrefilli yanı ise, bu sektörden çıkmanın giderek güçleşmekte oluşu. Sosyal demokrasi projesi açısından, bu şekilde çalışanların iyi çalışma koşullarına sahip olması iki nedenden dolayı özel bir öneme sahip. Birincisi, kötü işin insanileştirilmesi gerekli. İkinci olarak da, bu sektörde çalışanların, buradan kurtulma ve kendilerini geliştirme yolunda desteklenmesi lazım.

► Yönetime katılmanın aktörleri ve yöntemleri

Sinai çalışma düzeninin öneminin giderek azalmasıyla birlikte, iyi çalışma koşulları siyasetinde faaliyet gösteren aktörlere yeni görevler yükleniyor. Almanya’da iyi çalışma koşulları pazarlığında, örgütlenmelerin ve devletin yanında işyeri düzeyindeki aktörler de üçüncü önemli ayağı oluşturuyor. Bu aktörlerin etkinlikleri, 1980’lere kadar, çalışma koşullarıyla ilgili konularda işletmeler üstü müzakerelele belirlenmiş ve devlet tarafından kurala bağlanmış standartlar çerçevesinde gerçekleşiyordu. Dolayısıyla Almanya’da, yönünü işletmeler üstü örnek düzenlemelere göre tayin eden, ama bu düzenlemeleri körü körüne uygulamaları işletme düzeyinde bir sosyal düzen oluştu. Almanya modeli, işletmelerde farklı uygulamaları ve seçenekleri içeren bir yelpaze sunuyor. Ancak, bu tercihler yasal düzenlemelerle sınırlanmış durumda. Örneğin şirket yönetimi personelle ilgili konularda çalışanların ve işçi temsilciliğinin çıkarlarını da, işletmeler üstü mercilerin, yani toplu sözleşmelerin ve devletin koyduğu kuralların gereklerini de göz önünde bulundurmamak zorunda. Buna karşılık, işçi temsilciliği de çalışanların çıkarlarıyla şirketin üretkenliğini ve iktisadi başarısını bir arada gözetmekle yükümlü. İşletme düzeyinde yönetime katılım ve işbirliği modelinin esası, işletmelerin iç işleyişini düzenleyen yasada da özetlenmiştir: “İşverenler ve işçi temsilcilikleri mevcut toplu sözleşmeleri dikkate alarak karşılıklı güven ve işletmede temsil edilen işçi sendikaları ve işveren birlikleriyle işbirliği içinde çalışanların ve işletmenin yararına hareket ederler.” (İşletme Düzeni Yasası 2. madde 1. bent). Almanya modeli, işçi temsilciliği ve sendika arasında formel bir ayırım gözetir, yani

işçi temsilciliği üyeleri bir sendikaya üye olmak zorunda değildir ve sendikanın işçi temsilciliği üzerinde doğrudan ve otomatik bir etkisi yoktur. Bu formel ayırım karşısında Almanya modelinin en büyük başarılarından biri, işçi temsilciliği ile sendika arasında aşılmaz bir rekabetten ziyade günlük çalışma içinde bir iç içe geçişin ortaya çıkmış olması. Altmış yıldır işçi temsilcilerinin %70'inden fazlası aynı zamanda sendika üyesi ve sendikalarda son derece başarılı fahri gönüllü çalışmalar yapıyor. İşçi temsilciliği, çalışanlar, işletme yönetimi ve sendika arasında bir "sınır mercii" (Fürstenberg 2000 [1958]) işlevi görürken, işletme yönetimi de çalışanlar, işçi temsilciliği ve şirket yönetimi ile işverenler birliğinin tayin edici çıkar ve talimatları arasında gidip gelmek zorunda. İşçi temsilciliği ile işletme yönetimi arasında doğan çıkar uzlaşmazlıkları, işin yürütmesine yönelik olarak çözümleniyor, tarafların açıkça karşı karşıya gelişine istisnai olarak rastlanıyor. Dağıtımdan ya da işin örgütlenmesinden kaynaklanan mücadeleler, genellikle işletme dışından aktörlerin müdahalesiyle oluşuyor. İşçi temsilciliği ve işletme yönetimi, dahil oldukları örgütsel arenaların tabandaki önemli aktörleri; farklı hukuksal karakterlere ve genellikle eşitsiz güç rezervlerine sahipler, dolayısıyla sınırlı ilişkilerin siyasal alanında çoğunlukla eşitsiz aktörler söz konusu oluyor. İşletme içi aktörler toplu sözleşme politikasında, üst birlikler lehine itiraz haklarından feragat ediyor ve böylece tarihsel olarak yerleşmiş bir kurumsal geleneği sürdürüyor. Bu kurumsallık bugüne kadar hep işbirliğini teşvik etti; bu işbirliğinin en önemli bileşenleri siyasal ve ekonomik olarak gruplanabilir.

➤ **Yönetime katılmada üstesinden gelinmesi gereken zorluklar**
İşçi temsilcileri yoluyla işletme düzeyinde yönetime katılma, işyeri temsilcileri aracılığıyla ekonomik konularda kısmi katılım ve denetim kurullarında profesyonel sendikacılar üzerine kurulu işbölümüne dayanan model, üstesinden gelinmesi gereken yeni sorunlarla karşı karşıya.

1. Yönetime katılmanın aktörleri arasındaki bağlar zayıflıyor

Çalışmaya yönelik siyasi düzenlemelerde işletmeler üstü karar düzleminin işletme düzeyinde gördüğü kabul, doğal bir olgu değil, tarihsel olarak yerleşmiş tutumların ve güncel siyasal güç dengelerinin ifadesidir. Çünkü şirket yönetimleri, işletme içindeki barış ortamını ve ekonomik üretkenliği tehlikeye atmaksızın kendilerine özgü farklı sözleşme türlerini uygulama fırsatı yakaladıklarında bu yolu deneyebilirler ve son yıllarda giderek daha sık denediler. Sosyal demokrasi projesi açısından çalışanların yönetime katılması bir lütuf değil, kanunen tanınmış bir temel haktır ve hiçbir şekilde pazarlık konusu yapılamaz.

İşletmeler üstü politikanın meşruiyeti ve kabul görmesi için, işletme içi aktörlerin, işletmeler üstü birlikler düzleminde etkili olduklarını ve çıkarlarının yeterince göz önünde bulundurulduğunu görmesi gerekir. Bu, üyelerin, dahil oldukları birliklere sadakat göstermesinin ve birliğin aldığı karara uygun davranmasının önkoşuludur. Bu konuda gelenek, beraberliği sağlayan önemli bir güç olmuş ve sinai ilişkilerin siyasal boyutunu belirlemiştir. Ancak bu gelenek son 20 yıl içinde hızla önem kaybetti. Onyıllar boyunca Almanya'daki işletmelerin çoğunda, kuşaktan kuşağa aktarılarak gelenekselleşen, varlığı sorgulanmayan ve başarısını kanıtlamış bir işbölümü vardı. Ancak üst birliklerle işletme içi aktörler arasındaki bu kültürel-geleneksel bağlar, gücünü kaybeder gibi görünüyor. 1980'lerden beri üst birliklerin norm koyma gücünün zayıflama eğiliminde olduğu saptanıyor. İşletme yönetimi ve işçi temsilcilikleri giderek daha sık farklı bir yol izliyor, üst birliğin kararlarından duydukları hoşnutsuzluğu alenen dile getiriyor ve bu kararlara uymayı reddediyorlar.

2. İşçi temsilciliği bütün çalışanların muhatabıdır ve hepsinin çıkarını savunur.

İşletmenin daimi elemanlarıyla geçici elemanlarının çıkarlarını aynı yönde savunmak büyük bir zorluk yaratıyor. Şirketlerin istihdam yapısı son yıllarda çok değişti. Sınırlı bir süreliğine işe alınanların, yarı zamanlı çalışanların ve taşeron işçilerin sayısında büyük bir artış oldu. Bu, şirketlerde çekişme kaynağı olabiliyor ve işletme içinde yönetime katılımın karşısına büyük uzlaştırma ve dayanışma sorunları çıkarabiliyor. İşçi temsilciliği sürekli değişen bir çalışanlar grubunu temsil ediyor ve zaman zaman, yeterince güvenceye sahip olmayan elemanların çıkarlarını, şirketin daimi çalışanlarınıninkiler kadar etkili savunmakta müthiş zorluklarla karşılaşabiliyor.

3. Yönetime katılma modeli, birbirinden giderek kopan şirket sorumluluğu tarzlarıyla karşı karşıya kaldı.

İşletme Düzeni Yasası'nın yapıldığı dönemde işletmeyle ilgili kararları verenler genellikle aynı zamanda ekonomik riski de taşıyan insanlardı. Her ne kadar işçi temsilciliğinin yönetime katılma hakkı işletme içindeki organizasyonla ve personel konularıyla sınırlı olsa da, genellikle ekonomik kararlar da birlikte tartışılabilir ve gerektiğinde uzlaşmayla sonuçlandırılabilirdi. Ancak uluslararasılaşmayla ve mülkiyetle işletme yönetiminin birbirinden ayrılmasıyla birlikte, hem çalışanların hem de işletmenin çıkarlarına ters düşen ve işletme içi aktörlerin katkısı olmaksızın alınmış ekonomik kararların dayatılması, giderek daha sık karşılaşılan bir durum haline geldi. Gerçi çalışanlar için doğan ekonomik dezavantajlar, işçi temsilciliği tarafından müzakereler yoluyla hafifletilebiliyor ama yine de bu gelişme ve

şirketlerin “mali piyasalara uygun yönetilmesi” yönetime katılma modelini yeni sorunlarla yüzleşmek zorunda bırakıyor.

4. Şirketlerin uluslararasılaşması, yönetime katılımın da uluslararasılaşmasını gerektiriyor.

Çalışma koşullarının kötüleşmesinin ana gerekçelerinden biri olarak ülkeler arasındaki maliyet farkları, hatta sık sık aynı şirketler grubuna dahil şirketler arasındaki rekabet dile getiriliyor. Örneğin yeni otomobil modellerinin üretimi dünya çapında ihaleye açılıyor ve bu şekilde, ülkeler arasında ücretlerin ek masraflarının ve sosyal hizmetlerin geriletilmesi alanındaki rekabetten yararlanılıyor. Ancak dayanışma alanında ilk olumlu örnekler de ortaya çıkmaya başladı; General Motors merkez yönetimi Avrupa’daki bazı fabrikaları kapatma tehdidini öne sürdüğünde Avrupa’daki fabrikalar arasında gelişen dayanışma gibi. Avrupa İşçi Temsilcileri, yetkilerinden şimdiden akıllıca yararlanılan ilk önemli uluslararası kurum haline geldi. Yine de işçi temsilciliğine eşit katılım hakkı verebilmek için bu alanda yeni hukuki düzenlemeler yapılması gerekiyor. Uluslararası kurullarla düzenlenen bir başka yönetime katılım alanı ise Avrupa anonim şirketi. Burada da, fırsatları değerlendirmeye ve riskleri asgariye indirmeye yönelik stratejilerin ve modellerin oluşturulması gerekiyor. Bu işin mantığı gayet basit. Yönetime katılma haklarına güvence sağlamak için Avrupa çapında, farklı aktörlerin ve düzlemlerin dahil edileceği daha güçlü bir işbirliği gerekli. Bu ne kadar başarıyla gerçekleştirilebilirse, sonuç da o kadar tatmin edici olacaktır.

7.5. Asgari ücret tartışması

Claudia Weinkopf¹⁵

Düşük ücretlerin paylarının artması, siyasi olarak tedbir alınmasını gerektiren bir sorun mu, yoksa işsizlikle mücadeleye yönelik etkin bir stratejinin parçası mı? Bu konu Almanya’da halen son derece tartışmalı. Son yıllarda yapılan birçok araştırmanın, Almanya’da düşük ücretlerin şimdiden son derece yaygınlaşmış olduğunu neredeyse fikir birliği içinde ortaya koymuş olmasına karşın (bkz. örn. Schäfer 2003, Rhein/Gartner/Krug 2005, Goebel/ Krause/Schupp 2005, Eichhorst v.d. 2005), halen düşük ücretle istihdamın yaygınlaştırılması talep ediliyor, hatta kimileri halen düşük ücretli işlerin “devreye girmesini” bile savunuyor.¹⁶

Ancak son zamanlarda tartışmalar giderek şu soru üzerinde yoğunlaştı: Düşük ücretleri takviye etmek ve hane halklarının temel ihtiyaçlarını karşılamalarına yetecek bir gelir elde etmelerini sağlamak (sadece) devletin görevi midir, yoksa toplu sözleşmeler ya da yasalar düzleminde, şirketlerin ücretleri giderek daha fazla düşürmelerini engelleyecek asgari sınırlar mı belirlenmelidir? İzleyen satırlarda, düşük ücretlerin ve asgari ücretlerin savunusuna ve reddine yönelik tipik gerekçeler, ne ölçüde geçerli oldukları açısından incelenecek ve toplumsal cinsiyet açısından yorumlanacaktır.

Düşük ücretli işleri savunmak için, bunların daha iyi ücret ödenen bir istihdama geçiş için sıçrama tahtası olabileceği sık sık dile getirilir. Ancak, bazı güncel araştırmalardan elde edilen sonuçlar, bu iyimserliği zayıflatır yönde. Almanya’da düşük ücretli işlerin ardından görülen ve “aşağıdan yukarı doğru mobilite” olarak nitelenen gelişme, son yıllarda büyük bir düşüş gösterdi (bkz, Rhein/Gartner/Krug 2005). Federal Çalışma Kurumu’nun verilerini değerlendirdiğimiz ve 1998 yılında düşük ücret eşliğinin altında ücretlerle tam zamanlı olarak çalışan kişilerin

-
- 15 Bu makale, “Düşük Ücretler ve Asgari Ücretler: Toplumsal Cinsiyet Açısından Bir Çözümleme” başlıklı makalenin “Düşük Ücretler ve Asgari Ücretler Hakkında Siyasal Tartışmalar – Toplumsal Cinsiyet Hakkında Yorumlarla” başlığını taşıyan bir bölümü olarak, hemen hemen aynı şekilde. Kaynak: Friederike Maier, Angela Fiedler (yay.) (2008), *Verfestigte Schieflagen. Ökonomische Analysen zum Geschlechterverhältnis*, Berlin. Edition Sigma Yayınevi’ne ve yazara, yayımlama hakkı verdikleri için teşekkür ederiz.
- 16 Bu konuda belirgin alıntılar bulmak zor. Çoğu önemli yayında düşük ücretle istihdamın artırılması talebi az çok gizlenerek dile getiriliyor. Örneğin, ücretlerde daha fazla çeşitlik zorunluluğu, düşük vasıflı işler için rekabete elverişli ücretlere izin verilmesi, ücret farklılığı arzının yeniden canlandırılması ya da ABD’yle karşılaştırmalı olarak “hizmetler alanındaki boşluğun” kapatılması gibi ifadeler kullanılıyor. Bir örnek olarak Bilirkişi Konseyi’nin 2006-2007 yıllık raporundan bir alıntı yapalım: “Ancak hizmetler alanında, başka ülkelerde, örneğin ABD’de edinilen deneyimlerin gösterdiği gibi, birçok istihdam fırsatı doğuyor ve ülkemizde geçmişe yönelik incelemenin gösterdiği üzere, düşük ücretler ödenen hizmet alanlarında ücret maliyetlerinin aşırı yüksek olmasından dolayı çok sayıda istihdam olanağı ortadan kalkıyor.” (Bilirkişi Konseyi 2006:370)

yüzde kaçının 2003 yılında daha yüksek ücretli (düşük ücret eşiğinin üstünde bir ücretle) iş bulduğu sorusuna cevap aradığımız bir IAQ araştırması da bunu doğruluyor. Bunu ortalama olarak %34,4 oranında bir kesim (yani 2003'te çalışmakta olanların yaklaşık üçte biri) başarmış. Ancak yükselenlerin oranı, istihdam edilen gruba göre büyük farklar içeriyor. Daha yüksek ücretli bir işe geçmede en başarılı olanlar gençler (25 yaşının altında olanlar: %62,3), yüksek vasıflı elemanlar (üniversite mezunları: %53,6) ve erkekler (%50,4). Kadınlardaysa, düşük ücret sektöründen kurtulmayı ancak her dört kişiden biri başarmış (%27,1) (Bosch/Kalina 2007: 45).

Sosyal politika açısından da düşük ücretlerin değerlendirilmesi son derece tartışmalı. Bir kesim, tam zamanlı çalışmayla elde edilen gelirin, temel ihtiyaçları ek bir destek görmeksizin karşılamaya yetmesi gerektiğini ve tam zamanlı çalışmaya rağmen yoksulluğun kabul edilemez olduğunu savunurken, bir başka kesim, düşük ücretle istihdamın mutlaka yoksulluk anlamına gelmek zorunda olmadığını söylüyor. Hatta zaman zaman, düşük ücretle istihdam edilenlerin çoğunun "ek kazanç" elde etmekte olduğunu savunuluyor (bkz. örn. Brenke/Eichhorst 2007). Her iki savunuda da, satır aralarında, kadınların düşük ücret almasının o kadar büyük bir sorun olmadığı düşüncesi fark ediliyor. Asgari ücreti savunanlar da dikkatlerini, tam zamanlı çalışmalarına (hatta gerektiğinde fazla mesai yapmalarına) rağmen kazandığı parayla ailesini besleyemeyen aile babalarına yöneltiyor. Kadınlarda bu sorunun o kadar önemli olmadığı varsayılıyor. Bu kadar fazla kadın yarı zamanlı ya da "mini iş" olarak adlandırılan işlerde çalışıyorsa, belli ki –birçok kişi böyle düşünüyor olsa gerek– çoğu "ek kazanç" elde ediyordur ve ücretlerinin düşük olmasına rağmen yoksul değillerdir, çünkü evde daha iyi kazanan bir kocaları ya da hayat arkadaşları vardır.

Bu düşüncelerde doğru olan tek şey, düşük ücretle çalışan herkesin yoksul olmadığı, çünkü hane halkı açısından bakıldığında, birkaç kişinin gelirinin bir araya toplandığı, dolayısıyla hanenin toplam gelirinin yoksulluk eşiğinin üzerinde olabileceği. Gerçekten de, yoksulluğun asıl nedeni, işsizlik ya da gelir getirici bir işte çalışmamak; düşük gelir bu konuda ancak kısmi bir paya sahip. Ancak düşük ücret sektöründe çalışan yoksulların oranı Almanya'da daha 1990'lı yılların sonunda %41'e ulaşmış ve %37'lik AB ortalamasını geçmişti (Marlier/Ponthieux 2000). Ayrıca, düşük ücret alan kadınların hane halkı güvencesine sahip olduğu varsayımı da kuşku götürür. Becker'in, sadece tam zamanlı çalışanları konu edindiği bir çözümlemesine göre (2006a), düşük ücretle çalışan kadınların hane halkı içinde

yoksulluk sınırının altına düşme oranı %19, dolayısıyla, düşük ücretle çalışan erkeklerin oranından (%22) ancak biraz daha düşük. Ayrıca, sadece hane halkını göz önünde bulunduran bir bakış açısında dikkate alınmayan konu, emeklilik ya da işsizlik parası gibi sosyal desteklerden yararlanma hakkının, kişinin bizzat elde ettiği gelirden hareketle belirlenmesi. Hatırlanması gereken konulardan biri de, bir hayat arkadaşının sunduğu güvencenin sürekli olmayabileceği. İşsizlik, ilişkinin bitmesi ya da boşanma bu durumu hızla ve kalıcı olarak değiştirebilir.

Asgari ücretin kanunla belirlenmesine karşı sıklıkla dile getirilen bir itiraz da, düşük ücretlerin, düşük üretkenliğin ifadesi olduğu ve devlet tarafından saptanacak alt sınırların istihdam kaybına yol açacağı. Bunun da özellikle mesleki vasıfları düşük olan kişilerin istihdam şansını çok düşüreceği savunuluyor. Ancak Almanya'da düşük ücretle çalışanlar hiçbir şekilde düşük mesleki vasıflara sahip olanlardan ibaret değil. Tersine, Almanya'da düşük ücretle çalışanların dörtte üçü meslek eğitimini tamamlamış, hatta üniversite mezunu kişilerden oluşuyor.

Asgari ücretlerin istihdam üzerindeki etkileri de çok tartışmalı. İngiltere'de 1999 yılında asgari ücret kanunla belirlendiğinde büyük bir istihdam kaybı yaşanacağından korkuluyordu ama istihdam, asgari ücretteki önemli yükselmelere rağmen büyük bir artış gösterdi (Bosch/Weinkopf 2006a). ABD'de 2006'da 650'nin üzerinde ekonomist (aralarında Nobel Ödülü sahibi beş kişi de olmak üzere) oradaki asgari ücretin büyük oranda yükseltilmesini talep etti (Economic Policy Institute 2006).

Almanya'da ekonomi çevrelerinde konuya bu şekilde ayrıntılı bir bakış açısı henüz yerleşmedi. Alman ekonomi profesörlerinin büyük çoğunluğu, asgari ücretlerin istihdam üzerinde kendiliğinden olumsuz etkiler yaratacağını savunuyor. Örneğin Avrupa Ekonomi Araştırmaları Merkezi (ZEW) yöneticisi Wolfgang Franz 12 Nisan 2005 tarihli bir basın açıklamasında şöyle dedi: "İktisat biliminde neredeyse başka hiçbir konuda, asgari ücretlerin olumsuz etkileri kadar fikir birliği yoktur" (alıntı kaynağı: Schulten 2005: 190).

Bavyera Ekonomi Birliği de (2006:7) başka ülkelerde kanunen belirlenen asgari ücretler konusunda benzer bir görüşü savundu: "Çalışma piyasası üzerinde olumlu etkiler hakkında aktarılmış herhangi bir tecrübe bulunmamaktadır."¹⁷

17 Burada ayrıca (gerçeğe aykırı olarak), İngiltere'de ve İrlanda'da asgari ücretlerin "özellikle de düşük vasıflara sahip kişiler için geçerli olmadığı" öne sürülmektedir (Bavyera Ekonomi Birliği 2006: 8). Oysa İngiltere'de işletme içinde verilen eğitim süresi dahilinde altı aya kadar biraz daha düşük bir asgari ücret ("development rate") ödenebiliyor (bkz. Bosch/Weinkopf 2006b: 36 vd.). Ancak bu, düşük vasıflar için genel bir istisnai düzenleme değil.

Aslında, asgari ücretlerin istihdama etkileri kuramsal açıdan belirsizdir ve yapılan araştırmalarda çok daha ayrıntılı sonuçlar elde ediliyor (bkz. Bosch/Weinkopf 2006b). Bir örnek olarak ABD’de Council of Economic Advisers (Almanya’da bunun bir benzeri, ekonominin tamamındaki gelişmeleri inceleyen Uzmanlar Konseyi’dir) tarafından 1999 yılında devlet başkanına sunulan yıllık rapordan alıntı yapalım: “Eldeki birçok bulguya göre asgari ücretlere yansıyan minimum artışın iş sahibi olma üzerinde neredeyse hiç etkisi olmamıştır.” (Alıntı kaynağı: 2005: 198)

Bofinger v.d. (2006) tarafından hazırlanan raporda da şu saptama yapılıyor: “Ampirik araştırmalar yekpare bir manzara sunmadığı için, asgari ücretlerin genel olarak istihdamı olumsuz etkilediği varsayılmaz. En azından aşırı meblağlara ulaşmadıkları sürece.”

Bizim açımızdan, Almanya’da kanunen belirlenecek bir asgari ücretin olmasının iki önemli nedeni daha var: Almanya’da giderek yaygınlaşmakta olan ücret dampinginin önlenmesi ve –bununla yakından bağlantılı olarak– düşük ücretlere temel ihtiyaçların karşılanması çerçevesinde yapılan sübvansiyonun artırılması. Almanya’da düşük ücret paylarının artışı, uzun süre boyunca sektörel düzeyde asgari standartların güvencesini sağlamış olan toplu sözleşme sisteminin, artık çalışanları düşük ve aşırı düşük ücretlerden korumakta yetersiz kaldığına işaret ediyor. Sözleşmelerin bağlayıcı olduğu kapsam Doğu ve Batı Almanya’da daralıyor, toplu sözleşmeyle belirlenen ücretler de bazı durumlarda çok düşük (bkz. Deutscher Bundestag 2004).

Bizim yaptığımız hesaplara göre Almanya çapında yaklaşık 5,5 milyon çalışan saatte brüt olarak 7,50 avrodan –bu, sendikaların bugün talep ettiği yasal asgari ücret miktarı– daha az kazanıyordu (2006); bu insanların neredeyse üçte ikisini de kadınlar oluşturuyordu (bu oran, Almanya’da çalışan kadınların %19,8’ine denk düşüyor). Yaklaşık 1,9 milyon çalışan ise, 5 avrodan daha az kazanıyordu (Kalina/Weinkopf 2008). Bu, Almanya’daki ortalama saat ücretinin yaklaşık %33’ü demektir. Dolayısıyla bu çalışanlar ABD’deki yasal alt sınırların bile gerisinde kalıyor ki, ABD’de –uluslararası karşılaştırma içinde oldukça sembolik kalan– asgari ücret aşağı yukarı bu düzeydedir (ayrıca, yakında yükseltilmesi öngörülmektedir).

AB üyesi 27 ülkenin 20’sinde yasayla belirlenmiş bir asgari ücret mevcut. Diğerlerinde de, toplu iş sözleşmelerinin Almanya’dakinden çok daha bağlayıcı olmasını sağlayan mekanizmalar var. Fransa, Hollanda, İngiltere, Belçika, Lüksemburg ve

İrlanda gibi ülkelerde 2007 sonbaharında asgari ücretler 8 avro düzeyindeydi; bazen 9 avronun da üzerine çıkıyordu.

İşverenler cephesinde bile –ki işverenler, inşaat sektörü hariç, devletin ücretlerin belirlenmesine müdahalesini geleneksel olarak reddeder– artan ücret dampin-gini engellemek için asgari standartlar talep edilmeye başladı. Bu konuda, bina temizliği ve geçici istihdam alanında, yani çalışanlar arasında kadınların oranının çok farklı olduğu iki alanda faaliyet gösteren birlikler özellikle aktif. Bina temizliği bir süre önce İşçi Gönderme Yasası'na dahil edildi; bu, toplu sözleşmelerin genel bağlayıcılığa sahip olması ve yabancı hizmet sunucuları için de geçerli olması demek. Süreli istihdam alanındaki üç büyük işveren örgütünden ikisi de, giderek artan ücret dampingini dizginlemek ve gelecekte Almanya pazarına daha fazla girmesi muhtemel olan yabancı hizmet sunucularını İşçi Gönderme Yasası'na dahil ederek, asgari standartlara uymalarını sağlamak amacıyla sektör çapında asgari ücret düzenlemelerinin yapılmasını talep ediyor (daha geniş bilgi için bkz. Weinkopf 2006).

Asgari ücretin yasa yoluyla belirlenmesini savunmanın bir başka gerekçesi de, sosyal devletin finansmanıya ilgili: Almanya'daki şirketler, devletin düşük ücret-lerde, hane halkının ihtiyaçlarının bizzat elde edilen gelirlerle karşılanmadığı hallerde, eksiği tamamlama kefaletini üstleneceğine, örneğin İşsizlik Parası II aracılığıyla destek olma görevini yerine getireceğine güvenebiliyor. 2006 Kasımında Federal Çalışma Kurumu verilerine göre, bir işte çalışmakta olan yardıma muhtaç kişilerin %20,9'u, temel ihtiyaçları karşılama ek desteğinden yararlanma hakkına sahip olan çalışanlardı (5,339 milyonun 1,117 milyonu). Bu ek destek görenlerin çoğunluğu sosyal sigorta kapsamında çalışanlardan oluşuyordu (muhtaç durumda olanların %11,3'ü, yani 601.533 kişi). Üstelik 440.055 kişi (temel ihtiyaçları karşılama desteği alanların %8,3'ü) tam zamanlı çalışıyordu. Temel ihtiyaçları karşılama desteği alan çalışanlar içinde kadınların oranı, sigortaya bağlı çalışanlarda %48,4, sigorta zorunluluğu sınırının altında çalışanlardaysa %55,1'di. Becker'in yaptığı bir araştırmaya göre (2006b), devletten ek destek alma hakkına sahip olan çalışanların sayısı, bu haktan yararlananlara göre çok daha yüksek olabilir. Yasalarla bir asgari ücret belirlendiği zaman düşük ücret alanların devletçe sübvansede edilmesi tamamen gereksiz hale gelmeyecektir, çünkü burada düşük saat ücretlerinin yanında, kısa çalışma süreleri ve hane halkı büyüklüğü de etkili olmaktadır, ama bu tür "kombine ücretlerin" mali yükünü belirgin olarak azaltacak ve devletin zararına ücret indirimlerini engelleyecektir.

Sosyal sigorta zorunluluğu sınırının altında çalışan ve temel ihtiyaçlarını karşılamak için devletten destek alan kişilerin, devlet yardımıyla kendi gelirlerini “optimize ettiği”, yani ancak desteğin bir kısmını iade etmek zorunda kalmayacak kadar ek kazanç sağladığı sık yapılan bir varsayımdır (bkz. Grabowsky v.d. 2006). Ancak burada göz ardı edilen konu, “mini iş” olarak adlandırılan işlerin artmasının nedenlerinden birinin, işletmelerin personel stratejilerini değiştirmeleri olduğu ve her durumda çalışanların bunu özgür iradeleriyle tercih etmedikleridir. Örneğin bina temizliğinde sosyal sigorta kapsamına giren tam ve yarı zamanlı işler artık sadece ekip şeflerine veriliyor (Hieming u. a. 2005, Jaehrling/Weinkopf 2006). Dolayısıyla, örneğin Bofinger (2006) ve diğerlerinin önerdiği gibi, temel ihtiyaçları karşılama desteğini, çalışmayla elde edilen gelirin belli bir sınırı aşan kısmı oranında düşüren düzenlemede değişiklik yaparak daha yüksek gelirli istihdam ilişkilerini teşvik etmenin bu durumu değiştirip değiştirmeyeceği de kuşku götürür. Bu uygulama, düşük ek gelir elde eden kişilerin durumunu çok daha kötüleştirecektir (bkz. IMK-WSI-Arbeitskreis Kombilohn 2007) ve zarar görenler, erkeklerden ziyade kadınlar olacaktır.

Bütün bunlar bir arada ele alındığında, bizce Almanya’da yasa aracılığıyla asgari ücret standartlarının saptanmasını gerektiren birçok neden var. Bu yönde tercih edilebilecek uygulamalar arasında, kadınlar açısından, yasayla belirlenen bir asgari ücret en iyi seçenektir, çünkü bu sayede bütün istihdam alanlarında bağlayıcı bir alt sınır saptanmış olacaktır. Toplu sözleşmeler aracılığıyla asgari ücret belirlemek, buna alternatif değil, olsa olsa destekleyici bir ek uygulama olabilir, çünkü genel bağlayıcılık ilanının ve İşçi Gönderme Yasası kapsamına alınmanın koşulları sadece bazı sektörlerde mevcuttur. Kadın eleman oranının yüksek olduğu tipik düşük ücret alanları, toplu sözleşmelerde genellikle düzenleme dışı kalır. Tartışmasız bir gerçekse, yasayla belirlenecek bir asgari ücretin tek başına otomatik olarak kadınların hayatlarını bağımsız olarak güvence altına almasına yetmeyeceğidir. Çünkü 7,50 avroluk bir saat ücreti bile, hele kadınların önemli bir oranının yarı zamanlı işlerde ya da “mini işlerde” çalıştığı düşünülürse, çoğu zaman yetersiz kalacaktır.

8. DÜŞÜNMEYE DEVAM

Sosyal Demokrasi El Kitapları, sosyal demokrasinin temel konularına dair bir pusuladır ve siyasetin çeşitli alanlarında yön belirleyebilmek için ipuçları sunar. Ama bu kitaplarda her zaman geçerli olacak cevapların verilmesi amaçlanmadığı gibi, mümkün de değil. Sosyal demokrasinin –bir fikir ve siyasal eylem olarak– yolu, eğer bu yolda başarıyla yürümek isteniyorsa, yeniden ve yeniden gözden geçirilmek, koşullara uyumlu kılınmak ve yeniden tasarlanmak zorunda.

Bu sonsözde de aynı tutum benimseniyor ve okuyucu, düşünmeye devam etmeye çağırılıyor. Sosyal demokrasinin ekonomi politikasının başarıyla nasıl uygulanabileceğini ve 21. yüzyılda hangi zorluklarla karşı karşıya olduğunu düşünmeye...

Bugün sosyal demokrat bir ekonomi politikasının üstesinden gelmesi gereken en önemli mesele, toplumda devletle piyasa arasında yeni bir dengenin kabul görmesini sağlamaktır. SPD'nin Hamburg Programı bu konuda önemli bir saptama yapıyor:

"Bizim için piyasa, diğer ekonomik eşgüdüm biçimlerinden daha üstün, zorunlu bir araçtır. Ancak kendi haline bırakılmış bir piyasa, sosyal ve ekolojik açıdan kördür. Kendi başına kamusal varlıkları gereken kapsamda sunabilecek durumda değildir. Piyasanın, olumlu etkinliğini geliştirebilmesi için, tedbir alabilen bir devletin koyacağı kurallara, etkili yasalara ve adil fiyat oluşumuna ihtiyacı vardır." (Hamburg Programı, 2007: 17)

Sosyal demokrasi, kendisini bekleyen yeni görevler karşısında gelişmesini durmaksızın sürdürmek zorundadır. Temellerini her zaman akılda tutarak ve gerçekliğin farkında olarak bunu yapabilme gücüne de sahiptir.

Aynı şey sosyal demokrasinin ekonomi politikası için de geçerli. Bu kitabın amacı, sosyal demokrasinin temel değerleri ve bunların Birleşmiş Milletler'in temel hakları düzenleyen sözleşmelerinde somutlaştırılan biçimleriyle, bir sosyal demokrat ekonomi politikasının hatlarının belirgin olarak çizildiğini göstermek. Büyüme, sosyal dengeleme ve sürdürülebilirlik ilkeleriyle hareket eden modern, değerlere bağlı bir ekonomi politikasının pusulası bu.

KAYNAKÇA

- Josef Ackermann (2008), Finanzkrise: Ackermann fordert mehr Regulierung, 18.03.2008 tarihli manager-magazin online içinde.
- Jennifer Amyx (2004), Japan's Financial Crisis: Institutional Rigidity and Reluctant Change, Princeton.
- Masahiko Aoki ve Gary R. Saxonhouse (2000), Finance, Governance, and Competitiveness in Japan, Oxford.
- Masahiko Aoki, Gregory Jackson, Hideaki Miyajima (yay.) (2007), Corporate Governance in Japan: Institutional Change and Organizational Diversity, Oxford.
- Ernst Baier v.d. yazarlar (2002), Lebens- und Arbeitsbedingungen des Industrieproletariats, Duisburg.
- Irene Becker (2006a), Mindestlöhne – ein Instrument (auch) zur Förderung der Gender-Gerechtigkeit?, Gabriele Sterkel, Thorsten Schulten, Jörg Wiedemuth (yay.), Mindestlöhne gegen Sozialdumping. Rahmenbedingungen – Erfahrungen – Strategien içinde, Hamburg, s. 61–79.
- Irene Becker (2006b), Armut in Deutschland: Bevölkerungsgruppen unterhalb der ALG-II-Grenze. Johann-Wolfgang-Goethe-Universität. Arbeitspapier des Projektes „Soziale Gerechtigkeit“, 3. sayı, Frankfurt am Main.
- Peter Bofinger (2007), Grundzüge der Volkswirtschaftslehre, 2. baskı, Münih.
- Peter Bofinger, Martin Dietz, Sascha Genders, Ulrich Walwei (2006), Vorrang für das reguläre Arbeitsverhältnis: ein Konzept für die Existenzsichernde Beschäftigung im Niedriglohnbereich. Gutachten für das Sächsische Ministerium für Wirtschaft und Arbeit (SWMA), o. O.
- Gerhard Bosch ve Thorsten Kalina (2007), Niedriglohnbeschäftigung in Deutschland, Gerhard Bosch, Claudia Weinkopf (yay.), Arbeit für wenig Geld: Niedriglohnbeschäftigung in Deutschland içinde, Frankfurt am Main, s. 20–105.
- Gerhard Bosch ve Claudia Weinkopf (2006a), Mindestlöhne in Großbritannien – ein geglücktes Realexperiment, WSI-Mitteilungen, 3 içinde, s. 125–130.
- Gerhard Bosch ve Claudia Weinkopf (Thorsten Kalina'nın katkılarıyla) (2006b), Gesetzliche Mindestlöhne auch in Deutschland? Expertise im Auftrag der Friedrich-Ebert-Stiftung, Gesprächskreis Arbeit und Qualifizierung, Bonn.
- Karl Brenke ve Werner Eichhorst (2007), Mindestlohn für Deutschland nicht sinnvoll, in: DIW-Wochenbericht, 9, s. 121–131.
- Bundesagentur für Arbeit (2006), Beschäftigung von erwerbsfähigen Hilfebedürftigen, Oktober 2006, Nürnberg.
- Bündnis 90/Die Grünen (2002), Die Zukunft ist Grün, Grundsatzprogramm von BÜNDNIS 90/DIE GRÜNEN, beschlossen auf der Bundesdelegiertenkonferenz am 15.–17. März 2002 in Berlin.
- Hans Martin Bury ve Thomas Schmidt (1996), Das Bankkartell: die Verflechtung von Geld, Macht und Politik, München.
- CDU (2007), Freiheit und Sicherheit. Grundsätze für Deutschland, Grundsatzprogramm der CDU, beschlossen auf dem 21. Parteitag am 3.–4. Dezember 2007 in Hannover.
- Hansgeorg Conert (2002), Vom Handelskapital zur Globalisierung. Entwicklung und Kritik der kapitalistischen Ökonomie, gözden geçirilmiş 2. baskı, Münster.
- Herman Daly (1996), Beyond Economic Growth: The Economics of Sustainable Development, Boston.
- Herman Daly ve John Cobb (1989), For the Common Good, Boston.
- Alistair Darling (2008), Darling invokes Keynes as he eases spending rules to fight recession, The Guardian, 20. Ekim 2008 tarihli sayının içinde, s. 4.
- Michael Dauderstädt (2009), Krisenzeiten: Was Schulden vermögen und was Vermögen schulden, Friedrich-Ebert-Stiftung (yay.), Bonn.
- Michael Dauderstädt (2007), Aufschwung 2007: die Verantwortung der Lohnpolitik, WISO-direkt, Analysen zur Wirtschafts- und Sozialpolitik, Bonn.
- Helmut Demes (1998), Arbeitsmarkt und Beschäftigung, Deutsches Institut für Japanstudien (yay.), Die Wirtschaft Japans. Strukturen zwischen Kontinuität und Wandel içinde, Berlin, s. 135–164.
- Deutscher Bundestag (1998), Abschlußbericht der Enquete-Kommission „Schutz des Menschen und der Umwelt – Ziele und Rahmenbedingungen einer nachhaltig zukunftsverträglichen Entwicklung“, Deutscher Bundestag: Drucksache 13/11200 vom 26. Juni 1998, Berlin.
- Deutscher Bundestag (2004), Wandel der Arbeitswelt und Modernisierung des Arbeitsrechts, Deutscher Bundestag: Drucksache 15/2932, Berlin.
- Die Linke (2007), Programmatische Eckpunkte. Programmatisches Gründungsdokument der Partei Die Linke, beschlossen durch die Parteitage von WASG und Linkspartei. PDS am 24. und 25. Mai 2007 in Dortmund.
- Daniel Dirks ve Silke-Susann Otto (1998), Das „japanische Unternehmen“, Deutsches Institut für Japanstudien (yay.), Die Wirtschaft Japans. Strukturen zwischen Kontinuität und Wandel içinde, Berlin, s. 211–244.
- Ronald Dore (2000), Stock Market Capitalism: Welfare Capitalism: Japan and Germany versus the Anglo-Saxons, Oxford.
- Ronald Dore, William Lazonick, Mary O'Sullivan (1999), Varieties of Capitalism in the Twentieth Century, Oxford Review of Economic Policy, vol. 15 içinde, s. 102–120.
- Economic Policy Institute (2006), EPI on the Minimum Wage, EPI News, October 27, 2006, Washington, D. C.
- Christoph Egle (2006), Deutschland: der blockierte Musterknabe, Thomas Meyer (yay.), Praxis der Sozialen Demokratie içinde, Wiesbaden, s. 273–326.

- Werner Eichhorst, Hermann Gartner, Gerhard Krug, Thomas Rhein, Eberhard Wiedemann (2005), Niedriglohnbeschäftigung in Deutschland und im internationalen Vergleich, Jutta Allmendinger, Werner Eichhorst, Ulrich Walwei (yay.), IAB Handbuch Arbeitsmarkt. Analysen, Daten, Fakten içinde, Nürnberg, s. 107–142.
- Friedrich Engels (1988), Herr Eugen Dührings Umwälzung der Wissenschaft (Anti-Dühring), Karl Marx ve Friedrich Engels Gesamtausgabe (MEGA), 27. cilt, Berlin.
- Eurostat, Statistische Datenbank der Europäischen Kommission, http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database.
- FDP (1997), Wiesbadener Grundsätze. Für die liberale Bürgergesellschaft, beschlossen auf dem Bundesparteitag der F.D.P. am 24. Mai 1997 in Wiesbaden.
- Milton Friedman (1973), *Capitalism and Freedom*, Chicago.
- Thomas L. Friedman (2005), *The World Is Flat: A Brief History of the Twenty-First Century*, New York.
- Friedrich Fürstenberg (2000 [1958]), Der Betriebsrat als Grenzinstitution, Friedrich Fürstenberg (yay.), Arbeitsbeziehungen im gesellschaftlichen Wandel içinde, München /Mering.
- Sigmar Gabriel (2008), Links neu denken. Politik für die Mehrheit, Münih.
- William A. Galston (2008), How Big Government Got Its Groove Back, in: *American Prospect*, vol. 19, no. 6, Washington, D. C., s. 23–26.
- Heide Gerstenberger (2006), Die subjektlose Gewalt. Theorie der Entstehung bürgerlicher Staatsgewalt, 2. baskı, Münster.
- Robert Gilpin (2001), *Global Political Economy: Understanding the International Economy Order*, Princeton/Oxford.
- Jan Goebel, Peter Krause, Jürgen Schupp (2005), Mehr Armut durch steigende Arbeitslosigkeit, in: *DIW-Wochenbericht*, 10, s. 725–730.
- Fabian Grabowsky, Alexander Neubacher, Michael Sauga (2006), Die große Flut. Dank Hartz-Reformen haben Hunderttausende Niedrigverdiener neuerdings Anspruch auf staatliche Hilfe – darunter auch viele Selbstständige, *Der Spiegel*, 19 içinde, s. 66–68.
- René Haak (yay.) (2006), *The Changing Structure of Labour in Japan*, London.
- Peter A. Hall und David Soskice (yay.) (2001), *Varieties of Capitalism. The Institutional Foundations of Comparative Advantage*, New York/Oxford.
- Hamburger Programm (2007), Grundsatzprogramm der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands, beschlossen auf dem Hamburger Bundesparteitag der SPD am 28. Oktober 2007.
- Volker Happe, Gustav Horn, Kim Otto (2009), *Das Wirtschaftslexikon. Begriffe. Zahlen. Zusammenhänge*, Verlag J.H.W. Dietz Nachf., Bonn.
- Anke Hassel (2006), Die Schwächen des deutschen Kapitalismus, Volker Berghahn, Sigurt Vitols (yay.), Gibt es einen deutschen Kapitalismus? Die soziale Marktwirtschaft im Weltssystem içinde, Frankfurt am Main, s. 200–214.
- Volker Hauff (yay.) (1987), *Unsere gemeinsame Zukunft: der Brundtland-Bericht der Weltkommission für Umwelt und Entwicklung*, Greven.
- Gustav W. Heinemann (1972), Grußwort auf dem IG-Metall-Kongress „Qualität des Lebens“ am 11. April 1972 in Oberhausen, in: *IG Metall (yay.)*, Aufgabe Zukunft, 1. sayı: Qualität des Lebens. Beiträge zur vierten internationalen Arbeitstagung der Industriegewerkschaft Metall für die Bundesrepublik Deutschland, 11. bis 14. April 1972 in Oberhausen içinde, Frankfurt am Main, s. 14–17.
- Michael Heinrich (2004), *Kritik der politischen Ökonomie. Eine Einführung*, 1. baskı, Stuttgart.
- Bettina Hieming, Karen Jaehrling, Thorsten Kalina, Achim Vanselow, Claudia Weinkopf (2005), Stellenbesetzung im Bereich „einfacher“ Dienstleistungen. Abschlussbericht einer Studie im Auftrag des Bundesministeriums für Wirtschaft und Arbeit, Nr. 550, Berlin.
- Lew Hinchmann (2006), USA: Residual Welfare Society and Libertarian Democracy, in: Thomas Meyer (Hg.), *Praxis der Sozialen Demokratie*, Wiesbaden, s. 327–373.
- Gustav Horn (2005), *Die deutsche Krankheit: Sparwut und Sozialabbau*, Münih.
- IMK-WSI-Arbeitskreis Kombilohn (2007), Was tun im Niedriglohnbereich? Eine kritische Auseinandersetzung mit einem neueren Kombilohnkonzept, *IMK-Report 18. sayı*, Düsseldorf.
- Thorsten Kalina ve Claudia Weinkopf (2008), Neue Berechnung des IAQ zu Niedriglöhnen in Deutschland. 2006 arbeiteten 5,5 Millionen Beschäftigte für Bruttostundenlöhne unter 7,50 €, Manuskript, Gelsenkirchen.
- Paul Kevenhörster, Werner Pascha, Karen Shire (2003), *Japan: Wirtschaft – Gesellschaft – Politik*, Wiesbaden.
- John Maynard Keynes (1966), *Allgemeine Theorie der Beschäftigung, des Zinses und des Geldes*, Münih/Leipzig.
- John Maynard Keynes (1926), *The End of Laissez-Faire: The Consequences of the Peace* (2009 tarihli yeni basım), New York.
- Philip Lawn (2003), A theoretical foundation to support the Index of Sustainable Economic Welfare (ISEW), Genuine Progress Indicator (GPI), and other related indexes, *Ecological Economics* 44 içinde, s. 105–118.
- James R. Lincoln ve Michael L. Gerlach (2004), *Japan's Network Economy: Structure, Persistence, and Change*, Cambridge.
- Eric Marlier ve Sophie Ponthieux (2000), *Low-Wage Employees in EU Countries*, European Commission, Statistical Office: Statistics in Focus/Population and Social Conditions, 11/2000, Luxemburg.
- Karl Marx (1991), *Kritik der politischen Ökonomie*, Karl Marx ve Friedrich Engels Gesamtausgabe (MEGA), 10. cilt, Berlin.
- Karl Marx ve Friedrich Engels (1987), *Manifest der Kommunistischen Partei*, Berlin (West).
- Donella Meadows v.d. yazarlar (1972), *Die Grenzen des Wachstums – Berichte des Club of Rome zur Lage der Menschheit*, München.

- Wolfgang Merkel v.d. yazarlar (2003), Defekte Demokratie, 1. cilt: Theorie, Opladen.
- Thomas Meyer (2006), Praxis der Sozialen Demokratie, 1. baskı, Wiesbaden.
- Thomas Meyer (2005a), Theorie der Sozialen Demokratie, 1. baskı, Wiesbaden.
- Thomas Meyer ve Nicole Breyer (Mitarbeit) (2005b), Die Zukunft der Sozialen Demokratie, Bonn.
- Hyman P. Minsky (1986), Stabilizing an Unstable Economy, New Haven.
- Alfred Müller-Armack (1947), Wirtschaftslenkung und Marktwirtschaft, Hamburg.
- Joachim Münch ve Mikiko Eswein (1998), Bildung, Öffentlichkeit und Arbeit in Japan. Mythos und Wirklichkeit, Berlin.
- Werner Pascha (yay.) (2004), Systemic Change in the Japanese and German Economies. Convergence and Differentiation as a Dual Challenge, London/New York.
- Matthias Platzeck, Peer Steinbrück, Frank-Walter Steinmeier (2007), Auf der Höhe der Zeit, Berlin.
- OECD, Organisation für wirtschaftliche Zusammenarbeit und Entwicklung, OECD.Stat Extracts, <http://stats.oecd.org>.
- Hans J. Pongratz ve G. Günther Voss (2003), Arbeitskraftunternehmer: Erwerbsorientierung in entgrenzten Arbeitsformen, Berlin.
- Robert Reich (2008), Superkapitalismus. Wie die Wirtschaft unsere Demokratie untergräbt, Frankfurt am Main/New York.
- Thomas Rhein, Hermann Gartner, Gerhard Krug (2005), Niedriglohnsektor: Aufstiegschancen für Geringverdiener verschlechtert. IAB-Kurzbericht vom 10. März 2005, Nürnberg.
- Jörg Rössel (2005), The Semantic of Social Structure: An International Comparison, Köln.
- Dani Rodrik (1997), Has Globalization Gone Too Far?, Washington, D. C.
- Sachverständigenrat (2005), Die Chance nutzen – Reformen mutig voranbringen, Sachverständigenrat zur Begutachtung der gesamtwirtschaftlichen Entwicklung, Jahresgutachten 2005/06, Wiesbaden.
- Sachverständigenrat (2006), Widerstreitende Interessen, ungenutzte Chancen, Sachverständigenrat zur Begutachtung der gesamtwirtschaftlichen Entwicklung, Jahresgutachten 2006/07, Wiesbaden.
- Claus Schäfer (2003), Effektiv gezahlte Niedriglöhne in Deutschland, in: WSI-Mitteilungen, 56, s. 420–428.
- Fritz W. Scharpf (1987), Sozialdemokratische Krisenpolitik in Europa, Frankfurt am Main/New York.
- Manfred G. Schmidt (2000), Immer noch auf dem mittleren Weg? Deutschlands politische Ökonomie am Ende des 20. Jahrhunderts, Roland Czada, Helmuth Wollmann (yay.), Von der Bonner zur Berliner Republik içinde, Wiesbaden, s. 491–513.
- Thomas Schulten (2005), Gesetzliche Mindestlöhne in Europa. Institutionelle Regelungen und ökonomische Konsequenzen, Eckhard Hein (yay.), Löhne, Beschäftigung, Verteilung und Wachstum içinde, Marburg, s. 185–208.
- Joseph A. Schumpeter (1950), Kapitalismus, Sozialismus und Demokratie, Münih.
- Amartya Sen (1999), Development as Freedom, New York.
- Hans-Werner Sinn (1986), Risiko als Produktionsfaktor, Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik içinde, Münih, s. 557–571.
- Adam Smith (1974), Der Wohlstand der Nationen. Eine Untersuchung seiner Natur und seiner Ursachen, Münih.
- Robert Solow ve Charles Wyplosz (2007), in: Ronald Schettkat, Jochem Langkau (yay.), Aufschwung für Deutschland. Plädoyer international renommierter Ökonomen für eine neue Wirtschaftspolitik, Bonn, s. 35–47.
- Joseph E. Stiglitz (2002), Die Schatten der Globalisierung, Berlin.
- Wolfgang Streeck (1995), German Capitalism. Does it exist? Can it survive?, Köln.
- Wolfgang Streeck ve Kozo Yamamura (yay.) (2003), The End of Diversity? Prospects for German and Japanese Capitalism, Ithaca, New York.
- Simon Vaut (2007), Hoffnung wagen, Berliner Republik 3/2007, Berlin, s. 78–83.
- Simon Vaut (2008), Amerikas Hoffnung, Berliner Republik 1/2008, Berlin, s. 79–81.
- Vereinigung der Bayerischen Wirtschaft (2006), Mindestlöhne – Gefahr für den Arbeitsmarkt. Argumentation. Die Stimme der Wirtschaft vom 14.3.2006, Münih.
- Gert G. Wagner ve Wolfgang Wiegard (2002), Volkswirtschaftliche Forschung und Politikberatung, Irene Becker v.d. yazarlar (yay.), Soziale Sicherung in einer dynamischen Gesellschaft içinde, Frankfurt am Main, s. 770–788.
- Klaus Peter Weinert (2008), Auf lange Sicht sind wir alle tot. Die Wirtschaftsprognosen des John Maynard Keynes, Deutschlandradio Kultur, Radiofeuilleton Kalenderblatt, Sendung vom 5. Juni 2008, URL: (son.guencelleme.com 8. Ocak 2009).
- Claudia Weinkopf (2006), Mindestbedingungen für die Zeitarbeitsbranche?
- Expertise im Auftrag des Interessenverbandes Deutscher Zeitarbeitsunternehmen (IGZ). Institut Arbeit und Technik, Gelsenkirchen.
- Ernst Ulrich von Weizsäcker (2006), Grenzen der Privatisierung, Stuttgart.
- Steward Wood (2001), Business, Government, and Patterns of Labour Market Policy in Britain and the Federal Republic of Germany, Peter A. Hall, David Soskice (yay.), Varieties of Capitalism. The Institutional Foundations of Comparative Advantage içinde, New York/Oxford, s. 247–274.

1. BASKI HAKKINDA YORUMLAR

„Bilgilendirici bir kitap. 2. elkitabı okunmaya değer. Özellikle bu amaçla hazırlanmamış da olsa, bu vahşi mali kapitalizm dönemine çok uygun. Değerlere bağlı bir ekonomi politikası, bu kitabın hem konusu, hem de savı. Herşeyin merkezine insanın oturtulduğu bir politika, yani sosyal demokrasi-nin politikası ele alınıyor kitapta. Hedef, herkes için üst düzeyde refah, erişilebilir ve sürekliliği olan bir refah; ekonomik olarak başarılı, ekolojik olarak mantıklı, toplumsal olarak istikrarlı ve adil bir politika. Geleceğe giden yolda iyi bir pusula.“

Franz Müntefering, 2009'a kadar SPD lideri

„Sosyal demokrasi el kitapları, karmaşık konuları, kısa ve öz bir dille anlaşılır kılıyor. Kim, ne, nasıl ve en önemlisi, neden? Telaşlı gündelik siyasi hayat içinde altın değerinde bir genel bakış.“

Dianne Köster, sendika sekreteri

„Ekonomi ve Sosyal Demokrasi el kitabı iktisadi süreçlerle sosyal demokrasi modeli arasındaki bağlantılara ilginç ve ayrıntılı bir bakış. Özellikle mali kriz göz önünde bulundurulduğunda, farklı ekonomik sistem ve düzenleri ve siyasal partilerin ekonomi politikası ilkelerini ve programlarını bilmek vazgeçilmez bir önem kazanıyor.“

Thorsten Schäfer-Gümbel, SPD'nin Hessen eyalet partisi başkanı ve Hessen Eyalet Meclisi'nde meclis grubu başkanı

„Ekonomi ve Sosyal Demokrasi el kitabı meslek hayatlarında ya da tüketici olarak sürdürdükleri 'ekonomik hayatlarında' yaşadıklarının, anayasada öngörülen 'sosyal devletle' gerçekten uyuşup uyuşmadığı üzerine kafa yoran insanlar için çok yararlı bir kaynak.“

Josef Vogt, uzun yıllardır SPD, İG-Metall ve AWO üyesi

„Özellikle mali kriz döneminde Friedrich Ebert Vakfı'nın Ekonomi ve Sosyal Demokrasi kitabı vazgeçilmez bir kaynak. Yazarlar, temel iktisat kuramlarını berrak ve anlaşılır bir dille çözümlüyor, uygulamadan örnekler vererek tartışmalar açıyor ve modern bir sosyal demokrat ekonomi politikasının nasıl olabileceği sorusunu ortaya atıyor. Böylece bu el kitabı siyasal eğitimin en önemli araçlarından biri haline geliyor. Çünkü: siyaseti biçimlendirmek ve tartışmalara katılmak, sosyal demokrasinin motorudur.“

Dr. Peter Struck, 2009 yılına kadar Federal Meclis'te SPD grubu başkanı

„Büyük kriz dönemlerinde her şey farklıdır. Kapitalizmin yönlendirilmesi ve eşgüdümünün kuram ve araçları ikinci baharlarını yaşarlar. Sosyal demokrasi, ekonomi politikasının da yönünü tayin eden bir ilke sunar. Temel değerler ve temel haklar ekonomik ve siyasal faaliyetlerde itibar kazanır. Bu dönüşüm süreçlerini anlamak ve biçimlendirmek isteyen herkes için Ekonomi ve Sosyal Demokrasi el kitabı güvenilir bir destek. Kitap, uygulamadan örnekler vererek ve kuramsal temelleri açıklayarak, herkesin kendi yönünü belirlemesine katkıda bulunuyor. Düşünme ve harekete geçme cesareti veriyor. Ekonomi doğa yasalarına göre işlemez, siyaset ve insanlar tarafından biçimlendirilir.“

Ulla Schmidt, Federal Meclis milletvekili, eski Federal Sağlık Bakanı

Sizi, sosyal demokrasi tartışmasına katılmaya davet ediyoruz. Friedrich Ebert Vakfı'nın Sosyal Demokrasi Akademisi, bu tartışmaya bir mekan sunuyor. Sekiz seminer modülü, sosyal demokrasinin temel değerlerini ve uygulama alanlarını ele alıyor:

Sosyal demokrasinin temelleri

Ekonomi ve sosyal demokrasi

Sosyal devlet ve sosyal demokrasi

Küreselleşme ve sosyal demokrasi

Avrupa ve sosyal demokrasi

Entegrasyon, göç ve sosyal demokrasi

Devlet, sivil toplum ve sosyal demokrasi

Barış ve sosyal demokrasi

YAZARLAR HAKKINDA

Jochen Dahm (*1981) Friedrich Ebert Vakfı Siyaset Akademisi'nde yönetici. Münster ve Málaga'da siyasal bilimler, iletişim bilimleri ve kamu hukuku eğitimi gördü.

Dr. Michael Dauderstädt (*1947) 1980 yılından beri Friedrich Ebert Vakfı'nda çalışıyor. 2006'dan beri Ekonomi ve Sosyal Politika birimini yönetiyor; daha önce, aralarında Uluslararası Siyasi Analizler de olmak üzere çeşitli birimleri yönetti. Aachen, Paris ve Berlin'de matematik, iktisat ve kalkınma politikası eğitimi gördü.

Peter Franz (*1953) 1988'den beri Federal Çevre, Doğa Koruma ve Reaktör Güvenliği Bakanlığı'nda görev yapıyor. 1999'dan bu yana bakanlığın Berlin biriminde "Çevre ve Ekonomi, İnovasyon ve Çevre Koruma Denetimi" daire başkanlığını yürütüyor. İktisat ve idari bilimler eğitimi gördü.

Tobias Gombert (*1975) işyeri temsilcileri seminerlerinin örgütlenmesi alanında çalışıyor. Ayrıca iletişim ve kuram seminerleri ve atölye çalışmalarında eğitici-lik yapıyor. 2003–2005 yılları arasında SPD gençlik örgütü Juso eyalet başkan yardımcısı, 2005–2007 yılları arasında, Juso eyalet yönetim kurulu üyesiydi. Bu dönemde, Juso okulunun kuruluşunda çalıştı. 2007 yılından beri Sosyal Demokrasi Akademisi'nde eğitim veriyor. "Sosyal Demokrasinin Temelleri" el kitabının ana yazarıdır. Jean-Jacques Rousseau, Marksist kuram ve ahlak felsefesi üzerine bilimsel çalışmalar yaptı.

Dr. Erik Gurgsdies (*1944) 1993 ile 2009 yılları arasında Friedrich Ebert Vakfı'nın Mecklenburg-Vorpommern eyalet bürosunu yönetti. İktisat ve sosyoloji eğitimi gördü. Ardından, Bergneustadt ve Ahrensburg halk yüksek okullarında ve Hamburg'da Ekonomi ve Politika Yüksekokulu'nda ekonomi öğretim üyeliği yaptı.

Dr. Christian Krell (*1977) Friedrich Ebert Vakfı'nda Sosyal Demokrasi Akademisi sorumlusu olarak çalışıyor. Siegen Üniversitesi'nde ve University of York'da siyasal bilimler, tarih, iktisat ve sosyoloji eğitimi gördü. 2007 yılında SPD, Labour Party ve Parti Socialiste'in Avrupa politikaları konusunda siyasal bilimler doktorası yaptı.

Siyasetin yönünü iyi belirlemek gerekir. Sadece eylemlerinin hedeflerini açıkça ifade edebilenler bu hedeflere ulaşabilir ve başkalarını da etkileyebilir. Bu nedenle „Ekonomi ve Sosyal Demokrasi“ el kitabında şu sorular ortaya atılıyor: Modern, değerlere bağlı bir sosyal demokrat ekonomi politikası nasıl başarılı olabilir? Temelinde hangi ilkeler yatmaktadır? Uygulamaya nasıl geçirilebilir?

El kitaplarının konuları, Sosyal Demokrasi Akademisi seminerleri ışığında yönlendiriliyor. Sosyal Demokrasi Akademisi, Friedrich Ebert Vakfı'nın, siyasi faaliyet içinde bulunan ve siyasete ilgi duyanlara yönelik bir danışma ve vasıflandırma kurumu.

Akademiyle ilgili daha fazla bilgi için: www.fes-soziale-demokratie.de

„Bilgilendirici bir kitap. 2. elkitabı okunmaya değer.“

Franz Müntefering, 2009'a kadar SPD lideri

„Kim, ne, nasıl ve en önemlisi, neden? Telaşlı gündelik siyasi hayat içinde altın değerinde bir genel bakış.“

Dianne Köster, sendika sekreteri

„Özellikle mali kriz döneminde Friedrich Ebert Vakfı'nın Ekonomi ve Sosyal Demokrasi kitabı vazgeçilmez bir kaynak.“

Dr. Peter Struck, 2009 yılına kadar Federal Meclis'te SPD grubu başkanı

Dr. Florian Mayer (*1975) Federal Çevre, Doğa Koruma ve Reaktör Güvenliği Bakanlığı'nda "Çevre ve Ekonomi, İnovasyon ve Çevre Koruma Denetimi" daire başkanlığında görev yapıyor. Ayrıca Heidelberg Üniversitesi'nde öğretim görevlisi. İktisat ve sosyal bilimler eğitimi gördü.

Prof. Dr. Werner Pascha (*1957) 1992'den beri Duisburg-Essen Üniversitesi'nde Doğu Asya Ekonomisi, Japonya ve Kore dallarında profesör. Londra'da (LSE), Nagoya'da (Japonya) ve Freiburg im Breisgau'da iktisat eğitimi gördü, doktora yaptı ve profesörlük ünvanını aldı.

Prof. Dr. Wolfgang Schroeder (*1960) 2009'dan beri Brandenburg Eyaleti Çalışma, Sosyal Güvenlik, Kadınlar ve Aile Bakanlığı'nda müsteşar ve 2006'dan beri Kassel'de AFC Siyasal Sistemi / Dönüşen Devlet alanında profesör. Daha önce İG Metall sendikası yönetim kurulunda çeşitli görevler üstlendi ve Frankfurt am Main, Darmstadt ve Harvard'da öğretim görevlisi ve araştırmacı olarak çalıştı. Marburg, Viyana, Tübingen ve Frankfurt am Main'da siyasal bilimler eğitimi gördü ve Gießen'de profesörlük ünvanını aldı.

Stefan Tidow Federal Çevre, Doğa Koruma ve Reaktör Güvenliği Bakanlığı'nda "Çevre ve Ekonomi, İnovasyon ve Çevre Koruma Denetimi" daire başkanlığında görev yapıyor. Şu anda bu görevine geçici olarak ara verdi ve 90 İttifakı/Yeşiller meclis grubunda çalışıyor.

Simon Vaut (*1977) Brandenburg Eyaleti Çalışma, Sosyal Güvenlik, Kadınlar ve Aile Bakanlığı'nda çalışıyor. Sosyal Demokrasi Akademisi eğitici olarak ekonomi ve küreselleşme alanlarında seminer yöneticiliği yaptı. Sosyal Araştırmalar ve Sosyal Ekonomi Enstitüsü, Hertie School of Governance ve OECD'de görev yaptı.

Dr. Claudia Weinkopf (*1963) Duisburg-Essen Üniversitesi Çalışma ve Mesleki Vasıflar Enstitüsü'nde "Esneklik ve Güvenlik" (FLEX) araştırma biriminde genel sekreter yardımcısı ve yönetici olarak çalışıyor. Dortmund'da iktisat ve sosyoloji eğitimi gördü ve doktora yaptı.